„ТАБОР"

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

17

Не допустіть горкой муки
Матці своєй більш терпіти!
Жуте врагов, жуте бити!

1632. І. Мазепа. 1932.

Проситься надсилати відомості про все відмінне в життю нашої військової еміграції.

ЗМІСТ:

УВАГА!

1. Ч. 1, 2 і 9 вичерпані.
2. Розрахунок підписної плати на стор. 3-й обкладинки.
3. Адреса Редакції: **Warszawa, ul. Czerniakowska 204, m. 25. W. Kuszcz.**

„LE CAMP”

(„ТАБОР”)

LA REVUE MILITAIRE
UKRAINIENNE

N. 17.

1932.
L'ANNÉE EDITION X
VARSOVIE

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 17

1932

РЕДАҐУЄ КОЛЄҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,

Ґенер. Штабу Ґенер.-Хорунжий.

Zakł. Graf. P. SZWEDE Warszawa, Wareska 9. Tel. 509-31

В. САЛЬСЬКИЙ,
Ґенерального Штабу
Ґенерал-Хорунжий.

22.V.1917 — 22.V.1932.

(Вступне слово на академії 25 травня 1932).

В день сьогоднішнього нашого Свята хай буде першим нашим чином побожне вшанування Св. Памяти Творця нашої збройної національної сили та Вождя її, Головного Отамана С. Петлюри.

Згадаймо побожно, разом з тим, про всіх наших товаришів зброї, що в минулій боротьбі віддали життя своє за волю Батьківщини, і, виконавши до кінця свій вояцький обовязок, кровю своєю освятили наші визвольні змагання.

З пошаною схилімо чола свої перед Памятю Тих, що тут, на еміґрації, вмерли, але не зрадили України; вмерли поза межами рідної землі, в болючій тузі по Батьківщині, з нездійсненими мріями про те, щоби ще раз стати до бою за Неї.

Хай святиться Память численних вірних синів України, що загинули там, під владою окупанта, жорстоко забиті в льохах чрезвичайки, або полягли на далекому засланні в тяжких невільницьких роботах.

Всім їм, Св. нашим мученникам, од забитого Вождя почавши аж до скромного рядового козака, селянина і робітника, — хай буде наша побожна шана, наша честь і наше гаряче приречення бути гідними їх Світлої Памяти.

Маємо вже за собою 15 років, років, що наповнені боротьбою і вимушеною перервою в ній та напруженим очікуванням відновлення її; за нами 15 років великих надій і прикрих розчаровань, радісних переживань від здобутих перемог і гострого болю від понесених поразок; а що найголовніше—15 років, рясно скроплених на всьому їх протязі кровю нашого народу, що стратив міліони синів своїх.

З запертим віддихом прислухаючись до всього того, що йде з поневоленої України, весь час, а особливо тепер чуємо звідтіля стогін одчаю нашого народу під ярмом московського окупанта.

Ніколи, як тепер, відчуваємо, що не далекий вже час, коли вспалахне нестримним гнівом безжалісної пімсти всенароднє

повстання, і вже маємо відомості про перші блискавки хуртовини, що змете до щенту окупантську владу.

Знаємо своє місце в подіях, що наближаються і всією душею рвемось до бою за Україну.

Пан Головний Отаман в свому наказі з приводу 15-ої річниці відновлення нашої національної збройної сили каже:

„Не сміємо нині мріяти про мирне, спокійне життя, про особисте щастя. Не судила нам доля перемогти ворога — не сміємо складати рук аж до остаточної перемоги. Від нашого покоління Нація вимагає не звичайних чеснот громадянина-патріота, а напруження всіх наших сил, наставлення всіх наших думок до єдиної цили — боротьби за Визволення. Всі ми, від найстарших до наймолодших, від заслужених вождів до лицарів-козаків, мусимо памятати, що життя наше тільки там, на далеких просторах окраденої землі. Доля судила нам не тихий міщанський добробут, а вічний непокій, вічне стримління до боротьби за щастя Рідного Краю“.

З великим моральним задоволенням, з гордістю стверджую, що наше воящтво в злиднях щоденного еміґрантського нужденного життя весь час зміцнювало свою духову і орґанізаційну єдність та гартувало непохитну віру в ідеали, що кровю найліпших синів Народу написані на наших бойових прапорах.

Щасливий ствердити, що воящтво наше заховало в собі запал і волю до боротьби, заховало карність і всі моральні данні, щоби бути гідним тих великих завдань, що стануть перед ним.

Вірю, що без вагання наше воящтво продовжить свою тяжку, але славну путь аж до остаточної перемоги, а тим самим аж до остаточного Визволення України.

І Слава тоді осяє наші переможницькі прапори у Вільній, ні від кого незалежній Україні.

22.V.1932.

РОЗДІЛ І.

ВОЛ. КОЛОССОВСЬКИЙ,
Ґенер. Штабу Підполковник.

Перегляд стратеґії.

Світова війна 1914—1918 рр. внесла такі величезні зміни і порушення у всіх галузях воєнної штуки, стільки знищила старих аксіом у справі військової ідеольоґії, орґанізації і тактики, провела таку глибоку межу між добами перед нею і після неї,— що за нею все більше закріплюється назва „велика війна".

Війна ця спричинилася й до перегляду загальних основ найвищої воєнної науки—стратеґії.

Перед війною безсумнівним авторитетом в галузі стратеґії, особливо в галузі стратеґічного замислу, залишався Наполеон. На полі бою треба було застигнути ворожу армію в зручний час і на вигідному місці і розбити її—це була основна формула стратеґії. Цей крівавий акт, якщо його було виконано артистично, часто й спричинявся до досягнення мети війни: уряди, держави, нації визнавали себе подоланими, становилися на коліна і переможець пожинав овочі своїх перемог.

Наполеон спочатку шукає ворожу армію, а після старається її не упустити. І ніколи він не діє інакше. Таку саму стратеґію вживали німці в 1866 и 1870 рр., японці в 1904-5 рр.

Ідею Наполеона перед Великою війною викохали і розробили німці в знаменитім творі ґенерала ґрафа Шліфена „Канни".

Шліфен вмер за 2 роки до початку війни. Але всі його стратеґічні постуляти німці сліпо й уперто вживали підчас виконання своїх операцій. Це Шліфену належить думка нанести з початком війни головний вдар Франції. Це він, покійник, зламав невтралітет Бельґії. Це він розробив плян оточення французької армії в спосіб величезного обходу її правим німецьким крилом. Як що вірити леґенді, Шліфен на смертному ліжку в безтямстві вимовляв: „зміцнюйте, зміцнюйте праве крило!"...

Німецька армія вийшла на війну, вихована на „Каннах". „Канни" були її символом віри. Твір цей й справді заслуговує на те, щоби на нім зупинитися.

З зовнішнього боку книга уявляє з себе низку етюдів з воєнної історії. Вона починається коротким оглядом відомої битви Ганібала з римским військом консула Теренція Варона в 216 р. перед Р. Х., коли картаґенський полководець оточив римлян з двох боків і розбив їх вщент. Далі Шліфен переходить до розгляду операцій Фридриха Великого і Наполеона й особливо зупиняється на війнах 1866 і 1870 рр.

Але книга не є лише розглядом історії. Історія для автора це лише канва. Не минулі часи цікавлять Шліфена, а майбутні.

Загальна його ідея, яка червоною стежкою проходить через цілу книгу—це Vernichtungschlacht (бій на знищення).

З цього погляду твір не можна порівняти ні з яким іншим. Все в нім гіперболично, все втягує читача, примушує його проти волі згоджуватися з автором. Гіпноз „Канн" на військового читача той самий, як і гіпноз Афродити Милоської на різбара.

Головною точкою викладів Шліфена є утворення конкретного рецепту, як досягнути на полі бою рішучої перемоги—знищення ворожих сил, проти яких провадиться операція. Бій не може бути доцільним, коли він веде лише до відходу ворога; метою бою мусить бути повне знищення ворожої армії. Для того не треба зупинятися ні перед яким різиком, для того повинно потребувати від власного війська найбільших зусиль. Треба прагнути до надзвичайних досягнень, до надзвичайної напружености акцій, і лише тоді перемога буде мати величезні наслідки. Воєнна штука не полягає в тім, щоб обміняти рану на рану.

Виклад Шліфена є повним гіркої іронії; почувається насмішка над звичайними вождями, яким „Канни" доля дає в руки, але які тікають від них, не бажаючи різикувати. Шліфен, розглядаючи операції, не обмежується лише критикою, але часто дає своє рішення, завжди повне сміливости і волі.

Книгу читається з захоплюючим інтересом і сила її головної ідеї завжди виступає виразно і яскраво. В цім відношенні книга ця в багато разів більш корисна, ніж всякі теоретичні виклади зі стратеґії.

Як-же здійснилися ідеї Шліфена підчас Світової війни?

Цікавим буде послухати Людендорфа, головного стратеґа німців підчас війни. Людендорф в своїх споминах одверто називає себе учнем Шліфена. Він завжди провадив операції по духу і принципам „Канн".

І отже, читаючи спомини Людендорфа, бачимо, що на протязі цілої війни ні разу не було досягнуто того, що потребувалося; ні разу не розигралася Vernichtungschlacht—битва з цілковитим знищенням живої сили ворога. Завжди траплялися лише „звичайні" перемоги. Були ніби то блискучі успіхи, з сотками тисяч полонених, з великим здобуттям територій, але всі ці батальні фактори швидко відцвітали, розбиті армії швидко виростали—нові й свіжі, і ворог знову стояв груддю ня шляху наступу залізних німецьких курінів. Навіть найслабша з орґанізаційного боку російська армія завжди виходила з-під вдарів незнищеною, загинула ж вона в решті решт під впливом подій, на яких ні Шліфен, ні Людендорф зовсім не будували свої стратеґічні підрахунки.

Дуже цікаво те, що Людендорф каже про битву під Таненберґом. Тут з найбільшими наслідками були вжити принципи і ідеї Шліфена, „Коли стала ясною вдача операції", — пише Людендорф — „я в думках своїх звернувся до ґрафа Шліфена і дякував свойому вчителеві". Але одночасно Людендорф додає

й свої погляди на головні причини, які допомогли одержати перемогу. По-перше, такою причиною була пасивність російської армії Рененкампфа: якби він перейшов у наступ, перемога німців обернулася в поразку. Другою важливою причиною була цілковита поінформованність німецького командування в тім, що будуть робити росіяне (через перехоплене радіо). Отже Таненберґ не можна розглядати, як зразковий бій. Успіх Людендорфа залежав не стільки від внутрішньої вартости замислу операції, скільки від помилок ворога, притому помилок просто неприпустимих.

Розглядаючи далі операцію, яка скінчилася розгромом російської 10-ої армії і взяттям до полону 20-го корпуса (в Авґустовських лісах), Людендорф каже: „Велика перемога не мала стратеґічних наслідків: вище командування було дуже заклопотано“...

Так само не вдалася Людендорфу й його остання велика операція проти Росії — влітку 1915 р. Тут, як й раніш, плян було розроблено по ідеям Шліфена. Але оточення росіян не вдалося, армії ґенерала Алексеева уникнули вдару і відійшли на цілому фронті, зберегаючи свої сили майже непорушеними. Людендорф коротко торкається прориву коло Свенцян і визнає свій неуспіх. „Не вважаючи на те, що кінним частинам пощастило зіпсувати залізницю Орша-Мінськ“ — пише він — „піхотні відділи не встигли посунутися за кіннотою: довелося спинити операцію“.

Людендорф, як справжній учень Шліфена, сумує над цими невдачами. Йому не пощастило здійснити „Канни“, і через це він не дуже радіє розкладу російського фронту в 1917 р.; він цього не передбачив і не може цей успіх поставити на рахунок ґрафа Шліфена.

Людендорф, навіть, малює становище на початку 1917 р. в дуже темних фарбах. Німеччина мусіла перейти до оборони на всіх фронтах, треба вживати надзвичайних заходів, шоб урятувати фатерлянд. Треба поставити на карту гри все, що німці мають, треба оголосити нещадну підводну війну і, головне, по заповіту Шліфена, „треба наступати, наступати за всяку ціну“.

Коли читати ці сторінки споминів, знаючи вже кінець війни, ясно бачимо, оскільки мало розумів Людендорф, що саме він діяв. Наступ німців проти Антанти в дійсності був лише дуже активною обороною. Людендорф подужав Росію не якими будь „Каннами“, але в той самий спосіб, який спричинився до остаточної поразки Німеччини на Заході, тоб-то в спосіб коротких, безперестаних, постійних вдарів, які мали місцеве значіння, але в решті решт розклали і дезорґанізовали цілу російську армію.

Події на російськім театрі війни, здавалося, мусіли навчити Людендорфа. Доля Росії попереджала Німеччину про можливість великої катастрофи, але Людендорф до того був загіпнотизований заповітом свого вчителя, що й на Заході тримається своїх попередніх ілюзій. Треба зламати волю ворога. А цього можливо досягнути лише шляхом рішучого наступу. Про „Канни“ в спе-

цифічному змісті цього слова не можна було й думати: крила ворожої армії не можна було обійти. Все-ж можна було дати бій, який би спричинився до знищення живої сили ворога. Це найбільш цікаві сторінки споминів німецького стратеґа. Він пишається своїм пляном весняного наступу 1918 р. проти Антанти. Він доводить, що був напередодні перемоги. Він таки й переміг би, як би його підтримали на батьківщині. Тут починаються скарги на короткозору політику канцлера, на інстинкти саморуйнування німецького народу, — скарги взагалі дуже безпідставні і дуже сантиментальні. Ніде, а ні разу Людендорф не висловлює сумніву що-до своїх плянів: це канцлер виноватий, це виноваті соціялдемократи, це завинив цілий німецький нарід. Він не бачить, що поставивши різко питання—або остаточна перемога, або цілковита поразка — він привів німецьке військо до катастрофи, до капітуляції.

І ця капітуляція, справді повна, справді остаточна, виникла всупереч всім правилам німецької стратеґії, без яких будь „Канн“, без Vernichtungschlacht. У німецького орла не була відрублена Антантою голова, але він загинув під впливом частих, упертих, тяжких вдарів.

Спокуслива ідея старої, клясичної стратеґії про ґенеральну битву, яка мусить вирішити долю війни, власне почала меркнути вже давно. Вже в 1812 р. пожар Москви натякав на умовність і однобокість такої стратеґії. Але остаточний вдар цій теорії нанесла лише велика війна.

Не можна сказати, щоби німці підчас війни цього не розуміли. Досить буде привести випадок про орґанізацію в 1916 р. відомої операції проти Вердену. Замисел цієї операції був зовсім новим і своєрідним, не маючим нічого спільного з стратеґічними ідеями ґрафа Шліфена.

Автором Верденської операції був ґенерал Фалькенгайн, який після Мольтке заступив посаду начальника ґенерального штабу, тоб-то був, власне, вищим керовником німецького війська. Фалькенгайн в кінці 1915 р. подав Вильгельму II доклад, в якому окреслював підстави наміченої операції. На думку Фалькенгайна, головним керовником цілої Антанти є Анґлія, а головною зброєю в її руках—французька армія. Що до Росії, то вона після операції 1915 р. знесилена надовго. Італія і інші держави Антанти не мають розвязуючого значіння. Отже Фалькенгайн схилявся до думки нанести Франції остаточний вдар, який би виснажив всі її сили. „Тоді“—каже автор оперативного пляну: „з рук Анґлії випаде її найкращий меч“. Однак Фалькенгайн не рахував можливим перевести цю операцію в дусі стратеґії Шліфена. Він пропонує іншу стратеґічну ідею.

Треба вибрати на французькім фронті якийсь важливий обєкт, для вдержання якого французи пожертвують хоч би останню людину. Німці поведуть атаку на цей обєкт, притягнуть сюди більшу частину французького війська і нанесуть йому можливо

більші страти. Саму операцію можна буде вести поволі, іноді спиняти її і після знову починати,—в залежності від обставин.

В той спосіб почалася Верденська офензива.

Мета операції, власне, була досягнута. Фалькенгайн в своїх споминах пише: „Більше, як $^3/_5$ всієї французької сили перемололося на Верденськім млині". І далі: „Ворог мав виключно тяжкі страти. За ними у нас старанно стежили і порівнювали їх з нашими стратами. Отже відношення страт було як $2^1/_2 : 1$, інакше кажучи, на двох німців з ладу вибувало пять французів". Автор приходить до такого висновку: „Як ні було прикро, що німецькі жертви були тяжкі, всеж було ясно, що вони приносилися для доброго діла, яке мало величезні наслідки. Операція розвивалася згідно з тими намірами, які передбачувалися".

Хоч Верден і не допоміг німцям повернути фортуну війни на свій бік, але він вклав в зміст стратеґії нову комбінацію. Завдання Верденської операції було справді своєрідним. В нім нема певного обєкту бойової акції, але нема й відмовлення від нього, нема бажання виграти якусь територію. Верден це ніби пастка, в яку заманюється французька жертва.

Після того стратеґічні комбінації підчас війни ще більше ускладнювалися. Воюючі сторони іноді нарочито кидали цілі терени місцевости або, навіть, й твердині (відход Ґінденбурґа на позицію „Зіґфрид" у Франції, залишення росіянами Берестя Литовського і т. ін.). І треба визнати, що ці рішення були справді доцільними. Засобом стратеґії зробилося також економічне виснаження ворога. Анґлія зрозуміла, що як що не можна було подолати німців чисто воєнними засобами, то треба було затягнути війну; це, при обмеженності ресурсів у німців і багацтві їх у союзників, в решті решт приводило до катастрофічної нерівности сил і засобів для німецької сторони і до поразки. Важливою зброєю нової стратеґії зробилася також пропаґанда. Людендорф пише в своїх споминах про те, що пропаганда Антанти в Німеччині при кінці війни надзвичайно прискорила катастрофу. „Ми дивилися на розвиток ворожої пропаґанди в країні, як королик дивиться на змію, яка готується його проковнути". Людендорф, такий сміливий і рішучий на полях битв, не знає, як з цим боротися. Він пише до уряду листи, на які не одержує відповіди. Він пробує розгорнути контр-пропаґанду, але це вже було запізно; вже в армії поширювалися крилаті слова: „краще жахливий кінець, ніж жахи без кінця".

Можемо бачити, що велика війна поклала кінець простодушності старої стратеґії. Вже ніхто зараз не думає, що ґенеральний бій є одиноким засобом, одиноким бажанням сучасного полководця. Він є лише одним із засобів, безумовно головним, але існують ще й інші засоби.

Відомий французький воєнний професор Кюльман каже, що всі майбутні великі війни, як і минула Світова війна, будуть війнами орґанізаційними (guerres d'organisation). Поду-

жає той, хто має кращу орґанізацію і не тільки військову, але й в інших галузях життя країни — в питаннях економічних, господарських, політичних, пропаґандних, питаннях сполучення й інш.

Таке поширення рямок стратеґії потребує від сучасного полководця надзвичайної освіченности, широких знань. Стратеґ сучасности лише тоді матиме змогу діяти успішно, коли він буде посідати різноманітним знанням в галузях політичних, військових, технічних, господарських, ґеоґрафічних, соціяльних, адміністративних.

Досвід воєнної історії показує, що великі полководці завжди були найосвіченнішими людьми свого часу. Таку освіченність посідали Олександр Македонський, Юлій Цезарь, Ґустав Адольф, Фридрих Великий. Наполеон вражав всіх сучасників своїми знаннями в історії, політиці і праві. Найвидатніший стратеґ нового часу Мольтке був справжнім вченим, дуже освіченим в історії, політиці, ґеоґрафії, технічних науках і в господарських справах. Головні полководці світової війни Фош, Людендорф і Кітченер готовилися до своєї діяльности на протязі довшого часу і мали різноманітну освіту.

Фош, наприклад, був професором вищої воєнної школи (академії) і пізніш її начальником. Він уклав два значні воєнні твори, які ще перед війною спричинилися до всесвітової слави Фоша, тоді підполковника.

Отже ми бачимо, що Фош, призначений на найвищу посаду головнокомандуючого всіма союзними арміями, справді показав зразок стратеґічного керовництва, вміння використувати для перемоги всі воєнні, політичні, фінансові і інші умовини, як свої, так й ворожі.

Неґативний зразок сучасного стратеґа — вождь радянської кінноти Буденний. Добрий боєць і рубака, посідаючий знання душі жовніра, він не мав майже ніякої освіти і нічого не розумів в складних справах вищого керовництва армією. Отже підчас рішучої операції 1920 року він не міг розібратися в стратеґічних обставинах, натворив низку оперативних помилок, які в великій мірі спричинилися до остаточної поразки радянського війська.

Це є доля майже всіх блискучих і золотих карьєр людей революційної доби. Згадаємо маршалів Наполеона. Вони в більшості не мали доброї освіти і висунулися лише підчас воєнних подій великого Цісаря. На бойових полях вони одержали добре тактичне підготовлення. Вони дуже добре знаходилися в тяжких обставинах бою, не втрачували здатности розумувати під ворожим вогнем, розуміли, як треба доцільно орґанізувати працю 20—30 тисяч жовнірів на полі бою для досягнення мети, поставленої Наполеоном. Але, коли цим самим маршалам потребувалося виступати в ролі самостійних керовників операціями, вони уявляли з себе людей з завязаними очима, які не розуміли обставин і не знали, в який спосіб їм треба виконувати своє завдання.

Треба підкреслити, що в сучасну добу засади стратеґії

мусять посідати не лише вищі керовники армії, але й звичайні ґенерали, навіть всі старшини. Ця істина була добре забута підчас позиційної війни 1915—1917 рр., коли взагалі керування військовими масами було дуже централізовано. Але при веденні рухомої війни стратеґічний виднокруг начальників зараз же набирає великої ваги. Дамо кілька прикладів.

16 серпня 1870 р. III пруський корпус ґенерала Альвенслебена вийшов на великий шлях Мец-Верден. Керування армією сподівалося, згідно підрахунку часу, що корпус вийде на цей шлях вже після відходу французької армії маршала Базена і буде йти слідом за нею. В дійсності ґенерал Альвенслебен, попередив французів і вийшов на шлях перед головою армії маршала Базена. Ґенерал Альвенслебен, не вважаючи на те, що він на протязі дня міг одержати допомогу лише від ще одного корпуса німців (Х-го), вирішив стати до бою з цілою французькою армією, яка була в складі 5-ти міцних корпусів (бій коло Марс-ля-Тур). Таке важливе рішення, яке мало наслідком заблокування в Меці армії Базена і, остаточно, взяття її до полону, було принято ґенералом Альвенслебеном лише на підставі правдивої оцінки стратеґічних обставин на театрі війни.

Дамо другий, ще більше переконуючий випадок з часів Світової війни. Після прогри французами бою на кордоні в серпні 1914 р., від армії ґенерала Монурі був висунутий наперед міцний кінний розїзд капітана Лепіка. Йому було дано завдання стежити за посуненням наперед правого німецького крила. Це була доба підготовлення до бою на р. Марні. В 11 год 30 хв. 31 серпня капітан Лепік, знаходючися коло Компьен, запримітив, що величезні кольони німців, які до того часу йшли прямо на південь в напрямі Парижу, почали звертати більше на південний схід, прямуючи на Компьен. Капітан Лепік склав про це звичайне донесення, нічим не підкреслюючи свойого здивовання тим, що німці ніби минають Париж. Між тим це мало величезне стратеґічне значіння, бо показувало, що німці не бажають включати Париж в район свойого обхвата і йдуть своїм правим крилом в промежок Париж—Верден. Такий рух підставляв флянґ німців під вдар з Парижу. Вище французьке командування зрозуміло це лише через три дні — у вечері 3 вересня. Три дні були задурно прогаяні; не були використані сприятливі обставини для найкращого комбінування битви на р. Марні. Як би капітан Лепік був краще підготований стратеґічно, він би безумовно звернув увагу на важливість цієї, здобутої його розвідкою відомости, і вжив би заходів для найшвидчого повідомлення про те вищого французького командування.

Отож можна бачити, що стара, клясична стратеґія вмерла на полях битв великої війни і її місце заступила нова стратеґія, більш складна, різноманітна і повноцінна.

І. БАРИЛЛО,
Сотник.

Протилітакова артилєрія.

ЧАСТИНА І.

Підчас останньої Великої війни знайшло собі широке поле діяльности літництво. Раптовний його розвиток і ті шкоди, котрі літництво чинило, змусили шукати ріжних засобів боротьби з цим повітровим ворогом. Протилітакова артилєрія, рефлєктори, кулемети, аеростати, маскування, виконування рухів війська вночі, творення штучних хмар і т. п. — все це чинники „протилітакової оборони".

В обсяг ділання „протилітакової оборони" входять ріжні завдання. Можемо поділити їх на катеґорії: а) властива охорона, б) дозорування і алярмова служба та в) завдання спеціяльне.

Засоби, які має до своєї розпорядимости „протилітакова оборона", ділимо на чинні та опірні. Засоби чинні: артилєрія протилітакова, рефлєктори і кулемети. Засоби опірні: аеростати загороди, спеціяльне маскування й індивідуальна охорона.

Розглянемо насамперед протилітакову артилєрію. До стріляння по літаках збудовано спеціяльні гармати, що можуть викидати набої майже простопадно вгору. Стріляння над землею під кутами меншими 10° відбиваеться дуже шкідливо на стані частин гармати, через що до стріляння поземого ці гармати можна вживати лише в рідких випадках.

Протилітакова артилєрія є 2 типів: 1) тип рухомий і 2) тип півсталий. До першого типу належать: а) гармата 75 м. м. на самоході і б) гармата 75 м. м. причепна. Півсталі: а) гармата 75 м.м. протилітакова на плятформі і б) гармата 105 м. м. на плятформі.

П р о т и л і т а к о в а 75 мм. г а р м а т а н а с а м о х о д і має при собі завше ще й скриню з набоями на іншім самоході. Гармата ця пристосована до стріляння під кутами від 0° до 70°. Знаходиться вона на підставці, яка обертається на простопадлій вісі і прикріплена до підвозя самоходу. Підставка обертається не цілком навколо, а лише на 240° і тому говориться, що гармата ця має поземий мертвий кут 120°. Вага гармати в маршу — 5.600 кілоґрамів. Приготовання гармати до стрілу триває біля 2 хвилин. Скриня, яка знаходиться на підвозю самоходу, складається з 4 скринек, в яких є разом 180 набоїв. Вага скрині в маршу залежна від гатунку набоїв. З комплектом ґранатів вона важить—6.150 кґр., а з комплектом шрапнелів —6.500 кґр.

Гармати 75 мм., посідаючи велику рухливість на добрих дорогах, на мягкій землі ледве порушуються; земля мокра і грузька цілком неприступна для них. Протилітакові самоходові гармати пристосовані виключно до стріляння безпосереднього, а тому вимагають широкого поля обстрілу в напрямі поземім і до-

земім. В наслідок цього їх дуже тяжко укривати перед ворогом, бо доводиться самоходи ставити на чистім полю і ворог їх дуже скоро знаходить (розуміється ворог з повітря). Майже єдина рада перед цією небезпекою – це змінювати часто позиції. Одиниці, озброєні в 75 мм. самоходові гармати, не треба вживати до оборони пунктів вражливих а це тому, що вони не здатні до стріляння посереднього, а тим самим до стріляння нічного в керунку гуку мотора літака. До цих завдань їх вживається тільки в рідких випадках.

Причепна гармата 75 мм. Цю протилітакову гармату причеплено до самоходу, який одночасно з цим перевозить і набої— 180 штук. Гармата посідає нормальне дуло 75 мм., як в полевій артилерії, зєднане з таким же амортизуючим віддачу при стрілі приладом, як у самоходовій гарматі. Цілість знаходиться на підставці, яка обертається довкола доземої оси і прикріплена на підвозю, що має два кола. Підставка обертається навколо на 360°, через що гармата позбавлена мертвого поземого кута. Вага гармати в маршу—3.460 кґр. Уставлення на позиції триває біля 5—6 хвилин. Вага цілости в маршу біля 6.000 кґр. При займанню позиції, привезену в скриньках амуніцію вивантажується при гарматах, а самохід відїздить. Стратеґічна рухливість причепних гармат менша, чим самоходових, рівнож слаба і рухливість тактична. Довге і складне шикування до маршу, звязане з маневруванням тягарів, маніпуляції з амуніцією, а також топоґрафічні чинності, необхідні до стріляння посереднього, обмежують рухливість цих гармат. Треба згадати, що ці гармати можуть також стріляти, цілюючи безпосередньо до самольотів. Захист їх від ворога не так вже тяжкий, як гармат самоходових.

Одиниці причепних гармат першої лінії призначаються до поборення низько літаючих ворожих літаків, через що ворог може легко їх викрити і в цім випадку знаходимо рятунок у частій зміні позицій. Вживання причепних гармат, через слабу рухливість тактичну, доцільне тільки в випадках неможливости маневрування одиницями 75 мм. самоходовими. Що ж до стріляння посереднього, а тим самим і нічного на слух, то причепні гармати 75 мм. є найліпшими з протилітакової артилерії до охорони важних пунктів.

Гармата 75 мм. на плятформі. Гармату прикріплено до спеціяльно зробленого залізного станка, який творить ложе та обертається на підставці. Ложе разом з підставкою творить плятформу. Амуніцію возять у скриньках. Гармата посідає дуло 75 мм. (таке саме, як дуло гармати польової), зєднане з амортизатором віддачі стрілу, трохи інакшим, як у 75 мм. гармати рухомої, і може стріляти під кутами від 10° до 85°. Ложе тримається на підставці в риштуванню і обертається на рольках рами навколо на 360°, через що гармата немає поземо мертвого кута. Підставка складається з точні, поміщеної поземо на землі і звязаної за допомогою залізних балок з сід-

лом, на якому підноситься риштування; має вигляд оберненого стятого стіжка і вимагає для змонтування вибрання в землі стіжкового виїму глибокости 1 метр при діаметрі вгорі — 4 м., і внизу—2 м. Цілковита вага гармати—3.000 кґр. Установлення батареї на позиції залежить від терену і виносить біля 15 годин. У випадку пересування гармати перевозяться на тягарових самоходах або кінних возах, на яких їх поміщується в стані розібранім. Розбірання і навантаження всіх частин тріває біля 6 годин. Гармата ця здатна до стріляння безпосереднього і посереднього, а тому при ній вживається апарат підслуховий до стріляння нічного на слух. Уночі можуть бути вжиті і рефлектори, через що гармата відповідає охороні важних пунктів.

Гармата 105 мм. на плятформі. Гармату прикріплено до ложа і підставки, такого ж типу, як у гармати 75 мм. Амуніція знаходиться в скриньках близько гармати. Гармата посідає дуло 105 мм. взірця 1913, злучене з спеціяльним амортизатором віддачі, який дає можливість стріляння під кутами від 15° до 84°. Плятформа може обертатися на 360°. Вага цілої гармати — 5.000 кґр. Уставлення залежить від терену і найшвидче виконується в часі біля 24 годин. Перевозиться гармату 105 мм. так само, як 75 мм., але з огляду на більшу вагу, є й більші труднощі складання. Ці гармати значно менш рухливі як 75 мм. Стріляти можна безпосередньо і посередньо, при допомозі апарату підслухового. Вживається також і рефлекторів при стрілянні вночі. Гармати ці відповідають охороні важних пунктів.

Гармати 75 мм. і 105 мм. бувають не тільки на залізних плятформах, а й на мурованих підпорах або бетонових. Такі гармати, ясно, нездатні до пересування.

Ділання різного роду протилітакової артилерії в площі стрілу.

Протилітакова артилерія стріляє в залежності від одержаних відомостей, які дістає від повітрової обсервації і які, завдяки засобам обсерваційним і поміровим, докладні й багаті змістом. Уживається пртл. артилерія або окремо, або спільно з іншими засобами протилітакової оборони. Стріляння залежне від калібру гармат, від співділаючих одиниць та від місцевих атмосферичних умов. Удень протилітакова артилерія стріляє, обсервуючи свої стріли, а вночі — посередньо на слух ґранатами*), шрапнелями, або смуговими стрільнами**). Протилітакове стріляння опирається на припущенню, що „ціль посувається по простій лінії, зі сталою швидкістю на протязі часу T, який потрібний до уставлення гармати і перельоту стрільна“; на тій підставі ніби

*) Ґранати ці вибухають в повітрі так само, як і шрапнелі, маючи наставлені на певну кількість секунд лету запальники.

**) Смугове стрільно тому так зветься, що лишає в повітрі за собою слід з диму.

маємо трафити ціль у менті вибуху стрільна. Однак-же та засаднича гіпотеза протилітакового стріляння може частинно, або й цілком завести, в залежності від руху літака. Виходить, що вогонь проти літака завжди посідає користь зглядну, бо ми не можемо бути певні, що нами докладно окреслене положення цілі в хвилі вибуху стрільна. Однак, провадючи відповідно стріляння, ми можемо цілком добре поборювати літаки. Так, наприклад, коли літак посувається спокійно в означенім напрямі, не змінюючи швидкости й височини, то ми скупчуємо стріли біля нього самого. В іншім випадку осягаємо розсівання стрілен, у правдоподібнім просторі, де по наших обрахунках опиниться літак по упливі певного часу T.

Користь повітрового стріляння залежна від докладних помірів данного вогню. Вона менша вночі чим вдень, бо поміри вночі, виконані на „слух“ через підслух, не мають докладности. Користь може бути більша в тім випадку, коли ціль значна розміром і порушується з меншою швидкістю, а тому літаки, зґруповані в шиках скупчених, які мають через це і меншу рухливість, є далеко догіднішою ціллю для протилітакової артилєрії, ніж поодинокі та швидкі літаки.

В дійсності, протилітакова артилєрія не може лічити на добрі матеріяльні наслідки свого вогню або позбавлення ворожих літаків їх боєздатности, хоч часто її ділання має свій моральний вплив на їх залогу. Розсівання стрілен близько літаків відбивається пригноблююче на льотниках, через що змушує їх до маневрування, або й просто занехання завдання.

Протилітакова артилєрія безсила проти літаків, які тримаються на малій високості і летять рівнолегло до фронту батареї, з огляду на труднощі в цільованню. Відлеглість, яка обмежує близькість ділання протилітакової артилєрії проти цілів повітрових, міняється в залежності від роду гармати: для 75 мм. гармат вона виносить біля 1000 метрів, а для 105 мм. — 2000 м. Відлеглість ця відповідає проміневі вальця доземого, так званого „мертвого вальця“, якого вісь проходить через батарею і в середину якого гармата не може стріляти. По літаках, які летять на дуже малій височині, протилітакова артилєрія не стріляє, щоби не поранити своїми стрільнами, які будуть вибухати близько землі, свої війська або цивільне населення; зрештою може обстрілювати ворога вогнем сигналізаційним, щоби звернути увагу своїх літаків.

Виступаючи самостійно пртл. артилєрія посідає цілковиту свободу ділання. Щоби осягнути добрі матеріяльні наслідки, треба стріляти одночасно більшою кількістю гармат. Для того батарея мусить стріляти з 4 гармат (батарея є одиниця огнева); щоби ж мати певність, що ціль є добре обстрілювана, треба зосередити на тій цілі вогонь кількох батарей. Вночі протилітакова артилєрія стріляє на слух. У таких випадках так само є бажаним заскочення і зосередження вогня більшої кількости гармат.

Уночі, протилітакова артилєрія, яка стріляє при допомозі рефлєкторів, може стріляти по літаках вогнем безпосереднім, однакже в таких випадках тратиться чинник заскочення. При співпраці протилітакової артилєрії з рефлєкторами зосередження вогня є підставою до успіху.

Ділання протилітакової артилєрії спільно з власними літаками може бути так само корисним. У таких випадках треба усталити відповідний спосіб ділання, при якому літаки заховують свободу ділання, а протилітакова артилєрія є обмеженою і підпорядковується засаді дисципліни. В таких випадках спільного ділання протилітакова артилєрія своїми чинами мусить виконувати два завдання: 1) остерігати свої літаки перед ворогом і 2) дати допомогу в випадку нападу ворожих літаків. До першої чинности належить: дозорувати небо і при появленню ворожих літаків сигналізувати умовленим вогнем. До другої: в випадку спіткання скупчених ґрупово ворожих літаків протилітакова артилєрія ґрупами стрілен розпорушує ворожі літаки. В такий спосіб протилітакова артилєрія переважно робить надзвичай великі прислуги на тилах фронту, де ворог провадить свою розвідку або бомбардовання, а за малою кількістю літаків і при приділенню їм широких відтинків немає можливости справного дозорування. В таких випадках протилітакова артилєрія, стріляючи в певнім керунку, вказує на появлення і напрямок льоту ворожих літаків.

При розвідчих завданнях власних літаків протилітакова артилєрія запевнює охорону їх залогам. Охорона така вимагає від протилітакової артилєрії подвійної чуйности і великого напруження. Ділання її, завчасу умовлене, мусить бути спільне з літаками.

Літаки-нищителі, при виправах і поверненнях з виправ, можуть спіткати поблизу фронту сильні і небезпечні зґрупування ворожих літаків; з-за браку охорони власних літаків, протилітакова артилєрія до певної міри може принести допомогу літакам - нищителям, розбиваючи ворожу літницьку заслону. В таких випадках літаки завчасу дають відомості про дорогу свого льоту; тоді протилітакова артилєрія орґанізовує зосередження вогню по ворожих літаках, що утворюють заслону.

При охороні обсерваційних аеростатів ділання протилітакової артилєрії полягає на сталих огневих запорах, достосованих до даного аеростату, ослонюючи його з усіх напрямків. Ворожі літаки, звичайно, атаковують аеростати зненацька і швидко, а тому оборона мусить бути готова до ділання кождої хвилі. Від одиниць, яким довірено те завдання, вимагається велика чуйність і велике напруження. Охорона аеростатів може бути повірена рівнож польовій артилерії.

Співпраця протилітакової артилєрії з рефлєкторами ніби неможлива, бо праця рефлєкторів опірається на підслуху, тоді як артилєрія тримається терену. В дійсності ж, тому що артилє-

рія може скерувати свій стріл у певнім керунку, то співпрацю їх можна поєднати і таке сполучення значно побільшує видайність артилєрії. В таких випадках артилєрія мусить стріляти з короткими перервами, щоби дати рефлекторам можливість підслуху. Для досягнення найбільшой видайности потрібні дві засадничі умови: 1) ворожий літак в обсязі ділання батареї по можливості освітлювати рефлєкторами; 2) відкривати вогонь по цілі в хвилі, коли вона освітлена.

Ділання протилітакової артилєрії, при допомозі спеціяльних кулеметів, буває дуже корисне, бо кулемети служать переважно до поборення цілей на незначних височинах.

В часі покою належить зорґанізувати слідуючі засоби протилітакової оборони: протилітакову артилєрію і рефлєктори. Решту ж цих засобів утворюється підчас мобілізації. Всі одиниці протилітакової оборони підчас покою мають підлягати департаменту артилєрії. По мобілізації одиницями пролітакової оборони має роспоряжатися тільки літництво. А через те в де-яких державах підчас покою командування засобами протилітакової оборони зорґанізовано в такий спосіб: 1) полки протилітакової оборони на терені краю підлягають начальникам дивізій або командірам бриґад на тих самих засадах, на яких полки дивізійної артилєрії підлягають н-кам дивізій піхоти; 2) рівнож вони підлягають начальникам артилєрії корпусів, на терені яких знаходяться, і на засадах, що й полки дивізійної артилєрії; 3) в арміях, що ділають по-за тереном краю, полки протилітакової оборони підлягають командуванню літництва і артилєрії. Одиниці знаходяться під контролею: 1) з технічного боку — підлягають ґенеральному інспекторові артилєрії і 2) з боку орґанізаційного і ділання — ґенеральному інспекторові літництва.

Підчас війни протилітакова оборона складається: а) з полків протилітакової оборони; б) з артилєрійськіх дивізіонів 75 м.м. і 105 м.м. протилітакових півсталих на плятформах; в) сотні рефлєкторів; г) сотні охоронних привязних аеростатів і д) сотні обсерваційно-алярмової.

Батарея протилітакової артилєрії складається з 4 гармат, які бувають 75 мм. самоходові і 75 мм. причепні, якими командує сотник з двома поручниками або хорунжими; 75 мм. півсталі і 105 мм. півсталі на плятформах, якими командує сотник з одним поручником або хорунжим. Батарея є бойовою одиницею.

3 батареї 75 мм. самоходові або причепні враз з амуніційним парком творять дивізіон під командою підполковника зі штабом.

Батареї 75 мм. і 105 мм. півсталі творять ґрупу батарей змінного складу під командою підполковника.

Дивізіони 75 мм. самоходові або причепні суть тактичні одиниці протилітакової артилєрії, яких вживається в першій лінії, або до оборони далеких вражливих пунктів. До оборони близьких вражливих пунктів немає тактичної одиниці протиліта-

кової артилєрії. В таких випадках дивізіон має свої батареї розкидані по ріжних місцях, які тактично підлягають командірові протилітакової оборони вражливих пунктів.

Прифронтова смуга буває завглибшки 10 км. і прилягає до лінії фронту, а значить наражена на вогонь ворожої артилєрії і ділання ворожих літаків. До її оборони вживається артилєрійські дивізіони 75 мм. самоходові або причіпні, злучені в ґрупи прифронтової протилітакової оборони.

Смуга тилу фронту буває завглибшки біля 40 км. і положена безпосередньо за першою; вона наражена тільки на хвильове ділання ворожих літаків. Ця смуга поділена поміж тиловими ґрупами протилітакової оборони, в склад яких входять: артилерійські дивізіони 75 мм. протилітакові самоходові і причепні, а також дивізіони 75 мм. протилітакові півсталі на плятформах.

В разі вибуху війни одиниці рухливі і легкі артилєрії протилітакової розташовуються вздовж правдоподібного фронту, щоби якнайскорше мати дозорування, обороняти і допомагати своїм літакам.

Протилітакову артилєрію, призначену до оборони фронту, треба розташувати так, щоби запевнити її одностайність і неперервність ділання в межах цілого фронту. До того бажано розташовувати її вглибину. З огляду на змінні умови ділання протилітакової артилєрії, не можна окреслити докладно спеціяльною схемою її розташування. В смузі широкости від 10 до 15 км. можна уставити батареї дивізіону трьохкутно: 2 батареї попереду, а третя позаду, по можливості за серединою тих двох. Відлеглість поміж батареями може бути така, щоби запевнити взаємне пересічення їх поля обстрілу.

В смузі вузькій, широкости біля 5 км., є корисним розташувати дивізіон глибоко: одна батарея в першій лінії, а позостали— одна за другою. Оскільки дивізіон чи ґрупа, складена з кількох дивізіонів, не може охороняти своїми засобами приділеного району, тоді командір мусить зарядити зосередження оборони на певних пунктах або поділити цілу смугу на менші райони для окремих дивізіонів.

При пересуваню дивізіонів протилітакової артилєрії так само не можна встановити однакових на кожен раз приписів, бо випадки, які зайдуть підчас наступу або відступу, вимагають індивідуального розвязання. Однак у приділеній смузі ділання дивізіонів чи ґруп дивізіонів протилітакової артилєрії насамперед треба запевнити оборону в напрямі рівнолеглім до фронту, а допіро по тім — в напрямі простопадлім. Пересувати протилітаковову артилєрію можна цілими дивізіонами або батареями. Пересування цілими дивізіонами бажане в випадку призначення одного й того ж маршруту для кількох дивізіонів. Перший дивізіон на колах висувається якнайдалі наперед у напрямі маршу, а інші залишаються на місцях. Пересування поодинокими батареями робиться тоді, коли в данному напрямі діляє

один дивізіон. Одна батарея на колах висувається по можливості як найдалі в напрямі маршу, а 2 інші залишаються на місці. Дивізіони чи то батареї, які залишалися на місцях, здіймаються з позиції і посуваються наперед тоді, коли головні дивізіони чи батареї заняли свої нові позиції. Щоби доцільно реґулювати рух протилітакової артилєрії, треба знати: 1) середню рухливість батареї самоходової чи причепної (на добрій дорозі біля 15 км. на годину) і 2) час, потрібний на заняття позиції, який залежить від приладів, уживаних до мірення високости літаків.

При охороні пунктів вражливих, які вимагають цілковитої оборони, протилітакова артилєрія мусить старатися зосередити вогонь якнайбільшої кількости батарей в тім районі. В засаді належить стріляти ґрупово. При вживанні гармат 75 мм. або причепних відлеглість від позиції батарей до боронених пунктів повинна виносити від 1500 до 3000 метрів. Розташування артилєрії мусить бути вигідне до зміни позиції, щоби можна було змилити ворога.

При близькій обороні вражливих пунктів вживаються гармати 75 мм. півсталі; відлеглість від батареї до бороненого пункту повинна бути від 1200 до 3000 метрів; для гармат 105 мм.— від 1200 до 4000 метрів. Ділання їх мусить бути зосереджено в місцях вражливих і передбаченого ворожого нападу.

Розташування дивізіонів протилітакової артилєрії вимагає окреслення: а) позиції батареї, яка складається з позиції бойової (місце гармати, командіра батареї, одного або кількох високомірів, одного або кількох приладів підслухових і, в разі потреби, місце засобів перевозу); б) місце обозу і в) місце командіра дивізіону, а для рухливих дивізіонів першої лінії — місце отримування донесень і спеціяльний обсерваційно-алярмовий пункт.

При вибіранню позиції для гармат у тиловій смузі фронту або ще далі в глибину краю можна не боятися наземної обсервації ворога, забезпечивши гарматам таке поле обстрілу поземого і доземого, яке можливе до безпосереднього стріляння на кожну перелітаючу ціль, на височині не меншій як 500 метрів.

У прифронтовій смузі одиниці першої лінії треба укривати перед наземною обсервацією ворога, а для того треба укрити батареї і посідати ще широке поле до обстрілу й обсервації поземої і доземої.

Командір батареї повинен мати таке місце, яке давало би йому можливість найдальшої обсервації і в такій відлеглості від гармат, щоби міг бачити обслугу і міг вживати в добрих умовах своїх приладів.

Обоз рухомих батарей розташовується вкупі. Оскільки-ж дивізіон ділає в прифронтовій смузі, то місце обозів треба вибірати на відлеглості від 4 до 8 км. від позиції і то на твердому ґрунті, з легким доїздом, десь під деревами чи, найліпше, в лісі та при воді. Оскільки дивізіон ділає в тиловій смузі фронту, то

відлеглість поміж обозом і позиціями батарей можна зменшити. Обозів півсталих батарей не треба розташовувати далеко від батарей, їх можна поставити недалеко від мешкань обслуги гармат.

Командір дивізіону повинен мати місце, яке дозволяло би обсервувати стріляння батарей.

Крім цього всього, рухомі дивізіони прифронтової смуги мусять зорґанізувати повідомлюючі пункти, місце для яких треба вибірати близько електричної сіти чи телефонічної централі, або близько місць інших начальників, які вже мають звязок із тими дивізіонами.

Дивізіони протилітакової артилерії в прифронтовій смузі мусять маневрувати, щоби змилити ворога і заскочити його. Для того треба добре пізнати терен і вибрати пару запасових позицій.

Шосе дуже помітні для розпізнання їх ворогом і через те частіш підпадають під обстріл. Тому позиції краще вибірати близько від шосе, навіть на полевих дорогах, у відлеглості від 50 до 100 метрів. Буває, що такі місця для позицій ніби непридатні, але коштом невеликої праці можуть бути поліпшені, бо по боках мають рослини, якими легко замаскувати поставлені на них гармати.

Небезпечні позиції, які ворог може легко відкрити: перехрестя шосе, узлісся, самотні хутори та їх безпосереднє оточення, всі докладно означені пункти на мапах та видатні на терені пункти.

Оскільки дозволяє час, розвідку терену робиться під керовництвом командіра дивізіону; коли ж часу бракує, а розвідка мусить бути зроблена негайно, то треба персонал поділити на ґрупи і кождій дати завдання розвідки одного пункту. З огляду на те, що батареї мають в найкоротшім часу бути готовими до стріляння, то розвідку на незнаному терені треба зробити негайно. Склад розвідки: командір дивізіону, звязковий старшина дивізіону, командіри батарей, з котрих кожний бере з собою підстаршину (телефоніста), одного звязкового дивізіону (на мотоциклі) і одного звязкового від обозу дивізіонного (теж на мотоциклі). У випадку заложення пункту доповіщень входить до розвідки й командір сповіщаючої служби зі звязковим та за розвідкою їде приділений до дивізіону самохід-радіо. Командір дивізіону в товаристві своїх командірів батарей оглядає приділений дивізіону район, визначає приблизно позиції батарей і високомірчих стацій. Оскільки час дозволяє, він знаходить кілька запасових позицій і визначає, яка має бути занята першою. Визначає місце командіра дивізіону, перевязочного пункту, дивізіонного обозу і служби сповіщень. Дає вказівки командірам батарей, що до стріляння, звязку і позиції. Навязує получення з командірами сусідних частин району, в якому знаходиться. Рівно ж зазнайомлює командіра літничих ескадр зі своїм завданням і спільно з ним ділає. Старшина звязку розвідує напрямок телефонічних ліній. Кожний

командір батареї робить розвідку свого району. Визначає позиції гармат, приладів до приготування і провадження стріляння (рої помірові), докладне місце високомірчої стації, розвідує доїзди і коли встановить докладне місце позиції, посилає відповідний наказ своїй батареї про заняття становиська. До прибуття батареї вибірає місце для себе, телєфонічної стації, усталює засоби забезпечення тягарів і вирішує, які належить зробити приміщення для обслуги і амуніції. По прибутті батареї командір її видає необхідні накази чотовим і цільовничим, а сам зі своїм старшиною приступає до топоґрафічних чинностей, необхідних до уставлення приборів помірового рою. В разі потреби визначає смугу, в якій батареї заборонено стріляти вночі, і наказує поставити відповідні до того віхи для кожної гармати. Підчас розвідки треба заховати найбільшу обережність, щоби ворог не зауважив розвідчиків; треба зменшити до мінімума кількість людей, яким вільно порушуватися на позиції, а вози поставити в місцях укритих від ворожої обсервації наземої і замаскувати перед повітровою обсервацією.

Коли прийдеться ставати на позиції вже заняті, для змiцнення або зміни дивізіонів, то треба засягнути від командіра ґрупи необхідні відомості, які полегчать розвідку. Відомості мусять бути такі: 1) плян (в великому маштабі) смуги ділання ґрупи; 2) опис напівважних пунктів; 3) плян шляхів і пунктів, доступних для протилітакової артилєрії; 4) схема телєфонічної сітки; 5) мапа з означенням напрямів, яких тримаються ворожі літаки підчас своїх нальотів; 6) відомості, дотичні заосмотрення в живність, бензин, ріжні шмаровідла, водень, направа ушкоджень і т. д.; 7) позиції вже заняті дивізіонами протилітничої артилєрії, як рівнож придатні до заняття бойові позиції. Для кожної одиниці потрібні наступні відомості: 1) місце помічних високомірчих стацій, 2) які урядження виконані і які ще робляться, 3) які маються укриття перед наземною обсервацією і по можливості рівнож перед повітровою обсервацією, 4) доїзди, стан терену, обовязуючі місцеві приписи і т. д.

По ознайомленню з цими відомостями, їх справдженню та одержанню вказівок, що до ділань дивізіону, командір дивізіону видає батареям відповідні накази про заняття позицій.

Поневе прифронтова смуга обстрілюється артилєрією і ворожими літаками, а до ділання в тих смугах вживається тільки рухомі дивізіони протилітакової артилєрії, то в часі впровадження на позиції нових дивізіонів і батарей є конечним поділ завдань і районів поміж одиницями, охороняючими від ворожої обсервації повітрової і наземної власні війська в даній частині фронту.

Марш зближування розпочинається від хвилі, коли одиниці підійдуть до поля ділання далекого вогня ворожої артилєрії. Виконання цього маршу ріжне, причім у фазі рухомих боїв дивізіони рухомої протилітакової артилєрії запевнюють протилітакову обо-

рону кольонам на марші і повинні провадити своє пересування так, щоби частина батарей була завжди готова до стрілу.

Дивізіони, подібно як і в артилєрії польовій, посуваються або відходять скоками, так: а) коли одні батареї в дивізіонах виконують рух, то інші залишаються на місцях, запевнюючи таким чином оборону перед ворожими літаками, б) в районі фронту уже усталеного дивізіони протилітакової артилєрії, які мають заняти позиції в прифронтовій смузі, висилають наперед відділ до розвідки й означення доброї дороги маршу, яка повинна дати потрібне укриття. З огляду на те, що до пересування необхідні шосе, які хоч часами бувають укриті, але обстрілюються ворожою артилєрією і то найчастіше вдень, то пересування треба робити вночі. У випадку цілковитого укриття дороги маршу дивізіону, можна пересуватиса вдень, але треба заховати відповідні способи обережности від самої хвилі входу в район ділання ворожого вогню; крім того поміж батареями і возами кождої батареї мусить бути велика відлеглість, щоби зменшити вражливість кольони на ділання артилєрії і дати можливість краще укритися перед повітровою ворожою обсервацією.

Підчас маршу зближення може бути, що батареї одержать наказ зайняти позиції для відгону ворожих літаків; в такому випадкові кожда гармата займає позицію в безпосередній близкості дороги маршу, по можливості хутко відкриває вогонь і, наколи ворожі літаки відлетять, продовжує свій марш.

Протилітакова артилєрія за допомогою спеціяльного способу стріляння сиґналізує власним літакам про присутність ворожих літаків, напр. в напрямі ворога віддається багато стрілів в короткім часі і т. п.

Протилітакова артилєрія мусить мати звязок з начальником, якому безпосередньо підлягає, з підвладними частинами, рефлєкторами, службою обсерваційно-алярмовою, з ґрупами протилітакової артилєрії, які мають завданням поборення ворожої артилєрії.

Аеростати, яких боронить артилєрія, обовязані її попередити про зближення ворожих літаків.

* * *

Ми подали тут відомості про протилітакову артилєрію у Франції, яка зробила найбільші поступи в цім напрямі. Правда, не менші поступи зроблено її в Сполучених Штатах Північної Америки, яка посідає протилітакову артилєрію 7,62 цм. і 10,5 цм. Там гармати так само встановлюються на самоходах і працюють подібно, як у Франції.

Нам теж у майбутньому треба буде подбати про добру орґанізацію активної і пасивної протилітакової оборони.

Як бачимо, артилєрія відограє велику ролю в цій обороні. Багато вправи треба мати, щоб уміти доцільно вживати ар-

тилерію у модернім бою, тоб-то досконало керувати нею і препроваджувати відповідний розподіл її між орґанізаційними одиницями протилітакової оборони.

Сучасний гарматчик мусить бути добре вишколений для бойової праці та обізнаний з численними приладдями до стріляння й спостереження. Тому наші гарматчики мусять бути в першу чергу добре теоретично підготовлені, щоб уміти також всі ці питання розвязувати практично.

(докінчення буде).

Лодзь, 20.XII 1931 року.

Т. ОМЕЛЬЧЕНКО,
Підполковник.

Машина й мотор у модерній армії.*)

Одночасно з розвиненням і удосконаленням зразків панцерника модерні армії дбали й дбають старанно про новий боєвий чинник — танк, що є одним з важніших бойових засобів модерної армії, а тому на досконале знайомство з ним необхідно звернути велику увагу.

Танк не підготовлює або не використовує боя, як це робить панцерник, а провадить самий бій. Тому танк потрібує у першу чергу рухливости тактичної — на полі бою, а не оперативної — в цілому районі операцій, як це потрібно панцерникові. Тільки широка рухливість, можливість подолання майже всіх природніх та штучних полевих перепон дає танкові змогу атакувати ворога вчасно й у потрібному місці.

Згідно бойових завдань, що випадають для танків, їх розподілюється на легкі, середні і важкі. Легкі танки атакують ворога разом з піхотою, а середні підпирають легкі танки там, де їхне узброєння не буде вистарчаючим на бойовому полі. Танки важкі вживається там, де необхідно поборювати особливо міцні місця ворожого фронту.

Найбільшого клопоту конструкторам завдає танк легкий, бо тяжко надати танкові легку вагу та велику тактичну рухлівість, забезпечуючи його у той же час доцільним узброєнням та вистачаючим панцером. Протеж упертість та старанна праця досягають дуже багато. Новими досягненнями є наступні зразки легких танків: в Анґлії—зразок „Garden Loyd M. VI", вагою 1400 кґр. (так звана танкетка); у Франції—легкий „Renoult-Tank", що важить 7 тон; в Америці—зразок „Light Tank T1E1"; в Італії — легкий танк „Fiat".

Анґлійський „Garden-Loyd-Tank M.VI" має 2,5 метрів завдовш-

*) Див. „Табор" ч. 16.

ки, 1,2 метри заввишки й приблизно стільки ж завширшки. Важніші його частини захищені 9 мм. панцером. Узброєння — один кулемет, залога — 2 вояки. Найбільша швидкість — 45 км. у год. (на шляху).

Танк цей згори не захищений зовсім, бо має лише бортовий панцер; так само й гусені танку позбавлені захисту.

Отже можна бачити, що узброєння й опанцерування танку слабі й вимогам модерного бойового возу не відповідають. Правда, простота конструкції танку дозволяє його будову зі звичайних автомобільних частин, з відповідним пристосуванням гусени і опанцерованням бортів. Це значно полегчує широке виготовлення танків підчас війни і робить їх дешевою зброєю.

Французький легкий танк „Renault N. C. M. 27", що важить 7 тон, па важніших своїх частинах має панцер у 30 мм., а на інших — 20—22 мм. кращої якости.

Танк не має хвоста, як старий Renault; двигун його поліпшенного зразку. З-за браку хвоста він має тільки 4,5 метрів завдовжки.

Танк лежить на трьох малих візках. Кожний з цих возків має 4 пари колещат (роликів), на яких лежить гусень. Парні колещата вяжуться зі своїми візками рухомо, а візки мають рухливість сторчову й бічну.

З корпусом танку візки вяжуться двома сторчовими шкворнями на своїх кінцях та міцною ґвинтовою пружиною у своїй середині. Пружина ця притискує щільно візок з його роликами до гусени, переносячи цим на гусень всю вагу танка.

Маючи добре опружовання і мотор у 60 кін. сил танк досягає 18--20 км. у годину. Протеж до довших маршів він не здатний, через що оперативної рухливости не посідає. Отож до ідеального танку йому ще далеко.

Узброєння танку—один кулемет чи одна 37 мм. гармата у панцерній вежі. Залогу має з двох вояків.

Американский легкий танк, так званий „Light Tank T1E1", важить 6577 кґр., має 3,87 метр. завдовшки, 2,17 метр. завширшки і 1,48 мтр. заввишки. Має 8-ми цилiндровий мотор у 90 кін. сил. Узброєнний 37 мм. гарматою та 1 кулеметом, що механічно злучений з гарматою. Гармата та кулемет містяться у панцерній вежі, яка може обертатися на 360°. При танку мається 80 стрілен на гармату та 3000 куль на кулемет. Залога — 2 вояки. Опанцерования захищає від 7,6 мм. рушничних чи кулеметних куль. Швидкість руху—25 км. у год. на полі та 32 клм. на шляху.

Бойове помешкання танку завжди провітрюється. Танк має прилад, який може витворювати штучний туман на 30 хвилин.

Другим зразком американского легкого танку є так зв. „Christie-Tank", названий так по призвіщу свого конструктора. Танк цей має подвійну можливість руху: на шляху — за допомогою 8-ох коліс, з гумодутим обіддям; на полі — на колеса його накладаються гусені по одній з кожного боку.

Танк важить 8 тон і має дуже міцний 400 сильний мотор. Через це швидкість руху його на шляху досягає 110 км. у год.; на полі на гусенях—60 км.

Тимчасово танк узброєно двома кулеметами; пізніш він має одержати панцерну вежу й дужче узброєння. Після того його вага збільшиться на 3—4 тони.

В справі конструовання середніх танків добрих наслідків досягнуто в Анґлії. Тут збудовано досконалий зразок такого танку—16 тоновий „Medium-Tank“, який зараз випробовується.

Опанцеровання цього танку виносить на більшій площі 16 мм. Узброєння складається з 47 мм. гармати та 5-ох кулеметів, які приміщені у трьох панцерних вежах. Більша з них містить у собі гармату та один кулемет. Попереду неї і трохи нижче містяться поряд дві менші однакові вежі, кожна з двома кулеметами. Тому можливо: 1) концентрувати наперед вогонь пятьох кулеметів, 2) концентрувати наперед вогонь гармати и чотирьох кулеметів, 3) концентрувати на кожний бік вогонь трьох кулеметів. Назад може бити певно тільки один кулемет.

Зі сказаного про концентрацію вогню можна бачити, що сила танкової зброї звернена найбільше наперед, на чому відбився, безумовно, вплив анґлійської флоти. Таку могутню концентрацію свого вогню наперед мають і нові анґлійські бойові судна — „Nelson“ та „Rodney“.

Залога танку складається з пятьох вояків. Швидкість руху танка досягає понад 30 км. у годину. Оперативної рухливости танк не посідає, але має добру тактичну рухливість і подолує рови по три метри завширшки.

Середні танки американські й французькі сучасним военним вимогам відповідають мало. Правда, вони уявляють поважну бойову силу, узброєні 75 мм. гарматою й кількома кулеметами; опанцеровання їх теж добре. Але танки ці, маючи 23 (американський) та 32 (французький) тони, важкі і велика вага заважає на їх оперативному пересуванню, бо не всі шляхи й мости можуть витримувати таку велику вагу.

Ще більш бракує оперативної рухливости важким танкам, особливо ж такому, як французький танк „Char 2C“, який важить аж 68,5 тон.

Узброєння цього танку складається з 75 мм. гармати й чотирьох кулеметів. Залога — 11 вояків, включаючи одного старшину. Танк має добре опанцеровання.

Швидкість руху його виносить найбільш 10 клм. у год. на шляху та 5 клм. на полі. Електричний двигун танка складається з двох моторів по 250 кін. сил кожний. Тактична рухливість цього танку досить добра й дозволяє йому подолувати рови по 4,5 метри завширшки. Він може переходити й воду до 1,5 метрів глибиною.

Розуміється, далеко не кожна місцевість і не кожний ґрунт дасть такому важкому танкові можливість праці. Йому сприяє місцевість рівна, з твердим ґрунтом. Крім того, керування тан-

ком дуже важке, особливо вночі і головне тому, що обидві гусені його мають кожна свій окремий, електричний двигун.

Про труднощі оперативних пересувань 68,5 тонового велетня годі й говорити. Підчас війни найдеться замало шляхів та мостів, які б відтримували рух цього танку.

Велика хиба конструкції танку полягає в тім, що обстріл з нього дає сзаду мертвий кут у 90°.

Кожний такий танк коштує 125.000 долярів.

Анґлійський важкий танк важить 30 — 35 тон і узброєний 47-ми мм. гарматою та 4-ма кулеметами. Гармата та кулемети містяться у 5-ох окремих вежах. Танк має панцер у 16—20 мм. Він невисокий, але довгий—до 11 метр.

Керманіч анґлійського танку та його комендант мають добрий обзір. Комендант має навіть свою окрему вежу, з прорізом до обзору. Вежа ця міститься позаду гарматної вежі, ліворуч від неї. За допомогою рупору комендант танку звязаний з керманічем, гарматчиком і з усіма кулеметчиками і таким чином має змогу завжди керувати рухом танку й його вогнем.

Узброєння танку влаштоване так, що є завжди можливість концентрації вогню 2—3 кулеметів по одній цілі.

* * *

Танк у воєнній справі є новиною. Породжений підчас Великої війни, танк все ж таки не встигнув довести, чого він направду вартий. Його успіхи за Великої війни були більш випадком, ніж переконуючим фактом.

Вийшовши з Великої війни у початковій стадії свого розвитку, танк набрав з того часу вже певних форм. Алеж ці форми не є ще сталі та тверді, бо для цього бракує ще всебічної бойової проби. Ті форми, яких набрав танк досі, його бойова тактика й його орґанізаційне втілення в модерну армію мають ґрунтом більш теоретичні міркування, з перевіркою їх у межах спроб на маневрах та поліґонах. Перевіркам цим бракує проте головного: впливу ворожого вогню й ворожої бойової чинности.

Яких конструктивних форм набрали танки до сьогодні, ми розглянули на прикладах вже вище. Ці форми пристосовані до тих воєнних вимог, які на танк сучасною воєнною справою покладаються.

Від танків вимагається головно тісної співпраці з піхотою (також зі спішеною кіннотою), але ж вимагається також і виконання окремих завдань. Співпраця з піхотою й іншими родами війська торкається однаково легких, середніх і важких танків. Виконання ж окремих завдань, як то операції на ворожих крилах та запіллі, торкається тільки танків легких.

Співпраця танків з піхотою полягає: 1) у проложенню піхоті проходів у ворожій бойовій смузі, 2) у побореннню ворожих опірних гнізд, 3) в переслідуванні збитого ворога, 4) у підпорі власної піхоти проти ворожих контр-атак.

Усі ці завданняю мать характер офензивний, бо танк і є тільки засобом наступу. Він, як і літак, оборонні свої завдання виконує рухом, наступом.

Заатакувавши та відкинувши ворога, танк не може протетримати здобутої позиції. Це має робити співділаюча з танками піхота (спішена кіннота).

У наступі та русі полягає не тільки сила танку, але й добра частина його захисту. Бо зупинившийся танк уявляє з себе таку добру ціль, що ворожа артилерія його швидко знищить.

Підпираючи піхоту, танки в свою чергу потрібують підпори з боку піхоти. Підпора танків піхотою полягає головне у піхотній вогневій зброї, особливо ж у зброї важкій, а тому спільні бойові завдання вимагають тісної співпраці й обопільної підпори.

Підпору піхоти танками не треба розуміти так, що танки сунуться поволі попереду наступаючої піхоти й пробивають їй крок-за-кроком шлях. Танк, який сунеться на бойовому полі поволі, згине незабаром під артилерійським вогнем ворога. Наступати ж з піхотою, користаючися зі своєї швидкости, танк теж не може, бо піхота не буде в стані за ним поспішати, щоби вчасно використати акцію танку. Отож доцільність співпраці танків з піхотою буде полягати не у підході разом до ворога, а в атаці разом на ворога. Тоб-то, піхота й танки, під захистом власної артилерії й за допомогою маскування, підсуваються кожний сам по собі до вихідних для атаки точок.

По скінченню короткого, але концентрованого й могутнього удару артилерії по призначеній до атаки точці, танки вискакують зі свого вихідного сховища й кидаються на ворога, проскакуючи власну піхоту. За танками кидається на ворога й піхота.

Удершися з піхотою до ворога, танки доконують там те, чого не встигла зробити власна артилерія: вони проробляють власній піхоті проходи у ворожих дротах і нищать ворожі опірні гнізда, які ще збереглися. Вони мусять можливо найшвидче виконати свої бойові завдання, додержуючися призначених їм до атаки смуг та меж, які сходяться зі смугами атаки власних піхотних частин.

Підчас атаки танки тримають міцний звязок між собою й з атакуючою з ними піхотою, використовуючи, як і піхота, в бою місцевість.

По виконанню своїх бойових завдань танки зникають негайно з бойового поля та з ворожого зору і в місці, забезпеченному від ворожого артилерійського та літницького вогню, приводяться до порядку й полагоджуються до нових бойових завдань. Для успішного виконання своїх бойових завдань танки мусять уживатися скупченно й найменшою танковою сотнею буде 21 машина. Проте не треба забувати, що підвіз та концентрування для атаки великої кількости танків заховати від ворога дуже важко. А якщо ворог довідається про підхід танків на їхню

вихідну до атаки позицію, то знищить їх артилєрійським вогнем чи нападом літаків раніш, ніж вони розпочнуть акцію.

Успішний ужиток танків залежить багато також від місцевости. Так, круті й часті яри та горби, болота та ліси, розмочений чи взагалі грузький ґрунт дуже заважають ужиткові танків або роблять його зовсім неможливим.

Посилаючи танки в атаку, треба, по можливості, частину їх залишати у резерві, щоби зустрінути належно всі можливі несподіванки з ворожого боку.

Танки можуть кинутися й в контр-атаку на насідаючого ворога. Але й тут вони мусять виконати своє завдання як найшвидче, щоби знову зникнути з бойового поля і заховатися.

Співпраця танків з піхотою мусить бути докладно розроблена, як піхотними так і танковими командірами. Мусять виробитися засоби легкого порозуміння й звязку між піхотою та танками. Ці засоби мусять бути найпростіші—знаки.

Взагалі співпраця між танками та піхотою мусить бути найтіснішою, але обопільне розуміння буде осягнуто тільки тоді, коли їхнє тактичне виховання матиме багато спільних вправ і піхота й танки тоді знатимуть, де й як мусить йти їхня співпраця в бою.

Знаючи добре танк й його тактику, піхота зуміє зібрати й всі відомості про ворога, необхідні для танка, а також зуміє розвідати підходи до ворога. Все це дуже полегшує виконання танками своїх бойових завдань.

Доручати необхідну для танків розвідку окремим легким танкам, як це подекуди випробовується, було би великою помилкою, бо така розвідка тільки попередила би ворога про близьку танкову атаку, яка через це втратила би свого кращого козиря—несподіванку.

У бою танки тримають міцний звязок по-між себе і з танковим керуванням. Звязок провадиться чи за допомогою радіо—короткими хвилями (пізніш певно радіо-телєфоном) чи світловими знаками.

Взагалі ж танки мусять мати дуже багато ініціятиви й посідати добре знання власної й піхотної зброї. Тільки тоді зможуть вони використати всю свою силу в бою.

Танковою бойовою одиницею є чота з 3—5 машин. Розривати чоту можливо тільки в окремих випадках та й то на короткий час.

Для заховання від ворога підходу танків до вихідної позиції використовується місцевість, ніч або туман; треба дбати про те, щоби танки не відкрили себо стукотінням та гуркотом.

Якщо місцевість району атаки відкрита або протитанкова оборона ворога дуже міцна, атака може відбутися під захистом штучного туману, що буде зроблений відповідно до цього пристособленими танками, артилєрією, або літаками. Затуманення за допомогою танків відкриває атаку і веде до легкої втрати

затуманюючих танків від ворожого артилєрійського вогню, затуманення артилєрією потрібує багато артилєрійської муніції, а тому за найдоцільніше уважається затуманення за допомогою літаків.

Туман заважає рухові танків і перешкоджує їм тримати напрямок та звязок, але він ховає танки від поцільного ворожого вогню. Якщо ворог в цім разі утворить вогневу загороду, то це перед усім буде коштувати йому багато набоїв без певности перешкодити атаці танків.

Вдершися до ворога, танк часто зустріне там і такі опірні точки, проти яких він нічого вдіяти не може, а навпаки, там може він сам дуже легко загинути, попавши під поцільний вогонь. У таких випадках танк потрібує допомоги з боку піхоти.

* * *

Сучасний розвиток танкової зброї є вже таким, що існує пропозиція орґанізації цілих танкових армій. Так, анґлійський полковник Фулер має проєкт так зв. „ідеальної армії 1946 року“, яка мусить складатися з 2000 танків та 60.000 вояків, зорґанізованих у 6 дивізій: 2 легкі, 2 важкі і 2 — переслідування (знищення відходючого ворога). З 60.000 вояків складу цієї армії, 10.000 мали би бути розміщені по танках, решта ж на особливих моторових возах у кількості до 4.000 возів.

Ясно, що вже самого маршу такої армії, з її 6.000 важких автомобілів та танків, не можуть витримати ніякі шляхи, не кажучи вже, що кожна держава дбатиме ще за мирного часу про те, щоби найкраще орґанізувати свою активну й пасивну протитанкову оборону. Крім того, потреба у всіх необхідних речах для „ідеальної армії“ буде надзвичайно перешкоджати її акції. Потреба ця, згідно обрахунку анґлійського майора Бровилова, буде наступною:

Сучасний легкий танк, як і сучасний трактор, потрібують на 1 км. 3 літри бензину. Якщо припустити удосконалення моторів за час до 1946 р., то машини вимагатимуть по 1,5 літр. на 1 км. Транспортові автомобілі вимагатимуть по $^1/_4$ літр. бензину на 1 км. Приараховуючи сюди олію, а також вагу посуду, можемо сказати, що „ідеальна армія“ потрібуватиме на кожний км. свого руху 7,5 тон матеріялу для руху моторів. Беручи денний перехід такої армії у 60 км., прийдемо до 450 тон денної потреби її в матеріялах для руху моторів. Провіянту буде потрібувати ця армія 100 тон денно, муніції (при 6000 кулеметах та 500 гарматах) — 250 тон денно, запасових частин, санітарного та інженерного матеріялу—200 тон денно. Разом потрібуватиме „ідеальна армія“ денно 1000 тон усіх їй необхідних речей, для транспортування яких потрібує і відповідного обозу.

Понеже постачання армії не може бути ближче трьох переходів від майбутнього поля бою, майор Бравилов вираховує, що „ідеальна армія“для свого постачання потрібує всього 3000 повсю-

духідних автомобілів. Додаючи сюди ще 500 автомобілів для постачання самого обозу, бачимо, що обоз „ідеальної армії“ має виносити 3500 автомобілів. Рухові цього обозу вночі занадто заважатимо рух самої армії, а вдень він буде неможливий з огляду на напади ворожих літаків. Додаючи до такого великого обозу ще всі необхідні парки та склепи, прийдемо до висновку, що запілля армії буде обтяжено, що гальмуватиме й повороткість самої „ідеальної армії“, відбираючи усю її „ідеальність“!

Стратеґія „ідеальної“ армії полягає не в боротьбі з самою ворожою армію, а в знищенні її запілля (по Фулеру). Проте нова ця фулерівська стратеґія досить таки вражлива. Оперувати проти запілля ворожої армії без операцій проти самої армії годі. Армія й її запілля вяжуться міцно між собою: кожна армія забезпечує й боронить старанно своє запілля. Таким чином дістатися у запілля кожної армії силою чи зручним маневром дозволяють тільки операції проти самої армії, а тому „ідеальна“ армія зіткнеться з ворожою армією перш ніж вона (проривом чи маневром) добється до запілля цієї армії, що без втрат обійтися не може. Отож проти запілля ворога „ідеальна“ армія зможе оперувати тільки зменшеною своєю силою.

Операції ці, розуміється, зустрінуть протиділання з другого боку і „ідеальна“ армія буде змушена вести бої за боями своєю обмеженою вогневою силою й своєю малочисленою піхотою. Проти неї битиметься багата на артилерію і піхоту ворожа армія, добре до місцевости пристосована й з добре орґанізованим вогнем. „Ідеальна“ армія буде нести втрати й слабнути.

Тимчасом ворожа армія буде вести контр-операції, маневрувати. Незабаром ослаблена боями та маршами „ідеальна“ армія буде ворогом оточена й від бази своєї відтята. Їй буде бракувати матеріялу для руху й муніції і вона стане нерухомою купою машин і панцеру, які дістануться тим, кого вона мала перемогти. „Ідеальна“ армія, коштуючи своїй державі силу праці й грошей, надій своїх не виправдає!

Зі сказаного про фулерівську ідеальну армію можна бачити, що операції її відділів проти ворожого запілля далі коротких наскоків йти не можуть. До довгих рейдів за ворожим фронтом ця армія не здатна, з огляду на велику її залежність від палива для машин, без якого відділи армії приростають до місця.

Для утворення коротких наскоків на ворожі крила й запілля, при сприятливих для того обставинах місцевости й погоди, „ідеальна“ армія надається. Досить добрих наслідків можна чекати і від співпраці її з піхотою, оскільки це дозволяє місцевість та ґрунт. На таких бойових завданнях і треба ґрунтувати конструктивний розвій машин армії та її тактику.

Тактичною одиницею такої армії уважається сотня. Склад її: 3 чоти по 5 танків, 5 танків запасових, танк сотенного командіра — разом 21 танк. Ходить тут про легкі танки.

Легка танкова чота уважається бойовою одиницею. Пів-

чотового та іншого поділу чоти треба уникати, допускаючи це тільки винятково і на короткий час.

Три танкові сотні складають курінь, який творить складову частину моторизованої дивізії.

Тому, що танкова зброя ще молода, орґанізація її досі не усталилася. На це бракує тимчасом відповідного досвіду.

Ясно проте, що орґанізація ця, з огляду на завдання і якість танків, мусить бути дуже проста й поворотка. Це необхідно з тактичного й з адміністративного боку. З тактичного боку — ради простоти й жвавости виконання бойових завдань та ради простоти керування танками підчас бою, а з боку адміністративного — ради простоти й повсякчасної можливости забезпечення танків усім необхідним.

* * *

Що до вживання в модерній армії мотору, як засобу для пересування звичайних частин армії або транспортування матеріялу, то в Анґлії для того маються трактори „Драґон I“, „Драґон II“ і „Драґон III“. Трактори ці найбільше вживаються для тягу польової артилерії. Кожний новий зразок „Драґону“ є менший розміром й легчий вагою за свого попередника. Проте й останній зразок—„Драґон III“ — все ще завеликий та заважкий у порівнянню з тим, чого сучасна воєнна справа вимагає від артилерійського трактору.

Поруч з тракторами „Драґон“ вживаються в анґлійській армії для перевозу артилерії й до транспортування різного іншого матеріялу шостиколісні трактори різних зразків. Такі трактори заведено й в інших арміях.

Конструкція транспортових шостиколісників не тільки дозволяє розвивати значну швидкість руху на шляху, але дає й добру здібність руху на полі. З трьох пар коліс, середня пара приміщена ближче до задніх коліс. Ця пара сторчово рухома і через це, підчас руху по полю, відповідно місцевости, може сама по собі підноситися та знов опускатися.

Транспортові шостиколісники подолують похилості місцевости у 25^0—30^0 і мають швидкість руху 43—54 км. у год. Важуть вони 6,75 — 7,75 тон та 3 — 3,5 тон. Перші пристосовані до транспорту матеріялу вагою до 3-х тон на шляху та 2-х тон—полем. Другі мають транспортувати на шляху 1,5 тони, на полі — 1 тону.

Цікавий своєю конструкцією та якостями італійський трактор інженера Павезі. Він має четверо високих коліс, кожна пара яких звязана з мотором, беручи однаково участь у посуванню трактору.

Передок та задок трактору творять кожний окрему двоколіску. Ці обидві двоколіски сполучені по-між собе так, що мають вільність ходу, що дає тракторові значну рухливість на полі.

Полевій рухливості трактору значно сприяють й його великі

та широкі колеса (25 цм. завширшки), які мають гумове обіддя, вздовж якого приміщені крицеві накладки. Накладки ці, підчас руху трактору по шляху, до землі не доторкуються, підчас же руху по полю насуваються впоперек обіддя й дають колесам змогу чіплятися добре за ґрунт. Насунення й відібрання накладок переводиться швидко, просто й без якогось приладдя.

На полі трактор подолує рови до 1,3 мтр. глибиною та вертикальні перешкоди до 1,75 мтр. заввишки. Мотор трактору має 40—45 кін. сил. швидкість руху 30—35 км. у годину. Трактор може рухатися також й зі швидкістю $2^1/_2$ км. у год., що дозволяє йому марш разом з піхотою.

Трактор важить 5 тон і має змогу тягти гармати до 15 тон вагою зі швидкістю від 2 до 25 км. у год. Трактор однаково добрий до ужитку в армії, як і в різних галузях господарства.

Майбутній українській армії без машинізації та моторизації, розуміється, не обійтися. До того й другого примушується вона не тільки сучасним военним станом, а й ґеоґрафічним та стратеґічним положенням України.

Україна посідає східньо-европейські підходи й виходи до Чорного моря і лежить на великім шляху з Азії до західньої Европи. Вона має багаті й родючі землі та гарний клімат, але кордони її дуже довгі і природнього захисту посідають замало.

Запобігти усіх числених небезпек Україна зможе тільки з допомогою міцної орґанізації своєї Держави, завершеної міцною у кожнім напрямі армією.

Своє завдання українська армія зможе виконати тільки з допомогою власної машинізації й моторизації, опертих на широко орґанізованій активній й пасивній обороні взагалі.

Машинізація армії допоможе їй вирівнятися з переважаючими числом арміями сусідськими у самих боях. Моторизація дасть їй таке вирівняня в оперативній підготовці бою.

Розуміється, для доброго використування моторизованої армії Україна потрібує також широко й відповідно розвинених шляхів, як залізничних, так і ґрунтових.

Турбуючися про машинізацію та моторизацію нашої майбутньої армії, не треба забути потурбуватися й про те, щоби машина та мотор постачалися нам самою українською промисловістю. При належнім розвиткові української промисловости не може статися тоді того, що армія, у критичний час, залишиться без потрібного постачання машиною і мотором. Забезпечення такого певного постачання конче необхідне, бо без нього машинізація й моторизація армії варті не багато, як не багато варті вони й тоді, коли армія не забезпечена певно паливом для мотору. Але відповідні сирівці Україна посідає. Треба тільки зуміти сирівці ці прибрати до українських рук і їх доцільно використати, для чого потрібні відповідні фахівці. Тому кожний

українець, значить і українець-еміґрант, мусить вчитися всьому тому, що в майбутнім може допомогти справі моторизації нашої армії і постачання її всім необхідним.

Земля Українська родюча, а підґрунтові багацтва великі. На землі цій сидить міцно з давніх-давень працьовитий, духом та тілом міцний нарід Український.

В землі Українській та в народі Українськім криються величезні сили. Треба тільки зуміти ці сили орґанізувати і використати на добро України. Тоді воскресне й заквітне Держава Українська, самостійна й ні від кого незалежна!

Час цей прийде наперекір усім ворогам Української Державности. Прийде, бо він мусить прийти!

Кіль, Німеччина.
3 квітня 1931 р.

Ю. НАУМЕНКО.

Орґанізація Української кінноти в майбутній війні.

Подаючи ряд уваг про орґанізацію нашої кінноти у майбутньому і торкаючися тим самим теми актуальної для нас навіть і на день теперішній, автор в кожнім разі не намагається надати своїм висновкам характеру неомильности або представити їх, яко певного роду доґми. Бажано навіть було би, щоби ці сторінки викликали річеву дискусію, яка би безперечно спричинилася до встановлення певних поглядів і навіть певної пляновости праці на той випадок, коли світові події знову нас до цієї праці покличуть.

В часі минулої боротьби за визволення кіннота наша не була новотвором; навпаки, вона являлася носителькою стародавніх традицій нашого козацтва, яке не раз вкрило себе невмирущою славою на полях України. Можна сказати, що і в часі втрати політичної незалежности українська кіннота не заникла, але продовжувала своє існування, бо тільки Катерина II майже наприкінці свойого царювання скасувала остаточно українське військо. А навіть і пізніш бачимо ми українську кінноту, яко полки гусарів, які до останнього часу комплектувалися майже виключно українцями. Про певний звязок цього роду кінноти з Україною свідчать і назви полків російських гусарів, що здебільшого походять від назв українських міст.

З цього можна заключити, що любов до коня і до кінної справи живе в душі українця та що кіннота, яко рід війська, ще не раз знайде для себе застосовання і не раз дасть відчути ворогові свої бойові вартості.

Широкому застосованню ділань в кінному строю сприяють і властивості самого театру майбутніх подій. До цього театру належатимуть правдоподібно (в залежності від успіхів тої чи іншої сторони) терени Східньої Галичини, Волині та Холмщини до р. З. Бугу, в границях Польщі, і широкі простори Великої України. Як показав досвід Світової війни та війни за незалежність Польщі й України, — всі зазначені терени цілковито надаються до ділань, як великими масами кінноти з завданнями характеру стратеґічного, так і зєднаннями меншими, маючими завдання стисло тактичні.

Кажучи про стратеґічні завдання кінних зєднань, маємо на увазі, що кожне з них силою речей розпадається на цілий ряд завдань тактичних і тому останні будуть, головним чином, предметом розгляду в звязку з їхнім впливом на орґанізацію кінноти.

Головним завданням кінноти завжди був і буде **кінний бій**, цеб-то атака в кінних строях чи то на кінноту ворожу, чи то на які-будь відділи інших родів війська. Правда, що можемо вже тепер бачити в де-яких арміях погляди, згідно з якими керуючі чинники в цих арміях намагаються позбавити кінноту першої та найголовнішої її властивости і навіть цілком змеханізувати її. Це натуральний розвиток погляду на кінноту, яко на „їздячу піхоту". Не аналізуючи подібних теорій, можна все ж наперед сказати, що впровадження їх в життя показується, що найменш, передчасним, а зокрема це торкається української кінноти, яка вже напевно не перетвориться в легкі танкові зєднання.

Однак, завдання кінноти не можна також обмежувати до виконання лише кінних атак. Кінноту, завдяки її рухливости, може бути ужито для здобуття певних важливих пунктів, а сила вогню, яку вона може дати, дозволить їй ці здобуті пункти затримувати довший час, опираючись атакам ворога. Таке завдання може кіннота виконати, провадючи бій лише в піших строях.

Необхідність провадити **бій в піших строях** може зустрінутися особливо в часі кінних рейдів, що безперечно буде мати місце в майбутній війні, бо театр воєнних подій здебільшого буде таким рейдам сприяти. Якщо до цього додамо бої арєрґардні, де кіннота може відограти дуже велику ролю з огляду на здатність її швидко відриватися від ворога, то будемо мати цілу низку завдань тактичних, які на кінноту може бути покладено і які вона мусить виконати. Виконання ж тих завдань вимагає передовсім доцільної орґанізації кінноти.

Крім завдань суто-бойового характеру, на кінноту можуть бути покладені завдання не менш важливі, бо від них частогусто залежатимуть наслідки ділань інших родів війська, а передовсім піхоти: таким завданням являється **розвідка**. Дійсно, останні часи дали нам чудовий засіб розвідки—повітрову фльоту, але цей засіб не виключає ролі кінноти, яку вона зможе і повинна буде відограти в майбутній війні. Передовсім, розбудова

великої повітрової фльоти вимагає величезних коштів, а таких видатків держави Сходу Европи, з причин своєї економічної відсталости, нести не зможуть; повітрову фльоту буде безперечно ужито, але не в таких „плянетарних" розмірах, як це може мати місце на Заході, та й поповнення матеріяльних страт не буде відбуватися в належнім темпі. Крім того, не завжди терен і стан погоди допускають повітрову розвідку, а вдале маскування розташування та маршу теж не дадуть літакам можливости докладно зорієнтуватися та виявити уґруповання ворожих сил. Розвідчі ділання кінноти будуть, таким чином, доповнювати розвідку повітрову, становлючи надзвичай важливий чинник в загальному ході воєнних ділань. І ця галузь ділань кінноти вимагатиме також відповідньої орґанізації кінних зєднань. Завдання звязку і охорони, які теж може бути покладено на кінноту (переважно в межах більших кінних зєднань) вже не впливатимуть у великій мірі на орґанізацію її, а тому про них докладніш говорити не будемо.

Переходячи до обговорення питання про орґанізацію кінних зєднань, поминемо зєднання великі, як кінні корпуси та армії, хоч вони і мали місце і в часі Світової війни (корпуси), а особливо в війні 1919-20 рр. на теренах Росії (рейд Мамонтова) і України (Буденний). Однак, такі зєднання не мають сталого характеру і утворюється їх для виконання якого-будь спеціяльного завдання, а тому склад такого зєднання залежатиме завжди від ступіня важливости даного завдання та бажаних наслідків. Звичайно, від 2 до 7 кінних дивізій може бути зєднано під одним керуванням на протяг часу, потрібного для виконання завдання. Але ж штаб такого великого кінного зєдання не може бути чимсь імпровізованим і повинен посідати апарат, який би дозволив свобідно керувати підлеглими кінними дивізіями.

Найбільшою одиницею кінноти, яка буде мати характер зєднання сталого, наслідком чого буде мати сталий склад та сталі орґанізаційні форми — в майбутній війні явиться к і н н а д и в і з і я. В той же час це буде найбільша тактична одиниця в кінноті, а найменша — стратеґічна.

Насамперед насувається питання про кількість кінних полків в дивізії.

Тип кінних дивізій, прийнятий в де-яких арміях, складу 3-х бриґадного — кожна бриґада з 2-х полків, разом 6 полків в дивізії — видається нам завеликим. Така дивізія, в умовинах війни на Сході Европи, буде мало зворотливою і незручною до керування, а кольона її на марші буде непомірно довгою, що буде вимагати посування по ріжних шляхах, нерідко відділених оден від одного, чи то перешкодами природніми, чи то значними віддалями, що завжди буде утруднювати керування і впливати уємно на взаємочинність окремих кольон. Кількість 3-х полків в дивізії являється замалою. Кінна дивізія, особливо виконуючи самостійне завдання, витрачає велику кількість людей на роз-

відку та на охорону (на марші і на відпочинку), але на випадок бою повинна мати досить сил, щоб цей бій провести з належним результатом. Крім того дивізія 3-х полкового складу вимагатиме таких самих допомагаючих частин і адміністративних установ, як і дивізія сильнішого складу, але ж в рішучий мент бойовий її склад буде невистарчаючий для виконання самостійного завдання. Найбільш доцільним складом кінної дивізії міг би бути, на наш погляд, склад 4-х полковий (дві бриґади); така дивізія буде досить рухливою та гнучкою, вигідною для керування і в той же час досить сильною для виконання самостійного завдання.

Щоб уможливити кінноті провадження бою в піших строях, а особливо при необхідності затримання захоплених пунктів чи ліній, слід додати кінній дивізії пішний пластунський курінь силою в 3 сотні (кожна сотня коло 120 л.) з сотнею кулеметною (4 чоти по 2 кулемети) і чотою звязку. На випадок потреби негайної перевозки піших частин, дивізія повинна посідати транспорт самоходів, вистарчаючий для перевозки принаймні одної пішої сотні з кулеметами. Цілком зрозуміло, що пластунський курінь являється частиною, яка буде орґанічно звязана з дивізією і буде входити настале до її складу.

Надзвичай важливим є питання про заосмотрення кінної дивізії в артилєрію, кількість якої повинна вистарчати цілком, щоби дивізія могла провадити бій з більшими силами піхоти ворога та з його моторизованими відділами, але разом з тим, щоби дивізія не була переобтяжена і не стратила можливости маневрування. Можна зупинитися на нормі, яка становить зменшену пропорцію кількости артилєрії в пішій дивізії, а саме: курінь легкої польової артилєрії 75″ (з кінною тягою та обслугою на конях) в складі 3-х батарей по 4 гармати і курінь тяжкої польової артилєрії 105″ в складі 2-х батарей (батарея гавбична і батарея далекосяжних гармат по 3 гармати кожна). Кількість 3-х гармат в батареях тяжких уважаємо можливою тому, що це артилєрія дивізійна і не буде розподілятися по полках. До дивізійної артилєрії треба долучити самоходову протилітакову батарею з 3-х гармат, бо нерідко може трапитися потреба відперти атаку ворожих літаків. Від застосовання до тяжкого куріня моторової тяги, беручи під увагу умовини майбутнього театру воєнних подій, треба буде відмовитися, бо це вимагало би добре розвиненої сітки шляхів, вигідних для пересування тракторів. Вся артилєрія, для вигоди заосмотрення та зносин з командіром дивізії, повинна бути обєднана під загальним керуванням в адміністративну одиницю, яку назвемо артилєрійським полком, командір якого буде повнити функції н-ка артилєрії дивізії. До складу цього артилєрійського полку належатиме також і дивізіон панцерних самоходів в складі 4-х одиниць: 2-х самоходів, узброєних лише кулеметами, і 2-х, узброєних крім кулеметів ще легкими гарматками 37″.

Зєднання легких танків (евентуально танкеток) можна також, в разі потреби, приділяти до кінної дивізії, але в такім разі звязок між ними буде лише припадкового характеру в той час, як всі частини, про які була мова вище, будуть становити неподільне ціле з дивізією і знаходитися з нею в орґанічнім звязку. Приділення натомісць легких танків, яко зброї постійної, до складу кінної дивізії уважаємо недоцільним, з огляду на невистарчаючу операційну рухливість їх в сучасний мент, а стан шляхів не дозволить перевозити їх на моторових плятформах, не кажучи вже про надмірну обтяженність дивізії, чого треба за всяку ціну уникати з огляду на специфічний характер ділань на Сході Европи. З цієї останньої причини прийдеться відмовитися також від приділення настале до кінної дивізії засобів авіяційних.

В безпосередній підлеглості н-кові штабу дивізії буде знаходитися кілька помічних відділів, які необхідні для бойового обслуговування дивізії та забезпечення справного керування нею. Такими відділами будуть: 1) штабова кінна сотня, 2) кінно-піонерна сотня, 3) звязкова сотня і 4) самоходова кольона.[1]

Штабова сотня, в складі звичайної бойової сотні (з додатком кулеметної чоти) служитиме для безпосередньої охорони штабу та інших функцій, звязаних з діяльностю його. Кінно-піонерна сотня складатиметься з 2-х чот саперних і чоти хемічної (з огляду на можливість досить широкого застосовання труючих газів навіть в умовинах польової війни). На обовязку звязкової сотні лежатиме забезпечення найстислішого звязку поміж штабом і підлеглими н-ку дивізії частинами, а рівно зі штабом старшаго начальника та з сусідніми частинами, використовуючи для цього всі можливі технічні засоби звязку. В залежності від цього і склад її буде мати чоти: телєфонічну, телєґрафічну та радіову (спеціяльно для звязку з сусідніми дивізіями та зі штабом старшого н-ка). Самоходову кольону слід трактувати, яко частину подекуди бойову, бо вживати її прийдеться в умовинах чисто бойового характеру. Вона могла би складатися з: 1) чоти легких самоходів, 2) чоти самоходів напів-тягарового типу, пристосованих до перевозки людей і 3) чоти мотоциклів.

Переходячи до питання орґанізації кінного полку, насамперед треба встановити кількість бойових (шабельних) сотень. Досвід війни виказав, що 6 сотень (як в російській кінноті) було забагато, а тому прийдеться прийняти норму в 4 сотні (наприклад, німецька кіннота вийшла на війну вже в складі 4-х сотенних кінних полків). Припускаємо, що кінний полк буде складатися: з сотні штабової, 4-х бойових сотень та сотні кінно-кулеметної. Склад штабової сотні — 3 чоти: чота телєфонічна (звязку), чота підривна та чота штабова (функції її подібні до функцій штабової сотні штабу дивізії). Бойова сотня складатиметься з 3-х чот (кожна чота коло 50 кіннотчиків при 2-х ручних кулеметах). Яко ручний кулемет, найдоцільніш було би прийняти оден зі зразків пістоль-кулемета (напр. Берґмана);

це зброя дуже портативна і здатна до сильного вогню на короткі та середні віддалі. Кінно-кулеметна сотня склалася би з 4-х чот по 2 станкові кулемети кожна. З тих 4-х чот одна могла би складатися з кулеметів більших калібрів (10″), що буде потрібним для поразки цілей панцерних та літаків, які зявляються несподіванно на невеликій висоті. Взагалі ж всі станкові (тяжкі) кулемети повинно пристосовати до відкриття вогню безпосередньо з возів, що, як виказав досвід війни 1920 р., буде нерідко мати місце. Подібний склад матиме і кулеметна сотня пластунського куріня.

Зазначений склад кінного полку запевнює йому потрібну рухливість та легкість керування, а разом з тим дає йому досить значну вогневу силу для бою в піших строях (на 100 стрільців в бойовій лінії випадає 2 станкові кулемети і 6 ручних). Що до питання про індивідуальне узброєння кіннотчика, то воно, в залежності від роду бою (піший чи кінний), мусить буде двох родів. Яко зброя вогнепальна, може бути принятий карабін, беручи під увагу, що рушничний вогонь буде вживатися на віддалі порівнююче близькі (до 800 м.). Яко зброя біла, шабля повинна бути у кожного кіннотчика. Крім того, зважаючи на те, що кіннота повинна стреміти до розрішення бою в кінних строях, було би доцільним узброїти її в списи (принаймні перші ряди сотень), які при кінних атаках становлять зброю надзвичай певну, а на ворога роблять пригнічуюче моральне враження, особливо, коли ворог сам у списи не узброєний (атаки на піхоту або на артилерію). Взглядна невигіда списів при розвідці не повинна відограти ролі в порівнанню з безперечною та признаною загально користю їх в бою.

Що до відділів циклістів, то впровадження їх до складу кінної дивізії не видається доцільним, бо користання ними на шляхах майбутнього театру воєнних ділань, з поводу незадовольняючого стану таковых, випадало би в дуже рідких випадках.

Питання про орґанізацію тилових частин кінної дивізіїї (інтендантура, обози, санітарна частина, парки і т. ін.) не може бути предметом розглянення в рамках цих уваг, бо їх орґанізація залежатиме: 1) від загальної орґанізації тилових частин армії і 2) від орґанізації бойових частин дивізії.

Не можна натомісць поминути мовчанням питання надзвичай важливого, а саме—питання про командний склад кінноти. Щоби бути добрим начальником в кінноті, мало одної лише, хоч би і ґрунтовної, практичної та теоретичної підготовки, треба ще мати в собі певне покликання до цієї праці. Однак, не вільно нам впадати до іншої крайности та обмежуватися в кваліфікаціях кінного начальника одною любовю до кінного діла. Явище, якого свідками ми нерідко бували в часі визвольної боротьби, а саме — наплив кіннотчиків „по переконанню“, повинно безповоротно зникнути. Роля командного складу в кінноті є надзвичай серйозна та відповідальна, і не вільно буде нехтувати нею під

загорозою дуже прикрих наслідків. На сьогодня, в часі окупації землі Української Москвою, коли ми не маємо можности творити власну збройну силу, все ж можемо працювати хоч би теоретично над проблємами створення кадрів майбутньої армії Української взагалі, а кадрів командного складу кінноти зокрема. І серед військової еміґрації нашої єсть чимало старшин, які мають велику любов до кінного діла і які чимало практичних знань та призвичаєнь придбали, але яким бракує ще ґрунтовних знань теоретичних. В міру можливости треба використати теперішній час для поповнення тих знань, памятаючи, що „теорія — то є сила, яка скеровує практику на шлях правдивих рішень“.

Творімо же підстави для армії Української, творімо також підстави для нашої майбутньої кінноти, щоби вона могла, в часі активної боротьби за Визволення, стати на висоті свойого завдання і знову вкрити себе невмирущою славою та бути гідним спадкоємцем славних лицарів — запорожців.

Варшава, в березні 1930 р.

ТИМІШ ОМЕЛЬЧЕНКО,
Підполковник.

Гадки про орґанізацію кінноти.

У таборі ч.ч. 15 та 16 уміщено ширший розгляд „Орґанізація кінноти“. У розгляді цім особливу увагу звертає на себе розділ V, де докладно обговорюється орґанізація кінної дивізії.

Сучасний стан воєнної справи взагалі й стан сучасної кінноти зокрема примушують подану в згаданім розділі V-ім орґанізацію кінної дивізії уважно переглянути. Треба не забувати, що якраз Українська армія вимагає доброї, до поважних завдань дорослої, кінноти.

Приступаючи до розгляду орґанізації кінної дивізії, треба зупинитися спочатку на завданнях такої дивізії у межах праці армійської кінноти. З завдань цих витікатиме вже й сама орґанізація кінної дивізії.

Завдання армійської кінноти поділюються на працю її до сутички борючихся армій та на працю її по цій сутичці. У першому періоді боротьби армійська кіннота, вкупі з літництвом та мотомеханічними частинами, прикриває розгорнення власної армії, непокоїть та шкодить ворожому розгорненню й здобуває відомості про ворога, потрібні до спрямування операцій власної армії.

По сутичці борючихся армій армійська кіннота відходить на крило чи крила власної армії. Тут вона масується до особливих операцій проти ворожих крил та тилу. Масування армій-

ської кінноти є головною передумовою успіху таких її операцій; розпорошення ж зводить значіння її нанівець.

Таким чином завдання кінної дивізії в складі армійської кінноти полягають на початку у розвідці ворога та в усім, що з цією розвідкою вяжеться. Виконання таких завдань складне й виконуючі їх частини дуже зморює. Тому працюючі частини мусять мати собі зміну, щоби відпочивати.

Змін таких потрібує кінна дивізія дві. Помимо того вона потрібує ще одну частину своїх кінних сил мати відпочившою, на випадок, коли їй доведеться вести бій.

Звідси витікає, що кінна дивізія мусить мати потрійний поділ своїх кінно-бойових сил. Прикладаючи це до кінного полку, яко тактичної одиниці кінної дивізії, прийдемо до висновку, що полк цей повинен мати насамперед три кінні свої сотні. Більша кількість кінних сотень у кіннім полку ускладняла би дуже бойове керування полком і його бойове постачання. Цього ж треба всіми можливими засобами уникати.

Проте ж завдання свої трьома своїми кінними сотнями кінний полк зможе виконати тільки тоді, коли він матиме ще й вистачаючу вогневу силу. Таку вогневу силу дадуть кінному полкові його кулемети та полкові гармати.

З кулеметів потрібує кінний полк кулемети легкі, важкі й понадважкі. Легкий кулемет потрібен вже бойовій одиниці кінного полку—його кінному роєві, у праці його як в розїзді, так і в спішеному ладі сотні.

Важкий кулемет потрібен кінному полкові підчас спішеного бою його сотень. Тут вимагається одна чота (2 кулемети) важкокулеметна на кінну сотню.

Помимо того кінний полк потрібує ще принаймні одну чоту (2 кулемети) кулеметів понадважких для бою з ворожим літництвом та ворожими панцерниками.

Кулемети важкі й понадважкі зведені постійно в одну кінно-кулеметну сотню. Це конче необхідно з боку адміністративного, як і з боку виховавчого. Тактично кулемети можуть додаватися кінним сотням чи творити кулеметний кулак кінного полку.

На боротьбу з важкою зброєю піхоти та з ворожими танками кулемети заслабі, а тому кінний полк потрібує своєї полкової артилєрії.

Полкова артилєрії кінного полку складається з двох чот (чота 2 гармати) пушок та з чоти гавбиць чи легких минометів. Зведена ця артилєрія в одну кінно-гарматну сотню. Тактично полкові гармати можуть додаватися в разі потреби і кінним сотням.

Поруч трьох сотень кінних та сотень важкокулеметної й гарматної, кінний полк потрібує ще й сотню штабову. Така сотня вимагається складністю сучасної воєнної техніки. Складається вона з чот звязкової, технічної й протигазової.

Разом узятий кінний полк буде мати 6 сотень. Людський

склад сотень мусить бути дуже обмежений, з огляду на складність сучасного бою й сучасного постачання.

Згідно цього кінний рій має виносити 10—11 верхівців. Таких три рої складають кінну чоту, а три чоти—кінну сотню. Таким чином кінна сотня, разом з роєм при командірові сотні, має виносити 105—115 верхівців.

Для зведення кінних полків у вищі сполучення усталенности ще немає. Подекуди вони зведені у 2-ох—полкові кінні бриґади, по три бриґади у кінній дивізії. Подекуди кінна дивізія складається з двох бриґад, по 2 чи 3 кінні полки у кожній бриґаді. Є також випадки, де кінна дивізія складається з трьох кінних полків та з полку моторо-самокатного.

Треба уважати, з огляду на ту ж таки складність керування сучасними бойовими операціями, що кінна дивізія може добре обійтися своїми трьома кінними полками. Полк моторо-самокатний (частини моторизовані й частини самокатні) втілювати до постійно-орґанізаційного складу кінної дивізії було би недоцільно. Цим ускладнилося би дуже керування бойовими операціями кінної дивізії, бо треба було би погоджувати ріжну маршову здібність частин її, а також й ріжну бойову тактику цих частин.

Наслідком сказаного кінну дивізію мають творити:

3 полки кінні,

1 полк кінно-артилерійський,

1 окремий мішаний курінь, з сотен панцерної, звязкової й охоронної.

Склад кінного полку розглянуто вже вище. Артилерійський полк кінної дивізії мусить давати їй таку силу вогню, якої би вистачало на виконання завдання цієї дивізії. Тому склад кінно-артилерійського полку кінної дивізії мусить бути ріжноманітний та вистачаючий. Він мусить мати:

3 батареї легко-польових пушок,

1 батарею далекосяглих польових пушок (10,5 цм),

1 батарею легкогавбичну,

1 батарею протилітакову.

Разом 6 батарей в складі 3—4 гармати кожна, а всього 18—24 гармат. При кожній батареї — чота важких кулеметів, які орґанізаційно зведені в один важкокулеметний курінь при кінно-артилерійському полку. 6-кулеметна сотня понадважких кулеметів при цім курінї вживається артилерійським полком згідно потреби.

Що до окремого мішаного куріня кінної дивізії, то його творять:

- сотня панцерників, у складі 6—12 панцерників;
- сотня звязкова, охоплююча телефонічну, радіо-іскрову й голубину чоти;
- сотня охорони штабу кінної дивізії, куди входить чота кінно-польової варти та чоти важкокулеметна й полково-гарматна, орґанізаційно належачих до окремих своїх курінів при армії.

Беручи кінну дивізію у вищенаведенім складі, треба перевірити, оскільки складу такого вистачить на успішне виконання кінною дивізією своїх бойових завдань. Починаючи з кінного полку, тактичної одиниці кінної дивізії, треба ствердити, що бойова сила кінного полку рівняється з бойовою силою піш. куріня. Правда, потреба при спішенню коноводів зводить кількість бійців цього полку у спішенім бою до 200, т. т. вдвічі менш бойового складу сучасного пішого куріня, але суч. піш. курінь повинен теж мати зменшений людський склад для полекшення керування у сучаснім бою. Зате сила піхотно-вогнева кінного полку буде перевищувати значно таку силу піш. куріня своєю полково-артилєрійською сотнею.

Уважаючи, що тактика спішеного бою кінноти полягає не в плановості та витривалості бою, а в раптовості завязання й увірвання бою, треба погодитися, що для цього кінний полк посідає досить людської й вогневої сили. Тому подвійна кількість кінних сотен лише гальмувала би, безумовно, його повороткість та гнучкість.

По вищесказанім, 3 кінні полки дають кінній дивізії бойову силу 3 піших курінів, т. т. бойову силу піш. полку. Це сила вже досить поважна, особливо ж у звязку з бойовою тактикою кінноти.

До того ж ці три кінні полки підпераються 18—24-ма гарматами артилєрійського полку кінної дивізії, які за короткочасности кінних боїв зможуть розвивати досить сильний артилєрійський вогонь. Тому ж, що бій є сполученням вогню з рухом, розглянену тут бойову силу кінної дивізії треба уважати за вистачаючу.

Це стверджується ще більш, коли ми додамо сюди ще й 6—12 кіннодивізійних панцерників. Цими своїми панцерниками кінна дивізія полекшує й підперає свою далеку розвідку певних пунктів чи відтинків, що лежать на відповідних шляхах. Разом з цим, підчас бойових сутичок з ворогом, кінна дивізія може панцерники свої відряджувати на ворожі крила та тили, для зруйнування там шляхів та перерви звязку.

Наколи ж кінна дивізія одержує таке завдання, на яке її власних сил не вистачатиме, то від армії їй буде додано потрібну підпору моторизованою піхотою та артилєрією (за браком ж моторизованих частин — піхота на возах).

З короткого розгляду орґанізації сучасної кінної дивізії бачимо, що й тут ходить про економію сил людських, з допомогою широкого вжитку машинізації та артилєрії. У вдалім погодженню людської бойової чинности з силою вогневою і полягає успіх сучасних боїв і основою такого погодження бойових чинностей є вдала орґанізація армії.

Кіль — Німеччина,
15 березня 1932 р.

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ,

Сотник.

Дезорґанізація, переорґанізація, орґанізація.

У кожного з нас, старих вояків, без ріжниці національности, є на душі багато невиговореного, болючого. Тема стара: „фронт та запілля“. На цю тему кожен з нас може досить оповісти. Перший раз прорвалося це на сторінках німецьких воєнних журналів і, як на це й треба було чекати, обговорюється відверто, досконало, спочатку. Хто з нас, фронтових командірів, не згадує ще з часів Великої війни реґулярно повторюваних серій наказів, обурення якими не піддавалося опису.

— „Кожна компанія*) висилає по 2 чол. для...“ — або — „Вислати до Шт. полку по 2 чол. для...“ — або — „Представити не пізніш год... дня... список осіб для...“ — і т. д. і т. д. і так серіями. Наказ треба було виконати. Правда, тяжко було утриматися, щоб не надіслати додатково до Шт. полку і пари теплих армійських слів. Але це мало допомагало. Надходила ніч і кожен з командірів (без ріжниці національности) хапав себе за голову і мислив (кожен очевидно на своїй мові):—„прекрасно, але чим і як виставити охорону?“—Хто з нас не згадує той знаменитий день, коли у кишені лежала „літера А“ і з підвищенним настрієм виривався нарешті в запілля. Але вже після другого „етапу“ настрій злісно псувався. В очі кидався різкий контраст запілля та фронту. Тут маса люду, безладдя, а там — немає чим обсадити фронтового відтинку.

— „Кожна компанія висилає по 2 чол. для...“ — це був перший папір, з яким писар зустрічав свого командіра з відпуски.

— „Чи хто колись чув — запитує один нім. письменник**) — щоб якась запільна частина або установа мала би колись некомплект?“—Дійсно, з певністю до одної людини запільні частини та установи вирівнювали свій некомплект, коли, скажемо, якийсь писар, джура або конюх також мав щастя отримати „літеру“.

— „Запільні частини—говорить той же письменник — можна окреслити математичним терміном: величинь незмінно-постійна“. Направду, фронт завше був „величчу змінною“, обрахуємо: великий відсоток припадав на загублення раненими та забитими, відповідний відсоток на хорих, на ріжні конечно необхідні командіровки і нарешті до всього цього безвідповідальне „рвацтво“ штабів. Німецькі письменники твердять, що одною з головних причин їхньої поразки і було власне це „рвацтво“, бо воно дезорґанізувало фронтові частини. В 1918 р. на німецьк. захід-

*) Уживаємо старий український воєн. термін для означення того, що ми нестисло зовемо „сотнею“.

**) Mil. Woch. № 45—1932. стр. 1574. Ґен. арт. Маркс—„Загроза переорґанізації“.

ньому фронті ком-р піш. компанії міг виставити лише 30 багнетів; ком-р нім. батареї рахував себе щасливим, коли мав 3—4 чол. при гарматі. Пригадаймо наші ближчі часи. В 1919-20 рр. стан наших піших сотен виглядав ще більш безнадійно. Сотні мали по 8—10 багнетів і це у той час, коли ріжні штабові, комендантські сотні, ріжноманітні запільні установи, міністерства і т. д. мали перекомплект у квадраті.

З цього бачимо, що по суті явище це було інтернаціональне і назва йому: злістна, безвідповідальна дезорґанізація фронту.

Не будемо шукати тут винних, все це в далекому минулому. Замислимося краще над майбутнім та пошукаємо, де може лежати основна причина цього зловіщого лиха.

Крім нас, всі европейські армії мають мирні часи. Є час поміркувати, зважити майбутнє. Але дивно, що їм потрібно було майже 15 років щоби підійти до цього проклятого питання. Цікаво також, що причинком до цього було зовсім друге явище і теж зле, а саме: загроза переорґанізації.

Відомо, що кожен нарід має свої окремі талани, якості або здібності.

Прикладом, німці вславилися талановитими орґанізаторами. Але, як то часто буває, одна високорозвинена здібність людини дуже шкодить другим. Так сталося і з німцями. Відомо, що у наші часи військова справа дуже ускладнилася. В сучасній боротьбі народи змушені напружувати всі свої духові, фізичні та матеріяльні засоби, щоби осягнути перемогу. При орґанізації модерних бойових частин все це, розуміється, мусить бути зважене, передбачене. Раніш, функції бойових частин виглядали значно простіш: потрібно було добре маршерувати, добре стріляти, відповідно володіти багнетом. Зараз, крім всього цього, потрібно вміти боротися з літаками, танками, броневиками, бронпотягами, огневими гніздами, з газами, електрикою, огнепалами, ріжноманітними перешкодами і т. д. і т. д. і кожен день ще щось нове. Для того, щоби вміти, потрібно зорґанізувати це вміння. Почалася орґанізація. Німці, як знаємо, є особливо завзяті орґанізатори. Посипалися старі, знайомі накази: — „кожна компанія висилає (призначає) по 2 чол. для...“ і так майже кожен день, до того дня, коли нарешті терпець у нім. командірів урвався. На сторінках нім. военних журналів заблимали заголовки: „Погроза переорґанізації“ — „Загроза переорґанізації“ і т. д. і т. д. Почали виговорюватися і пригадали все, спочатку, досконало.

В звязку з обміном думок почали підносити ріжні проекти, щоби припинити та запобігти цьому лихові. Найбільш цікавий і досить радикальний проект, це є призначення: „комісара упрощення“ (Vereinfachungskommissar). Користуючися диктаторськими повновластями, він має розвязувати всі непотрібні орґа-

нізації і упрощувати потрібні. В звязку з цим почалося і обговорення загально армійської орґанізаційної схеми. Тут ми не будемо наводити чужих прикладів, для більшости з наших вояків це буде мало зрозуміле, краще пошукаємо їх у нашій армійській орґанізаційній схемі. Стратеґічною одиницею у нашій армії була дивізія (у галичан-корпус). Дивізія (корпус) мала 3 бриґади, кожна по 3 курені, кожен по 3 сотні. Коли припустити, що, відмовлюючися від полкової схеми, була думка надати нашим бойовим частинам більшу маневрену здібність, а т. ч. і бойову, треба визнати, що думка ця не справдилася. Коли ж припустити, що наша армійська орґанізація була лише кадровою схемою*), т. т., що кожний курінь мав-би потім розгорнутися в полк, то цей процес окупався дуже дорогою ціною, бо на 4 штаби дивізії 3-х полк. складу (1 — див. та 3 полкові) дивізія 3-х бриґадна мала: шт. див. — 1, шт. бриґ. — 3, шт. кур. — 9; разом 13 штабів.

Знаємо, що кожен ком-р. компанії рахував-би свою піш. компанію ідеальною, наколи мав би змогу виставити у бій по 100 багнетів. Отже, при полковій схемі, кількість багнетів у дивізії мала-би виносити (на загал) 3000, але при бриґадній таксамо 3000 баг. Т. ч. виходить, що при першій схемі на 3000 баг. припадає лише 4 штаби, а при бриґадній — 13 штабів.

Пригадаймо, що навіть найменший штаб (а курінь у нас був окремою частиною) мусить мати відповідний штат, то можемо наявно бачити, скільки зайвих людей, а до цього кухонь, коней, возів і т.д., т.є. який непотрібний баласт переобтяжував наші дивізії.

Наведемо ще один приклад: на 72 гармати німецького дивізійного зеднання, на початку війни, припадало: 8 штабів, 12 окремих обозів; у кінці війни на ці самі 72 гармати — 12 штабів, 18 окремих обозів, не рахуючи окремих команд, також зі штабами, як: підслуху, спостереж. за літаками, газами і т. д. і т. д.

Зараз по фаховим артил. журналам ведеться дискусія, якого складу мають бути сучасні батареї: 4 або 3 орудійного. Підноситься думка, що при супровідній акції піхоти 3-х орудійну батарею можна буде легче перекинути, скорше установити, краще прикрити, краще заосмотрити амуніцією і т. д. Залишимо артилєристів дискутувати далі над цим питанням, але припустимо, що переможцями вийдуть 3-х орудійці; тоді, по анальоґії, на ті самі 72 гармати припаде: 14 штабів, 21 окремий обоз і т. д.

Раніш 3 гармати звалися просто: пів—батарея (при 6 орудійному складі). Невже від одної лише назви пів—або батарея — залежатиме бойова та маневрена якість 3-х гармат? А чи не буде це просто: рекорд орґанізаційного абсурду?

Ми нарочито вибрали ці прості, легко зрозумілі приклади,

---

*) Дійсно, ця думка і була покладена в основу орґанізаційної схеми, бо бриґади мали бути розгорнені в дивізії 3-х полк. складу, понеже обставини вимагали негайного розгорнення частин, як тільки відкриється можливість перевести мобілізацію. Редакція.

щоби яскраво пояснити загрозу переорґанізації*). З вищезгаданного очевидно не значить, що ми рахуємо себе прихильниками примітивної орґанізаційної схеми, навпаки підкреслюємо, що сучасне ускладнення весь час вимагає нових орґанізаційних форм, але перед тим, як щось орґанізовувати, потрібно зважити це рішення зо всіх боків. Завше помятаймо, що переорґанізація, це є дезорґанізація.

Зокрема, ми не бачимо причин, чому нам не повернутися до старої, випробованної, традиційної схеми:

Піш. див.: по 3 піш. полки, кожен по 3 кур., кожен по 3 піш. компанії.

На кожен полк: по 1-ій кул. компанії; по 1-ій мінометній компанії; по 1-ій піш. гарматній компанії.

Кожна піша компанія по 6 лег. кул.; кожна кул. компанія по 12 тяж. кул.; кожна мінометна ком. по 9 легких та 3 сер. міномети; кожна гарматна ком. по 6 піш. гармат.

Орґанізація проста, легка, елястична і міцна.

В рамцях коротенької журнальної статті неможливо охопити цілої нашої теми; ми ставили собі лише завданням накреслити її і спричинитися до дальшого обміну думок.

1932. Червень.

---

*) Під словом „переорґанізація", розуміємо, очевидно, не тільки орґанізаційну схему дивізії, полка, батареї, а також, і навіть головно, силу всіх тих менших орґанізацій, яко додаток до цих схем.

ТИМІШ ОЛЕСІЮК,
Доктор.

Українські кольоніяльні землі.

На сторінках „Табору" ми вже спиняли увагу читачів над проблємами територіяльного окреслення Української Народньої Республіки на півночі та полудні,—цих найважливіших, на нашу думку, сторонах нашої Батьківщини.*) До зясовання основ українського державно-національного проґраму на Сході,—до актуального вже для нас комплєксу питань Кубані та Підкавказзя, Дону та Нижньої Волги, маємо намір приступити згодом та в тому лише випадкові, коли би не забирали в тій справі голосу більш компетентні особи, що походять з цих земель та ведуть там активну національно-політичну роботу.

Нині застановимося тут над справою загально-національної ваги та призначення тих членів українського національного орґанізму, що в наслідок певних причин втратили вже безпосередній територіяльний звязок з українською метрополією та на стало осіли на землях значно відлеглих від неї.

Значна чисельність цих українських виселенців, величина та багацтво скольонізованих ними земель, необхідність їх для правильного розвитку метрополії—все це вже нині ставить перед українським суспільством у всю широчінь проблєму кольоній, проблєму української кольоніяльної політики.

Активізація цієї проблєми на міжнародному полі в звязку з подіями на Далекому Сході та можливостями створення державно-політичної формації на заселеному українцями Зеленому Клині, викликала нарешті нині певне зацікавлення і серед ширших кол українського суспільства, про що свідчать численні інформаційні статті в українській пресі про Зелений Клин. В свідомості українського суспільства, хочай дуже пригніченого сучасним тяжким положенням України, починає нині поволі прокидатися думка про те, що Великий Український Нарід, величезну потенціяльну силу якого не дасться ще нині належито оцінити, має нарівні з іншими великими та передовими націями світу велику кольоніяльну проблєму.

Коли є справедливим вислів Бісмарка, що анґлійці мають добрі кольонії і добрих кольонізаторів, французи мають добрі кольонії, а не мають жадних кольонізаторів, а німці мають добрих кольонізаторів та не мають кольоній, то про Україну

---

*) Див. „Табор" ч. 14. ст. 66—95. Т. Олесіюк. Північні кордони Української Народньої Республіки.

„Табор" ч. 15. ст. 48—68. Т. Олесіюк. Південні кордони Української Народньої Республіки.

можна сказати, що вона має добрих кольонізаторів та може для себе мати і добрі державні кольонії.

Дійсно, помимо надзвичай інтенсивного поширення меж своєї етнічної метрополії на полудневий схід по широких просторах причорноморських степів, український народ від половини минулого століття вже видав багатоміліонові маси еміґрантів-виселенців, що на відлеглих від України пустопорожніх землях мирно здобули собі нові терени праці та життя, створили з них розлеглі кольонії з українською компактною людністю, — правдиві нові дочерні українські землі.

Сучасне аґрарне перенаселення України при одночасній її промисловій відсталості ставлять, як нині, так і в майбутності перед українським народом сувору необхідність виділення ще багатьох наступних міліонів еміґрантів. Надзвичай високого природнього приросту людности України,*) що походить з феноменальної розродчої сили українського народу, не в стані покрити так, щоби еміґрація стала непотрібною, ні компактизація де-яких слабше населених округ України, ні інтенсифікація її сільского господарства, ні можливий до передбачення розвиток індустрії при одночасній електрифікації країни.

Для української національно-політичної думки не може бути байдужою доля цих міліонів українських виселенців у відлеглих кольоніях. Вони не сміють безужиточно загинути для української нації через зденаціоналізовання, вони й на нових далеких місцях мусять залишитися українцями, мусять затримати, помимо свого ґеоґрафічного відділення, єдність національну й політичну з українською метрополією, мусять докласти й своїх зусиль до її історичного діла. Українські кольонії для Державної України це не лише необхідний запасовий резервуар для відпливу постійно зростаючих її національних сил, не лише доповнення її економічної структури, але одночасно й найміцніше увязання її з широким колом світових сил. — Великий Український Національно-Державний Корабель і велика плавба судилася йому в світі!

Помимо інтеґрального звязку кольоніяльної проблєми з справою національно-державного повстання України, проблєма ця серед сучасного українського суспільства не знаходила до останнього часу ні належитого зацікавлення, ні зрозуміння. Українське суспільство, так чутливе на прояви життя та потреби найменших навіть частин українського народу на старих українських землях, виявлялося зовсім, начеб, байдужим до долі міліонових українських мас, що перебувають в кольоніях. Виїмком може вважатися лише певне стале зацікавлення українцями, що перебувають в Америці, але й це пояснюється в більшій мірі тою

*) Природній приріст, цеб-то надвишка народжень над смертями, був на тисячу душ населення України такий: 1896-1900—20,3; 1901-1905—18,0; 1906-1910—16,0; 1924—24,2; 1925—23,5; 1926—24,0; 1927—22,5; 1928—21,3. А. Хоменко. Населення України 1897—1927 рр., Харків 1927.

матеріяльною допомогою, яку дістає старий край з Америки, аніж істотним зрозумінням національно-політичної ваги американської еміґрації. Про свою еміґрацію по-за Америкою, про її чисельність, ґеоґрафічне розміщення, умови життя та перспективи розвитку українське суспільство знає і нині значно менш, аніж про чуже Марокко, Конґо, Судан...

Можна було, навіть, відчути серед де-яких кол українського суспільства, зайнятих біжучою працею на тому чи іншому конкретному українському відтинкові, певну нехіть до самого ставлення проблєми українських кольоній. У цьому вбачалося лише безплідне фантазування, ідейно шкідливий національний максималізм, імперіялізм без реальних можливостей його переведення—нерозумне думкою багатіння, що відриває від боротьби за насущне. Самий факт кількасоттисячної щорічної еміґрації українців з своєї батьківської землі кудись у світ за очі, за кращою долею, приймався з покорою, без глибшого застановлення, яко неуникнене зло, яко Божий попуст, що колись сам собою припиниться, —тоді, мовляв, як „згинуть наші воріженьки, як роса на сонці...“

І це все в часі Паризької кольоніяльної вистави, в часі розбудовання Великобританської імперії в своєрідну Лігу націй—союз кольоній або доміній, в часі, коли позбавлена кольоній Німеччина стратила свою колишню економічну силу і лежить нині немічна, подібно біблійному Самсону без обтятого Далилою волосся...

На нашу думку, на український національно-політичний центр, на українську політичну еміґрацію лягає нині обовязок тяжкий, але почесний—поставити та активізувати проблєму українських кольоній в циклі найважніших справ українського національно-політичного відродження.—Лише ті, що носять у душі своїй прекрасний образ Державної України, що нехибно йдуть по тернистому до Неї шляхові, лише ті за близькою, вузькою нинішньою буденщиною зуміють достерегти, відчути факти життьового значіння для Її майбутности. Вони власне, хоча й переобтяжені іншими турботами та працями, повинні взяти на себе й труд скерувати творчу українську увагу і на нові українські землі—кольонії.

Необхідно зробити це вже зараз, не відкладаючи на потім, так, щоби в час повалення радянської влади і розпаду СССР на його складові частини було все готове не лише для повстання Української Держави, але і для забезпечення за нею віддеглих українських кольоній. Треба, щоби українська людність цих кольоній в потрібний час не лишилася пасивною, а знала добре, до чого має стреміти, що має робити. Треба, щоби одночасні зусилля української метрополії та її кольоній своєю пляномірністю та узгідненням змогли заімпонувати міжнароднім чинникам й узискали би у них потрібне узнання та попертя.

Упущення влучного моменту, невідповідне підготування, пе-

редання творчої ініціятиви в кольоніях до чужих ворожих рук, — все це мусіло би вважатися за остаточну програну України в її кольоніяльних потребах та аспіраціях. Раз доконаний факт зіставлення українських кольоній в чужих руках пізніше міг би бути зміненим на користь Української Держави лише при якійсь надзвичай вже сприятливій міжнародній ситуації, на яку може довелося би чекати сотки літ.

Прекрасно розуміють це російські великодержавники, коли проти домагань державного усамостійнення України висувають арґумент — загрозу недопущення українських переселенців на „всеросійські“ кольонізаційні терени і таким чином внутрішнього удушення України надмірною кількістю населення, якого Україна не в стані була би забезпечити працею та хлібом. Цілком зрозуміло, що одночасно з цим недопущенням у майбутності до себе українських переселенців йшла би безоглядна політика денаціоналізації та розпорошення українського елєменту в уже нині існуючих українських кольоніях. Українська кольоніяльна проблєма може бути позитивно розрішена лише одночасно з повстанням Української Держави, — це вже зараз мусить бути добре усвідомлене цілим українским суспільством, — нема вже часу до страчення.

На нашу думку, уся українська акція в кольоніяльній справі вже зараз могла би бути ведена в таких ділянках:

а) Всестороннього наукового дослідження процесів української еміґрації та кольонізації в минувшині та сучасності, приймаючи на увагу майбутні потреби та інтереси Української Державности.

б) Популяризації серед українського суспільства справи українських кольоній та посильного скерування еміґраційної хвилі лише у напрямках, корисних для української політики.

в) Політично-орґанізаційної праці для зформування українських кольоній та для забезпечення державно-політичного звязку їх з метрополією. Сюди би входило:

1. Окреслення обсягу кольоніяльних інтересів та аспірацій України.
2. Вироблення основ політичного устрою українських кольоній та форм звязку їх з метрополією.
3. Вироблення пляну та приготовання політичної та військової акції в українських кольоніях у момент упадку радянської влади.
4. Міжнародньо-дипльоматична акція для забезпечення Україні в справі її кольоній міжнародніх симпатій та підтримки.

Перші дві ділянки — науково-дослідчу та популяризаційну — можуть перевести усі активніші одиниці та групи з поміж українського суспільства, передовсім еміґраційного. Особливо велике поле для корисної праці представляється тут для Українських Високих Шкіл на еміґрації, для наукових товариств та інституцій.

Третю — політично-орґанізаційну сторону української кольоніяльної проблєми можуть виконати, по нашому глибокому переконанню, лише чинники, що мають за собою активне співчуття загалу українського народу та певні державно-політичні управнення, чинники, що й серед найтяжчих обставин, не покладаючи рук, працюють по мірі сил та вміння для добра українського народу та його Держави. Лише загально-український політичний центр може бути управненим до поставлення та зреалізування справи українських кольоній у цілому обсязі. Всяка самочинна, непідпорядкована загально-українській політиці, акція окремих осіб чи ґруп може тут справі фатально зашкодити.

Цією своєю працею робимо спробу короткої та безпретензійної систематизації де-яких даних та положень що-до української кольоніяльної справи в надії, що це може принести певну практичну користь, як для загалу українського громадянства, так і для його керівництва.

I.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИСЕЛЕНСЬКИХ РУХІВ З ЕВРОПИ І УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ В ЕМІҐРАЦІЇ ДО АМЕРИКИ.

Розподіл земельних просторів західньої частини Европейського континенту поміж поодинокими народами відбувся вже давно і в основному тут усі національні території лишаються незмінними від багатьох вже століть. Природній зріст чисельности поодиноких народів спричинив тут лише до згущення, скомпактовання людности на обмеженій території при одночасному підвищенні її культурного рівня та при інтенсифікації усіх проявів життя.

Лишки західньо-европейської людности, що з тих чи інших причин не змогли знайти для себе догідних умов життя на батьківщині, широкою хвилею виливалися на нововідкриті простори континентів Америки, Африки та Австралії. Тут знайшли вони широке поле для праці та створили нові державно-політичні та національні орґанізми на основі европейської культури та в европейських формах суспільних відносин.

Схід Европи на протязі довгих століть був битим шляхом для безконечної руїнницької навали кочових азійських орд і лише, порівнюючи, зовсім недавно зявилася можливість сталого систематичного заселення його. — Головними народами-засельниками, що опанували плугом своїм широкі простори Східньої Европи, були росіяне та українці. Весь природній приріст населення цих народів, до речи сказати, значно вищий, аніж у західньо-европейських народів, ішов на безпосереднє поширення їх національних територій у полудневo-східньому напрямку слідом за відступаючими до Азії кочевниками. Процес цей ще й нині не можна вважати остаточно закінченим, одначе є вже

можливість хоч згруба розмежувати сфери переваги тої чи іншої національности. На загал, цілий простір Східньої Европи нині можна вже поділити на північну — російську та південну— українську частину.

При таких загальних політичних та ґеоґрафічних обставинах обидва великі народи Східньої Европи — росіяне та українці взяли лише мінімальну участь у згаданому вище західньо-европейському рухові на захід і полудень до Америки, Африки та Австралії.

В той час, як за період від 1800 по 1922 рік до Америки виїхало еміґрантів з Великобританії та Ірляндії 14.765 тисяч; з Італії 8.878 тисяч; Еспанії 3.281 тисяча; з Портуґалії 1.374 тисячі; Німеччини 4.503 тисячі; Австро - Уґорщини 4.565 тисяч; Швеції та Норвеґії 1.945 тисяч,—то з Російської імперії виїхало 2.889 тисяч еміґрантів. Одначе в сумі еміґрантів з Російської імперії властивих росіян та українців зовсім мала частина, головну ж масу її складають народності західніх пограничних земель імперії. Так, серед 1.756.027 душ, що еміґрували з Росії до Сп. Д. П. А. в часі від 1901 по 1911 р. включно було: „русских“ 93.281 душа; поляків — 473.554 душі; литовців — 167.815 душ; німців — 98.864 душі; шведів — 11.483 душі; фінів — 138.562 душі; жидів—769.717 душ та інших - 2.751 душа.

Загальну суму українських еміґрантів з теренів Російської імперії до Америки за час до Світової війни можна числити максимально 50—75 тисяч душ. Все це були майже виключно мешканці Холмщини, Підляшшя, Полісся та західньої Волині, захоплені еміґраційною гарячкою своїх сусідів — поляків та жидів.

В далеко більшій мірі в еміґраційному рухові до Америки прийняла участь та західня частина українського народу, що була політично відділена від українського національного масиву своїм перебуванням в межах Австро-Уґорщини. Приперта на сході до політичного муру на Збручі, мужньо боронячи кожної пяди матерньої землі перед наступом своїх західніх сусідів — поляків, словаків та мадярів,—західня українська галузь не мала іншого виходу із тісноти життя, як виділення на еміґрацію до Нового Світу — Америки значної частини збідованого надміру своєї людности.

Серед загальної суми 4.565 тисяч еміґрантів з Австро-Уґорщини знаходиться напевно не мало сотен тисяч українців. Розпочата в значніших розмірах доволі пізно, бо лише у девяностих роках минулого століття, західньо-українська еміґрація до Америки йде досить значним потоком і нині з усіх земель по цю сторону Збруча та Дністра.

Головна маса західньо-українських еміґрантів до Світової війни скеровувалася до Сполучених Держав Північної Америки,— нині приплив сюди українців майже зовсім припинився через заведення політики еміґраційних квот. Натомість широко до останніх років приймала українців сусідня Канада, — так лише

з одної Польщі переселилося сюди за час від 30/IX 1921 р. до 1/1 1930 року 35.720 греко-католиків та 8.235 православних, переважно українців.*) У полудневій Америці оселюються нині українці головним чином в Арґентині, куди за тільки що зазначений час еміґрувало з Польщі 20.957 греко-католиків та 16.411 православних.*) До Бразилії тоді ж переселилося 2.925 греко-католиків та 3.192 православних.*)

Загальну кількість українців в Америці після Світової війни проф. С. Рудницький**) окреслює в сумі 1.200 тисяч душ, з чого на С. Д. П. А. припадає 750 тисяч, на Канаду 350 тисяч та на Арґентину і Бразилію 100 тисяч. Числа ці слід прийняти, хоча вони, може, де-що й перебільшують дійсну кількість українців, особливо в С. Д. П. А. Докладне статистично-ґеоґрафічне дослідження всієї української еміґрації в Америці ще жде сумлінного працівника.

Застановлюючися над значінням, яке має або може мати в майбутньости американська українська еміґрація для української національно-державної справи, слід перш за все взяти під увагу в порівнанню з іншими народами значно спізнений та чисельно слабший уділ українців у заселенні Америки. Перші кольонізатори-завойовники Американського континенту — еспанці, портуґальці, анґлійці та, почасти, французи, завдяки сталому припливу великих мас переселенців з їх европейських метрополій, вже від кількох століть створили тут міцні національно-територіяльні масиви анґло-американський у Північній та новоеспанський і новопортуґальський у Середній та Полудневій Америці. Інші народності, що прибули до Америки пізніше (німці та скандинави до Північної Америки, італійці до Середньої та Полудневої), помимо своєї значної чисельности, не змогли вже територіяльно сконцентруватися, а розпорошилися поміж давніше осілою тут компактною чуженаціональною людністю. Це розпорошення, в сполученні з надзвичай швидким темпом розвитку життя Америки та інтенсивністю взаємних стосунків поміж її людністю, спричинилося до природніх, непереможних процесів нівелізації та денаціоналізації меншостей на користь більшости.

Українці найсильніше підлягають денаціоналізації в Сп. Д. П. А., де працюють в характері переважно чорноробів, будучи розсипані дрібними ґрупами в промислових центрах, головно, Пенсильванії. Менше денаціоналізуються українці в Канаді, де вони, займаючися хліборобством, осіли більшими селищами головно у провінціях Манітоба, Саскачеван та Альберта. В Полудневій Америці у пралісах Бразилії та степах Арґентини українці, хо-

*) D-r Alfons Krysiński. Tendencje rozwojowe ludności polskiej pod względem narodowościowym i wyznaniowym w dobie powojennej. Sprawy Narodowościowe № 2, 1931.

**) Степан Рудницький. Основи землезнання України ч. II. Антропоґеоґрафія України. Видавництво Українського Університету в Празі. 1923. Теж. Огляд національної території України. Берлін 1923.

ча й створили де-кілька значніших кольоній та, на загал, губляться і дичавіють.

Процесу швидкої денаціоналізації українців в Америці, що відбувається цілком природньо та без жадного примусу, не може припинити жадна культурна, релігійна чи політична орґанізація їх, що найбільше може лише затримати його на де-який час. Зрештою, для більшої частини американських українців, що остаточно порвали свої звязки з старим краєм та не мають наміру коли-будь та при яких-будь обставинах повернути до нього, немає, на нашу думку, найменших розумових підстав заховувати свою національну окремішність від народу, серед якого доводиться їм в розпорошенні жити. Оскільки українці на землях Америки не мають змоги створити територіяльно окресленого національно-політичного орґанізму, здібного до самодіяльного життя, то немає жадного морального оправдання тому, щоби вони залишалися чужородним, подібним до рака у людини, елементом в орґанізмі інших народів. Цілковита асиміляція української меншости з американською більшістю—єдиний природній шлях,—з цим українська національно-державна політика мусить рахуватися, яко з суворим, неминучим фактом, оскільки українці ці не повернуть колись на українські землі.

Що більшість американських українців не поверне на Україну навіть тоді, коли вона буде мати державну незалежність, доказує приклад Польщі та Чехословаччини. Із кількаміліонової маси поляків та чехів у Америці до державної батьківщини повернула за останні десять літ лише зовсім незначна частина — до Польщі від II.XI.1918 по 1.I.1930 року—136.111 душ*),—у решти ж реальні життьові, передовсім економічні, звязки з новою батьківщиною—Америкою—виявилися сильнішими від звязків та національного сантименту до старої батьківщини. До повороту на Державну Україну окрім цього великою перепоною служитиме рівнож неминуча економічна тіснота, що походить з аґрарного перенаселення України.

Коли український нарід та його Держава всеж таки хотіли би зберегти для себе значну, принаймні, частину американських українців, то не лишається, на нашу думку, нічого іншого, як уможливити їм поворот та осідок на нових українських землях—національно-державних кольоніях. Власне для американських українців справа українських кольоній, зокрема на далекому сході, на берегах Тихого Океану, має прямий життєвий інтерес. Сюди вони дуже легко зможуть великими масами у відповідний час переселитися з Америки, тут зможуть знайти широке та вдячне поле для творчої праці, опертої на досвіді та культурних призвичаєннях, узисканих в Америці; нарешті тут разом з пересе-

*) D-r. Alfons Krysiński. Tendencje rozwojowe ludności polskiej pod względem narodowościowym i wyznaniowym w dobie powojennej. Sprawy narodowościowe № 2. 1931. Tablica 19.

ленцями безпосередньо з України зможуть вони утворити нову молоду, сильну парост українського народу. В українській кольоніяльній політиці в Азії американські українці покликані й можуть відограти рішаючу ролю; в цьому, на нашу думку, їх загально-національне значіння та вага.

Очевидно, певне загально-національне значіння може мати щей акція американських українців в часі державно-визвольчої боротьби України, однак надто високу оцінку цього значіння навряд чи можна робити. Анальоґія тут з видатною ролею для своїх країн еміґрації ірляндської, литовської, польської та чехословацької не може бути повною.

Еміґрації ці складалися з усіх частин своїх народів, мали з ними однакову та єдину національну думку та волю до спільно сплянованої визвольчої акції та у відповідний мент, завдяки своїй орґанізованности та карності, могли здобутися на максимальні зусилля. Еміґрація українська в Америці походить, як це було зясовано вище, майже виключно з тих західніх українських земель, які, відділені політичним кордоном, від довшого часу жили окремим від основного українського масиву життям та виробили собі певний партикулярний світогляд та де-що відмінні шляхи національно-політичної акції. У рішучий мент визвольчого зриву Великої України трудно сподіватися визначної та пляномірної допомоги з боку американських українців.

II.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО АЗІЇ.

Оскільки українську еміґрацію до Америки слід із загально-національного пункту зору узнати за явище, на загал, неґативне, за зло, лише неуникнене в сучасності, зло, шкідливі наслідки якого для українського національного орґанізму українська політика мусить стреміти виправити, остільки еміґрацію українців до Азії українська національно-державна думка нині мусить лише вітати.

Подібне твердження так катеґорично поставити стало можливим лише в останні часи, коли зявилися статистично-демографічні дані, що з достаточною ясністю та повнотою встановлюють, як загальну величину української еміґрації до Азії, так основні напрямки і місця кольонізаційного скупчення її. Особливо важливими є дані демоґрафічного перепису 1926 року, які разом з даними попередніх переписів 1923 та 1920 років творять незамінимий матеріял для зясовання сучасного національного розподілу населення Азійської частини СССР.

До останнього часу ціле українське суспільство ставилося до переселення українців на Азійські терени цілком неґативне, вважаючи, що там українці серед російської більшости розпорошуються та підлягають непереможному процесу денаціоналізації.

Таким чином, виселення до Азії вважалося лише за чисту втрату для української нації — цілковито по думці Ж. Б. Се, що „Виїзд ста тисяч еміґрантів, що вивозять своє майно, рівнозначний втраті армії в сто тисяч людей разом зі зброєю та вантажем“. Ще гарячий П. Куліш у відомому свому вірші, кидаючи українському народові зневажливі та гіркі докори, згадує про те, що українці пруться на Сибір „без пуття“... У белетристиці українській чимало творів, які неґативно малюють висліди переселенського руху для українського села. Рівнож в науковій літературі панував досі песимистичний погляд на національні перспективи цього переселення українців. Серед політичних українських кол в цій справі неподільно запанувала віддавна перейнята від росіян думка, що терени Азійської частини Рос. імперії це державний здобуток та добро виключно російського народу, якого єдино покликала історія закольонізовати та культурно освоїти їх; українці ж, яко окремий незалежний національний чинник, не мають там нічого до діла. В звязку з цим не вважалося потрібним створення в еміґраційній справі якогось позитивного національно-політичного проґраму ні для України, ні для переселенців.

По Світовій війні, з моментом повстання Української державности, єдиним гаслом, що кинуто було у маси українських еміґрантів до Азії, було гасло повороту на Україну. Гасло це знайшло певний відгомін серед еміґрантів, що не вспіли ще на нових місцях міцно осісти, однак ширші кола зісталися до нього байдужими, тим більше, що практичних можливостей до повороту на Україну зовсім не зявилося.

Цілковитий брак національно-політичного проґраму для українців в Азії, якого не в стані були заступити примітивне просвітянство та кооператизм, привів до того, що українці опинилися у положені безчинних свідків подій, в яких головними акторами були росіяне білі, чорні, червоні, зелені. І це сталося навіть на теренах, де українці складають основне населення, на теренах, що мають для Державної України першорядне значіння.

Нині ціле українське суспільство вже інтуїтивно відчуває всю невідповідальність такого неґативно - пасивного відношення до проблєми життя та майбутности українських переселенців в Азії. Час від часу доходять відомості про українське життя з покритих ще серпанком романтичної таємничости земель Зеленого Клину чи Казакстану. Час від часу щось чується про державні українські інтереси в українських азійських кольоніях. Одначе до бажаної ясности справи ще дуже далеко.

Які ж положення являються нині рішаючими для зміни на позитивне відношення до справи українського переселення до Азії та міродайними для державного українського еміґраційно-колонізаційного проґраму?

Перш за все положення правно-державного та історичного характеру. Нині нами не може бути зовсім прийнята колишня офіційна російська точка погляду про виключні права російського народу на терени Азійської частини б. Російської імперії.

Російську імперію населював та творив і поширював кровю та працею своєю не лише один московський нарід, але й численні інші народи, які, по розпаді Росії на державно-самостійні національні одиниці, являються правними наслідниками усього добра Російської імперії. До значної частини теренів Азійської Росії мають незаперечні виключні права, заселюючі ці терени, колись завойовані Росією, культурні народи, що нині стремлять до державної самостійности і мають до того необхідні культурні умови—Туркестанські народи. Решта теренів—це пустопорожні колись землі, з автохтонними, надзвичай нечисленними, примітивної культури фінськими та палеазійськими племенами, — всеросійський кольонізаційний фонд, на який можуть мати моральні права усі ті народи б. Російської імперії, що приклали своїх зусиль до кольонізаційного освоєння цього фонду.

Саме придбання Росією просторих Азійських володінь сталося в порівнюючи короткий час, без яких будь значніших зусиль, без крівавих війн та великих матеріяльних жертв. Все це зробила з власної ініціятиви та власними силами козача вольниця, що шукала собі в Азії свобідного життя та легкої й багатої здобичі.

Ті ж козаки-завойовники були й першими кольонізаторами-осельниками у безконечних просторах степів, гір, тайги й тундр північної половини Азійського континенту. За козаками вже йшли сюди всі втікачі від тяжкого життя під жорстокою московською владою — розкольники, старовіри, сектанти, політичні бунтарі.

Самий московський уряд в цій новозайнятій країні на протязі кількох століть обмежувався лише надісланням своїх воєвод „на кормление“ та для збірання з підданих інородців „ясаку“. Жадної культурної та кольонізаційної праці ці представники державної влади тут не провадили, коли не рахувати насильного хрещення інородців, або догляду за зсильними, каторжанами. Зрештою й пізніше, аж до наших днів, увесь культурно-економічний поступ країни, ціле кольонізаційне освоєння її, за виключенням обсадження стратегічно важливих пограничних теренів козачими поселеннями, відбувався помимо, а інколи й проти волі російського уряду. З своєї сторони державна влада все зробила, щоби краї, літерально, молоком та медом тікучі, казкових природніх багацтв, необмежених можливостей до широкого, привільного людського життя та праці, дістали в уяві всього людства образ дикої гіперборейської пустелі, жахливого місця московської зсилки, каторги, кнута, рваних ніздрів і таврованих лобів. Навіть такі справи, як будова великих залізничих магістралей сибірської, середнеазійської, або нинішній большевицький „турк-

сиб", завдячують своє переведення не стремлінню державної влади сприяти культурно-економічному розвиткові своїх азійських володінь, а потребі комунікаційно-стратеґічного забезпечення тих імперіялістичних інтересів, які мала російська влада супроти чужих земель чи то на Далекому Сході, чи на Середньо-азійському шляхові до Індії.

Для уґрунтовання українських прав при поділі російського державного наслідства в Азії мусить мати, на нашу думку, немаловажне значіння та основна історична обставина, що всі значніші державні інвестиції тут були зроблені не в першому, князівсько-царському періоді, а в другому — імперському, коли Україна, хлібодайна та вугільно-рудна, відогравала так видатну ролю в загально-імперському економічному житті Росії та несла на собі непомірно велику частину державного бюджету.

Друге положення, не менш важливе, як правно-державне та історичне, що його мусить висунути та вповні використати українська національно-державна політика, полягає в тому, що українцям належить незаперечне право на азійські терени в силу як кількісної участи в закольонізованні їх, так і територіяльно-окресленого, безперервного характеру заселення українцями де-яких азійських теренів.

Числові дані, що характеризують участь України в переселенському рухові до Азійської Росії,*) виявляють те, що на загальне число 5.539.700 переселенців, що перейшли за час від 1800 до 1928 року з Европейської Росії до Азійської, на десять основних ґуберній України припадає 2.141.011 душ, цеб-то 38.6%. Одначе, слід зараз же зазначити, що дійсна кількість українських переселенців мусить бути значно вищою від наведеного числа. По-перше, бракує нам даних про кількість українців серед загалу переселенців як за перші 90 літ минулого століття, так і за 1919—1923 роки. По-друге, слід сюди додати ще й тих численних українців, які виселилися до Азії з українських частин Курщини, Вороніжчини, Бесарабії та Північного Кавказу, а також українських переселенців, що переїхали на Далекий Схід морем. Приймаючи все це під увагу, слід числити в нинішній час участь українців в переселенні з Европейської частини до Азійської в сумі не менше трьох мілїонів душ, або не менше половини усіх переселенців.

Характерним явищем рівно ж є те, що участь українців у переселенні, яка стає значнішою з другої

*) Числові дані подано на основі: 1) статті М. Красильникова. Переселение в 1925 и 1926 годах. Статистическое Обозрение № 2. 1928 г. 2) Таб. 17. Миграция внутри СССР. по материалам переселенческого движения. По данным Н.Х.З. Р.С.Ф.С.Р. Роки 1924—1928; 3) Петро Пустоход. Демографічні особливості України. Демоґрафічний Збірник т. IV. Видання В.У.А.Н. Київ 1926. 4) Україна. Статистичний щорічник 1929. Ц. С. У. УСРР. Харків.

половини девяностих років, або з часу переведення великої Сибірської залізниці, стало зростає з бігом часу. Так, на загальну суму 1.078.000 переселенців було з України в 1890—1900 роках 366.448 або 34,0%; у 1901—1910 роках на 2.257.000 було українців 1.197.463, або 53,0%; у 1911—1914 роках на 696.000 було українців 410.688, або 60.3%. Світова війна та пореволюційні події на теренах Російської імперії затримали, як загальну переселенську хвилю, так і участь українців у ній. Останніми часами хвиля ця знову значно зростає під впливом переселенчої політики радянської влади. За широко сплянованим у всесоюзному обсязі радянським переселенським проґрамом, у найближче десятиліття одна УСРР. мусить дати сім з половиною міліонів переселенців до Азії. Скільки до цих українців „плянових" додасть від себе ще „неплянових" дбаючи про добро робітників та селян Д. П. У., — одному Богові відомо.

Поґуберніяльні дані зясовують уділ окремих українських земель у переселенчому рухові. Переселення започаткували ґубернії лівобережні: Чернігівщина, Полтавщина та Харківщина, які в період 1891—1900 років дали три четвертини усіх переселенців з України, за ними йшли три степові ґубернії, а на самому кінці — Правобережжя. У період 1901—1910 років степові ґубернії та Київщина вирівнюються з Лівобережжям, а значно відстає Поділля та в особливості Волинь. В третій період 1911—1914 років найбільше переселенців дає Степ, потім іде Лівобережжя, а на кінці лишається знову Правобережжя. Детальних поокружних даних з часів радянської влади бракує, однак відомості біжучої преси вказують на те, що, начеб, нині перед у виселенні до Азії ведуть власне землі Правобережжя, в першу чергу Поділля та Волинь.

Переселення до Азії йде від кінця XVI віку, відколи козачий ватажок Єрмак р. 1581 завойованням царства Сибірського започаткував епоху захоплення Московщиною величезних північно-азійських просторів. Перші століття кадри переселенців-кольонізаторів складалися виключно з московської людности — козаків, військових поселенців, урядовців, купців, гірниче-промислових робітників та селян, переважно старовірів, розкольників, сектантів, що тікали сюди від релігійних переслідувань на батьківщині. Однак дуже довгий час розміри переселення були чисельно незначні. Причиною цьому були: величезна віддаль азійських володінь від корінних московських земель в Европі, цілковите бездоріжжя та кріпацьке право, що утримувало селянські маси при поміщицькій землі, якої було ще вдосталь у Европейській частині Російської держави. Лише звільнення у 1861 році селян від кріпацтва, значніше заселення Европейських земель та проложення ґрунтових трактів, шосейних, а особливо залізних доріг, уможливило переселення до Азії великих мас людности, однак вже не лише з одної Московщини, але й з інших земель

Російської імперії, зокрема з України. В кольонізаційному поході до Азії росіян, що часом далеко випередили всіх інших переселенців, в останні сорок літ цілковито дігнали численністю українці.

Слід тут відзначити немаловажний і для української національно-державної політики факт, що походить з темпів і характеру кольонізації Азійської Росії. Московські виселенці з перших століть, помимо даних культурно-побутового характеру, що сприяли відокремленню їх від решти російської людности, не створили окремої племінної одиниці анальогічно до того, як витворилися „янки“ з анґлійських виселенців до Америки. Сибірські „чалдони“ — це лише провінціяльна відміна московського народу, без якого-будь натяку на стремління відокремитися від нього. В додаток до цього малочисельні, розселені на величезних просторах давні виселенці „чалдони“ літерально губляться у масах недавно прийшлих „расейських“. Говорити про яку-будь асиміляцію „чалдонами“ расейців нема найменших підстав, навпаки „чалдони“ засвоюють від „расейців“ їх політичний світогляд та культурні навики.

Сибірське областничество, що мало де-які етнічно-побутові підстави ще у половині минулого століття, коли приплив „расейців“ до Сибіру був незначний, нині єсть лише історично-романтичним відгуком і проявом факторів, істоту яких належить скорше шукати у політико-економічному положенні країни, аніж у „чалдонському“ сепаратизмі. Дальший приплив переселенців з Европи, як рівно ж розвиток місцевого економічного життя на базі Кузнецького басейну, нерозривно звязаного з металюрґічною промисловістю Уралу, неминуче приведе до ще більшої уніфікації Сибіру з Европейською Росією.

Українська політика, на нашу думку, мусить рішуче викинути із свого ужитку ідею про державну самостійність Сибіру, яко утопійну, не оперту на жадних реальних етнічних підставах. Українське рішення проблеми кольоніяльних просторів Російської імперії в Азії мусить полягати не в створенні окремої Сибірської держави, а у справедливому пропорційному поділі цих просторів поміж Туркестаном, Росією і Україною.

Такий державно-політичний розподіл азійських територій вже може бути цілковито опертий на сучасному переважаючому національному характері окремих азійських земель. Річ в тім, що весь переселенський рух до Азії йшов без жадного національно-політичного керівництва з боку російського уряду, без жадної його контролі. Переселенці йшли історично проложеними шляхами та осідали в місцевостях, що своїми природньо-економічними властивостями найбільше наближалися до знайомих та звичних місцевостей на батьківщині переселенця. Тому степовики стреміли осісти в степах, мешканці залісненних країв ішли у тайгу, мешканці полудня керувалися на полудень, меш-

канці півночи — на північ. Розподіл східньої Европи на північ російську та південь український неминуче мусів відбитися й на колонізаційному осіданні переселенців в Азії.

І дійсно всі дослідники переселенського руху це явище завважують та одноголосно потверджують. Ось, наприклад, як характеризує О. Шкапський*) процес осідання переселенців в Азії на підставі данних обслідування бита переселенців, переведеного переселенським Управлінням Сибіру та Степових областей: „Головна маса переселенців, що йде з полудневих ґубернії Росії, і в Азії стремить поселитися на полудні“. „Переселенці з ґуберній з найменшим відсотком заліснення селяться в степу, переселенці з ґуб. з середнім відсотком заліснення знаходять для себе відповідним лісостеповий район, й, нарешті переселенці з ґуберній з найбільшим відсотком заліснення займають лісово-підтаєжний і таєжний райони“. „Переселенці, які переважно є виходцями з полудневих ґуберній Европейської Росії, знаходять собі краще економічне положення в Алтайській окрузі і в степу“. Теж саме говорить автор офіційного відчиту „Переселенческое движеніе на окраины в 1913 году“:**) „За місцем виходу переселенці і ходоки, що перейшли від 1885 року на схід, у величезній більшості походили з черноземної смуги Европейської Росії. При цьому весь час, аж до 1912 року, перше місце, яко центр виселення, належало ґуберніям Малоросійським, Новоросійським, а також де-котрим сумежним ґуберніям більш полудневої частини черноземної смуги“.

Історичним шляхом переселення та кольонізації Азії москалями була система великих сибірських рік у їх середній течії, сполучена великим сибірським ґрунтовим трактом, що проходив по південному окраї тайги. Вздовж цього тракту, вузькою смугою з заходу на схід, одхиляючися по ріках на північ та полудень віддавна оселилися москалі. З прибуванням нових кадрів московських переселенців, освоєння ними території відбувалося переважно в напрямку на північ, у сибірську тайгу, яко терен найбільше подібний до заліснених околиць батьківщини московських переселенців.

Українців ґрунтовими шляхами прибуло до Азії порівнюючи мало, значна кількість їх зявилася тут лише з переведенням сибірської залізниці. Північ від залізниці була вже заселена москалями, оселюватися у чужій суворій непривітній тайзі українцям не було охоти та відваги.

На полудень від Транссибірської залізниці, за вузькою смугою казачих станиць, стелилися безконечні пустельні степи Киргиз-казацькі та полудново-сибірські — Барабинський, Кулундинський, Алейський. Сюди власне, в знайомі природньо-економічні умови степового господарства і посунула головна маса

*) О. Шкапский. На рубежѣ переселенческаго дѣла. „Вопросы колонизаціи“. № 1. СПБ. 1907.

**) Статистический ежегодник Россіи 1913 г. Год десятый. СПБ, 1914.

українських переселенців. Друга частина, головно Чернігівці та Кияне, доїхали залізницею до її кінця у Далеко-Східньому краї, де знайшли собі відповідні природні умови та земляків, що раніш ще приїхали сюди морем. Таким чином, українські переселенці в Азії в переважаючій масі не розпорошилися поміж росіянами, а навпаки сконцентрувалися в двох районах з виразною українською більшістю: на заході -- у степу від Урала до Обі, та на сході — на Зеленому Клині над Амуром та Уссурі. Лише менш ніж четвертина українців оселилася у властивому Сибіру поміж російською більшістю.

Це колонізаційне розселення народностей в Азійській Росії вказує на повну помилковість широко прийнятих серед російського та українського громадянства думок про анальоґію, що до національно-асиміляційних процесів, з Сполученими Державами Північної Америки. В данім разі, оскільки може бути анальоґія, то лише з Америкою Полудневою, еспанською чи портуґальською.

Такий характер українського оселення в Азії вповні потверджують і дані радянських демоґрафічних переписів. Так, за переписом 1926 року, із загальної суми українців в Азії (без Закавказької Ф.С.Р.Р.) 2.034.386 душ у степах Казакської А.С.Р.Р. та сусідніх степових частинах округ Сибірського Краю проживало 1.364.849 українців, або 67, 1%, на Зеленому Клині — 304.968 українців, або 15.0%, розпорошеними у полудневих округах Сибіру 323.509 душ, або 15,9% та у Туркменській та Узбекській республіках — 32.585 душ, або 1,6% усієї кількости українців.

Слід тут зазначити, що оскільки радянські переписи, на загал, вірно зясовують місця та характер українського оселення в Азії, остільки конкретний числовий матеріял, який вони подають, дуже далекий від правдивих чисел українців. Даних про національний розподіл населення Азійської частини С.С.Р.Р., поданих переписами 1920, 1923 та 1926 років, неможливо зовсім узгіднити не лише з даними про місця виходу переселенців, або, загалом, з переселенським рухом, але, навіть, поміж собою. Походить це від того, що статистичні орґани та переписний персонал Азійської Росії, під впливом пануючої там віддавна політичної уніфікаційної тенденції, не відріжняють точно українців та білорусинів від росіян, записуючи найчастіше всіх їх у спільну рубрику „русских". Так було підчас перепису 1897 року, коли у цілій Азійській Росії (без Кавказу) зазначено було лише 312.200 душ „малоруссов" та 4.088.900 „русских" (в тім числі у Сибіру зазначено було 208.700 „малорусов" та 3.422.700 „русских"). За переписом 1923 року*) мало бути у Сибіру (без Далеко-Східнього Краю) 612.442 душі українців та 6.087.117 великоросів. За переписом 1926 року у цілій Азійській частині ССРР (без Кавказу) зазначено 2.097.000 українців та аж 9.891.100 „русских".

*) В. Болдырев и Ф. Скурский. Сибирский край в цифрах (главные показатели). Издание ЦСУ С.К. 1926.

З цих чисел ясно, що вони цілковито неузгіднені з числами українців переселенців, — принаймні у півтора рази зменшують дійсну кількість української людности в Азії, натомість неймовірно збільшують там кількість росіян. — Щоби з чотирьох мілійонів „русских" у 1897 році стало майже десять мілійонів тих-же „русских" у 1926 році, треба припустити не тільки те, що всі переселенці за час від 1897 року з Европейської Росії були „русские", але рівнож і те, що азійські „русские" мають, очевидно, якийсь надзвичай високий натуральний приріст.

Дані радянських переписів про національний розподіл населення Азійської частини ССРР в жадному разі не повинно приймати на віру, — вони мають лише загальний орієнтаційний характер і потрібують критичної перевірки по роках та по окремих землях і мусять бути узгіднені з темпами та напрямками переселенського руху. Приймаючи все це під увагу, слід прийняти за найбільш вірогідне, що загальна кількість українців в Азії в нинішній час виносить що найменше суму трьох з половиною мілійонів душ.

Третє основне положення про український стан посідання в Азії, це незначний степень денаціоналізації, якій підлягають українці, та наявність усіх даних для збереження та дальшого національного зросту і розвитку української людности на нових теренах.

Згадана вище відємна оцінка українським суспільством переселення до Азії основувалася головним чином на тій гадці, що українці на нових місцях розпорошуються серед російської більшости, а через це засуджені на скору та остаточну денаціоналізацію, та що загалом в Азії немає для українців жадних виглядів на затримання своєї окремішности у колонізаційній конкуренції з москалями. Дійсність показала, що гадка ця в ґрунті речі помилкова.

По-перше, українська людність в Азії лише в незначній мірі розпорошується серед російської більшости, натомість у переважаючій більшості оселюється окремо від росіян компактними масами і сама на великих просторах складає національну більшість. По-друге, українці — це майже виключно селяне, елемент найбільше консервативний та витрівалий в національному відношенні. Вони оселюються здаля від міст та шляхів залізничих і торговельних, обсаджених росіянами. По-третє, господарча взаємочинність українських селян з московським торговельно-промисловим населенням, з природи речи, є дуже обмежена в часі та просторі. Нарешті, в четвертих, там, де український хлібороб стикається з хліборобом російським, чи то козаком чи селянином, культурна перевага завсігди лишається по боці українця.

Всі ці обставини не допускають до денаціоналізації українців, натомісць через посідання вже величезної території, де

українці творять абсолютну чи релятивну більшість серед осілого, хліборобського населення, щорічний приплив нових великих кадрів українських переселенців стало збільшує та зміцнює українську національно-територіяльну базу в Азії так, що єсть всі підстави до повстання і тривалого розвитку на нових українських землях нових паростей української нації.

Дані радянського перепису 1926 року, хоч як вони вимагають критичного скореґовання на користь українців, всеж в основному потверджують наведені щойно твердження. Так, за цим переписом, на 952.200 українців у Середній Азії виказано українську мову рідною у 733.200 душ, або 77,%, у решті Азійської частини ССРР (без Кавказу) на 1.144.800 українців виказано українську мову рідною у 632.900 душ, або 55,3%.

Числа ці слід вважати зовсім сприятливими, коли прийняти під увагу загальну тенденцію перепису зменшувати числа осіб з українською рідною мовою супроти чисел українців по національности. Зменшення це в Азії мусить вважатися ще не так значним, коли пригадати собі подібне статистичне зменшення на Північному Кавказі, або навіть у Глухівській окрузі УСРР. Розходження чисел осіб з рідною мовою українською та українською національністю в даному випадкові не стільки означає степінь денаціоналізації українців, скільки силу бажання радянської влади не допустити до українізації шкільництва, опираючися на тих переписних даних, що у значної кількости української людности українська мова перестала бути рідною... Так єсть у самій УСРР., теж на Північному Кавказі, теж на Курщині та Вороніжчині, словом усюди, де треба поступатися перед переможним поступом українського національного відродження.

Слід ще тут де-що застановитися на загальній картині міжнаціональних стосунків на тих землях Азійської частини ССРР., де українці мають кольонізаційну перевагу.

Як у Киргизько-Сибірському степу на заході, так у лісостеповому Далеко-Східньому Краї, українці повсюди оселюються на теренах пустопорожніх, культурно не загосподарених. Автохтонна людність тут, в порівнанню з обширною територією, зовсім нечисленна і завдяки цій своїй нечисленности, а, особливо, завдяки примітивному рівневі своєї культури та господарки, не може ставити жадного опору кольонізаційному походу новоприбуваючих мас українських переселенців. Нові форми культурної хліборобської господарки одсовують кочове скотарство киргизів у глибину степів — на південь, а на Далекому Сході мандрівне ловецтво тунгусів та ріжних палеазійських племен—у лісові вершини хребтів Сихотааліну та Яблонового. Автохтонна людність, на загал, не може пристосуватися до нових господарчих умов, пауперизується, деморалізується та вимірає.

Особливо згубною виявилася політика радянської влади серед киргизів, супроти яких застосовано було хліборобські норми володіння худобою і на тій основі переведено „розкуркулення від

надмірної кількости худоби", цього єдиного джерела прожиття цих кочових степовиків. Однак, і без спеціяльних „добродійств" радянської влади, автохтонні азійські племена підлягають такому ж процесові денаціоналізації та вимірання, який в так клясичному вигляді спостерігається у північно-американських індіян.

Єдиним конкурентом українцям до кольонізаційного опанування степовими азійськими теренами являються росіяне. У протилежність українцям, які майже виключно селяне-хлібороби, росіяне тут переважно міські мешканці — урядовці, військові, промислові робітники, ремісники, торгівці і т. п. Елемент це дуже не сталий, що припливає й відпливає в залежності від тих чи інших економічних обставин, елемент мало продукуючий, однак завдяки посіданню у своїх руках усіх функцій розподілу та обміну економічних дібр, надзвичай впливовий у краї, елемент інтеліґентний та єдино посідаючий політичне значіння.

В його руках знаходиться керівництво усім життям краю, він, помимо своєї нечисленности, надає тон і зовнішній московський характер усім проявам культурного життя, — в його руках адміністрація, церква, школа, преса, політична орґанізація... Зменшити значіння цього міського російського елєменту змогло би лише наростання з місцевої сільської людности великих кадрів української національно-свідомої інтелігенції, що постепенно опанувала би чужинецькі острови-міста серед українського селянського моря. Цілком зрозуміло, що політичне відділення від Московщини цей природній процес значно прискорило би.

Серед сільської людности як у азійських степах, так і в Далеко-Східньому краї, чисельне значіння і вага росіян зовсім незначні. Властиве російське селянство тут нечислене, внутрішньо розбите на окремі культурно-релігійні гурти і господарчо кволе. Лише там, де росіяне оселюються цілком окремо, як напр. старовіри, молокане або інші сектанти, утримують вони свою національно-побутову окремішність та осягають з часом певного економічного добробуту. Решта російських селян, не осілих більшими ґрупами — це типове степове перекоти—поле, що ніде не може місця зогріти на довший час, що ніде не може глибше запустити коріння, що веде господарку грабіжницьку, виснажуючи степові ґрунти та кидаючи їх в пошукуванні нових, ще не розораних просторів. Економічно ця частина російського селянства найменше продуктивна, найменш господарчо заможна, натомість політично в сучасний мент найбільш впливова серед усієї сільської людности.

На цьому, власне, елєменті опірається на селі радянська влада, звідсіля черпає потрібні їй кадри до комнезамів, до партактивів, до всіх адміністративних орґанів. Комуністична ретельність цих елєментів має тим більшу яскравість, що забарвлена щей моментом національним, бо скеровується майже виключно проти господарних хохлів-українців — цих природніх „кулаків"... По свойому упривілійованому положенню цей російський аванґард

комунізма цілковито заступив нині колишній аванґард російської державности тут — козаків.

Козаки, нащадки колишніх завойовників Сибіру. Козаки — військово-адміністративна опора імперського російського режіму, як в Европі, так і в Азії. Козаки — військово-служилий стан з окремим культурно-побутовим укладом життя та окремим територіяльним станом посідання. Вони з початком російської революції опинилися під колесом історії.

Революція дощенту знищила увесь старий становий поділ людности, висунула на поверхню життя замісць старих — нові упривілійовані кола суспільства – промисловий пролетаріят. Для козацтва, яко військового стану, не залишилося при революції жадного місця. Воно змушене було або прийняти з покорою революційний присуд про скасовання його окремішности, або стати у ряди рішучих противників революції. Все козацтво, за зовсім незначними виїмками, прийняло рішення друге і звязало долю свою з акцією ріжних російських реставраційних уґруповань — Колчака, Деникина, Вранґеля. Поразка цих ґенералів була одночасно поразкою і цілого козацтва — цієї правдивої російської Вандеї.

За весь час крівавої, багатої у високо траґічні моменти, боротьби з російським большевизмом, козацтво не змогло, чи не зуміло, відсепарувати свою справу від справи російської реставраційної реакції. Офіційні провідники козацтва, отамани окремих козачих військ, ще й нині на еміґрації плентаються у хвості росіян та разом з „общевоинским российским союзом“ ґен. Міллера збіраються відреставровувати „єдіную, неделімую Россію“. Все це обєктивно беручи, слід вважати за цілком природній вислід ставлення козачої справи у площі інтересів лише станових в рамках єдиної російської нації, а не у площі окремого від неї політично-племінного орґанізму. Лише в останньому часі, вже на еміґрації, зявилися серед козацтва самостійницькі ґрупи, що стали виразно на шлях цілковитого відділення від Росії, хоча у настроях та свідомості широких козачих мас вдячний ґрунт до сепаратизму існував вже віддавна.

Для української національно-державної політики така чи інша еволюція козачої проблеми має значіння головним чином на Европейських теренах — Кубані, Підкавказзя, Дону та нижньої Волги, одначе не лишається вона без значіння і для української політики на теренах Азії. Річ у тім, що козача людність, подібно як і українська, не розпорошена поміж москалями по цілому просторі азійської частини СССР, але у досить значній, як на місцеві обставини, кількості сконцентрована на окремих територіях, що тягнуться довгими та вузькими смугами повздовж рік та важливих стратеґічних ліній. Козачі території тут наскрізь пересякнуті вже українською людністю та в багатьох випадках служать за межу, що відграничує території переважно українські від переважно російських.

Коли на українських кольоніяльних теренах від загальної кількости росіян відійняти число козаків, то властива московська людність усюду лишається як зовсім незначна національна меншість. У багатьох місцевостях козаки є тим третім елементом, що може рішити в ту чи іншу сторону російсько-українську боротьбу. Козача людність в Азії підлягає нині безоглядній детермінаційній політиці радянської влади, яка в козаках вбачає єдиного поважного ворога свого серед усієї місцевої людности. Політика ця, що не застановлюється перед цілковитим фізичним винищенням козаків, ведеться за поміччу того ж російського елементу, який тримає диктатуру і по українських селах. Звідсі виникає у козаків перенесення ненависти з абстрактних політичних большевиків на конкретних, „расейських ваньков", — звідсі протиставлення себе, вже не яко „сословія", а яко окремого культурно-племінного та політичного орґанізму всім росіянам, — звідсі, завдяки одночасному розчарованню у російських реставраційних колах, шукання собі співчуття та опертя у неросіян, в першу ж чергу в української селянської людности.

Спільний козаче-український антимосковський фронт — це незаперечний факт сучасности на всіх козаче-українських теренах, — отже українська національно-державна політика не сміє цього факту нехтувати, а мусить відповідно використати. Особливо для розвитку подій на українських кольоніяльних теренах в Азії не байдуже, чи при змінених загальних політичних обставинах козача людність знову стане російським, ворожим супроти українців, аванґардом, чи навпаки стане для українських земель охоронним супроти московщини муром.

В Азії козацтво з причин ґеоґрафічного характеру не може утворити окремого державно-політичного орґанізму, однак при відповідно веденій українській політиці може стати одною з підвалин під будівлю українських дочерніх земель — доміній в Азії. Для справи збереження окремого племінно-побутового та політичного існування козацтва немає іншого шляху, як лише шлях цілковитого скоординовання та увязання з українською національно-державною політикою.

— Четвертим, нарешті, основним положенням української кольоніяльної політики в Азії являється м о ж л и в і с т ь т а н е о б х і д н і с т ь с т в о р е н н я т а р е а л і з о в а н н я д л я у к р а ї н с ь к о ї л ю д н о с т и т а з а с е л е н и х н е ю з е м е л ь а к т и в н о г о у к р а ї н с ь к о г о д е р ж а в н о - п о л і т и ч н о г о п р о ґ р а м у.

Українці, осілі на певних теренах Азії, це не насильники завойовники, це не непрохані та шкідливі приблуди, не меншість серед чужонаціональної більшости, не тимчасові гості, що мусять йти за думкою господаря, а правні посідачі, мирні культуртреґери, що не мечем, а плугом здобули собі пустопорожні землі, яко нове місце сталого осідку, яко нову Україну, де мають право і волю продовжувати своє національне життя та творчість.

Українці не мають жадної потреби підпорядковуватися політично московській меньшості, яка, помимо властивої національному характеру москалів самовпевненности та імперіялістичної заборчости, зовсім не є правним господарем зайнятих українцями земель та не має яких-будь виключних підстав до розпорядження їми. Політична пасивність та поворотченські настрої минулих років мусять вважатися через це для українського населення Азії просто згубними.

Українська людність в Азії мусить виявити максимум національно-політичної активности і консеквентно стреміти до створення на заселених собою землях державно-політичних самоуправних організмів, незалежних від Росії та міцно звязаних з матірною землею — Україною. Таких дочерніх українських земель (домініій) в Азії могло би бути дві, відповідно до двох територіяльних осередків української кольонізації.

Перша, на заході — „Сірий Клин" на степових просторах південного Сибіру та Казакстану від р. Урала на заході до р. Обі на сході, від залізниці Челябинськ-Новосибірськ на півночі до земель Туркестану на полудні. „Сірий Клин", в разі щасливого розвязання проблеми т. зв. „козачих земель" в Европі, через них мав би безпосередній територіяльний звязок з українською метрополією.

Друга дочерня українська земля — „Зелений Клин" — мала би обіймати цілий простір сучасного Далеко-Східнього Краю ССРР. „Зелений Клин", хоча не мав би безпосереднього територіяльного сполучення з Україною, однак мав би з нею широке сполучення морем.

Українська Державність на азійських дочерніх землях мусіла би, подібно як і в метрополії, опіратися головним чином на українському селянстві, яке повинно дістати повні можливості вільного індивідуального власницького господарювання. Вирозуміла толерантна національно-мовна політика мусіла би стреміти до того, щоби узискати для краєвої державности симпатії та попертя як автохтонних племен, так і козачого та російського старовірського і сектантського населення. З російським елементом, зараженим російським імперіялізмом у всіх його відмінах, повинна бути ведена безоглядна боротьба.

Українські азійські краї мусіли би провадити трівалу політику якнайширшого прийняття переселенців з метрополії, а також українців-виселенців з російських частин Сибіру, з Московщини та інших держав, особливо ж з Америки. Природні багацтва азійських українських земель повинні підлягти експльоатації у чисто американських темпах.

Українські землі в Азії своїм простором у де-кілька разів перевищують територію матірної України в Европі. Українській обивательській думці видається неможливим, щоби Українська Держава змогла оружною рукою затримати за собою так далеко положені розлогі землі. Слід, одначе, памятати, що при захисті

Зеленого Клину першорядну ролю відограватимуть як його окрайне, ґеоґрафічно догідне приморське положення, так і сприятливе перехрещення тут ріжних міжнародніх інтересів. Що до Сірого Клину, то він творить необхідне кільце в територіяльно-політичному ланцузі національно-державних орґанізмів, загрожених російським імперіялізмом. Диспропорція на Сірому Клині поміж великою територією та рідким нечисленим населенням неминуче буде з часом все меншати; зрештою ж і сусідні з Сірим Клином країни мають рівнож таку диспропорцію.

(Далі буде).

Заклик.

В перших шерегах борців за наше Визволення підчас Світової війни стояв Богдан Лепкий. Своїм творчим словом оживляв він табори Союза Визволення України. Він запалив світлими споминами про нашу бойову козацьку традицію вогонь національного почуття в душах тисячів наших полонених.

Був Він з нами в дні перемоги після проголошення Української Народньої Республіки, з нами Він залишився і в тяжкі дні еміґрації.

Він не поклонився перед окупантом України, катом вільного слова і вільної думки — Москвою, Він боровся і бореться проти неї своїм натхненим словом, Він високо підніс прапор Мазепи і кличе нас до збройного чину.

В році 1932 минає 60 літ життя Богдана Лепкого. Хочемо цю річницю Великого нашого Громадянина і Письменника в міру сил наших вшанувати.

Славне Вояцтво і Ґромадяне! Хоч як тяжкі часи переживаємо, але стане нас на те, щоб скромним грошовим дарунком уможливити нашому Поетові подорож до Швеції для закінчення його мистецьких замірів.

Для вшанування Богдана Лепкого склався Комітет з нижчепідписаних осіб, протекторат над яким обняв Пан ГОЛОВНИЙ ОТАМАН Війська Української Народньої Республіки АНДРІЙ ЛІВИЦЬКИЙ.

Комітет звертається із закликом до всього нашого Громадянства слати датки на повищу ціль на адресу Скарбника Комітету Ґенерала В. Змієнка, Варшава, вул. Круча 21, пом. 37.

Ґенерал **В. Сальський**
Голова.

Проф. **Р. Смаль-Стоцький**
Заст. Голови.

Ґенерал **П. Шандрук**
Секретар.

Ґенерал **В. Змієнко**
Скарбник.

ЧЛЕНИ: Ґенерал **О. Удовиченко**, Ґенерал **М. Безручко**, Ґенерал **В. Кущ**, Ґен. **В. Сикевич**, Ген. **О. Загродський**, Полк. **Г. Порохівський**, Підполк. **В. Прохода**, Підполк. **В. Филонович**.

ГНАТ ПОРОХІВСЬКИЙ,
Полковник.

Українська військова еміграція в Румунії*)

ЧАСТИНА IV**)

ФАҐАРАШ.

(Від 24-го січня до 1-го вересня 1923 року).

I

Фаґараш — це маленьке містечко в долині Семигороддя. Високі, подекуди вкриті вічним снігом, гори оточують Фаґарашську долину зо всіх боків. Тільки в північно-східньому напрямкові ланцюги гір

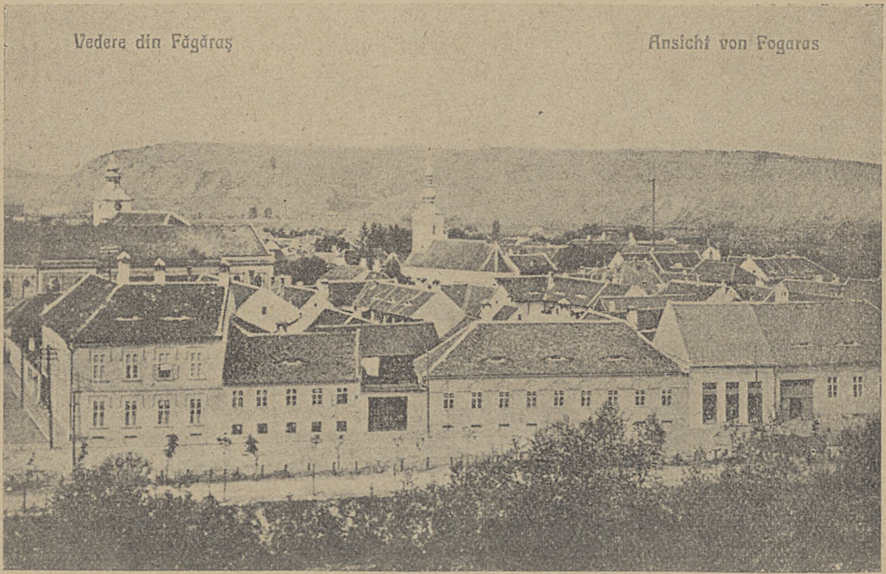

Мал. 1. М. Фаґараш.

*) Див. „Табор" ч. 16.

**) У ч. 16 на стор. 87—89 подається прізвище повстанця „Вовчури". Це прізвище має бути „Вовгура". Рівно ж на стор. 88 згадуєтъся товариш „Ус", крапки після якого прізвища можуть навести на думку, що це є скорочення. Фактично ж, подається повне прізвище „Ус" („Вус"), а крапки після нього ужито в змісті стилістичному, яко крапки після скороченого речення. Редакція.

знижуються й впускають в долину велику гірну річку Олт. Ця річка перерізує долину, збільшує тут свої води й пробивається серед високі гори в південно-західньому напрямкові, щоби після короткого бігу по рівнині влитися в великий тихий Дунай. Річку Олт оспівує румунський нарід в своїх піснях. Та й не диво! На берігах Олту не мало пролив румунський нарід своєї й чужої крови, бороначи батьківщину. На її берігах вмирали Даки в нерівній боротьбі проти могутнього Риму. Вмирали потім в боротьбі проти ворогів нащадки Даків й Римлян. Й в „останню“ Велику війну на берігах цієї річки, в тому місці, де вона пробивається через Трансильванські Альпи, як раз там, де стоїть зловіща, окроплена кровю „Червона“ башта, відігралася крівава траґедія, підчас якої лягло багато тисяч румун в боротьбі за батьківщину... З поваги до тих, які полягли, овіює румунський нарід ці місця пошаною та зворушливими спогадами і з цих місць, напоєних кровю його синів, робить святі реліквії, вівтарі.

Десять років минає, як ми в Румунії, й ми переконалися, що румунський нарід дав нам дійсний притулок. Для нас, чужинців, він дає таку ж необмежену змогу боротися в його країні за своє існування, як й своїм рідним дітям... Ніде, ні в одній країні, ніхто так щиро не співчуває нашій нещасливій долі та стражданням нашої Батьківщини... Отож мусимо ми назавжди бути за це вдячними.

II

Фаґарашська долина уявляє з себе чудовий краєвид, від якого віє миром та спокієм. Тиха долина, широка річка, кругом ліси й гори... Лише одна залізна колея вяже долину з далеким світом. Тут, більше як де-будь, відчувалося серед нас, еміґрантів, бажання „повисіти зброю“ на дерево або на стіну якої небудь убогої хати й взятися за „плуг“ для мирної, спокійної праці серед вічно чудової природи. Та видно ще не судилося нам осісти на землю для мирної праці. .

Серед долини біля річки лежить місто Фаґараш, а серед міста стоїть оточений широким ровом та обнесений високим муром замок. Це дійсний замок, твердиня.

Як зовнішні високі (товщиною в три метри) стіни, так й самий будинок замку з його баштами та бойницями були й осталися пристосовані для довгої оборони проти зброї середневіччя та перших часів пороху. Час не вспів знести того, що було так міцно збудовано людськими руками та не стер написаного кровю перебігу історії на стінах цього замку. Від них ще й досі віє кровю!

Й, дійсно, замок має свою довгу, часами дуже криваву історію. Повстав він, згідно з хронікою місцевого Францишканського монастиря, ще до Р. Х., мабуть в ті часи, коли Даки, відчуваючи небезпеку з боку Рима, готувалися до боротьби з ним. Тяжко сказати, як замок тоді виглядав, але відомо, що на початку другого століття після Р. Х., підчас найгострішої боротьби Даків проти Риму, замок було залито кровю й зруйновано. В часи імператора Клавдія, а саме десь в роках 207 — 210, замок було відбудовано

під загорозою „варварів“ з півночи. Гуни, при свому наступі на Римську імперію, знов зруйнували замок. В дальнішому хроніка говорить, що замок в році 1310, за часів Угорського князя Владислава Апора, було відбудовано, а в 1342 році з наказу короля Людовіка Великого замок було доведено до найбільшої оборонноздібности. В 1623 році, за часів Семигородського князя Габрієля Бетлена, замок отримав той вигляд, який він, може з де-якими змінами, має й тепер. В 1630 році замок було оточено широким та глибоким ровом, який міг з Олту наповнюватися по підземному ході водою, що в великій мірі збільшувало його обороноздатність. Єсть й до цього часу під замком та його мурами багато ходів та переходів, в які в наш нервовий вік нема бажаючих навідуватися, хоч й є легенди, що там можна знайти багато ріжних скарбів. В роках 1920—1921 сиділи в цьому замкові, як інтерновані, мадярські вояки. Оповідають, що де-кілька з них, з ліхтарями та протигазами, пробували зробити розвідку в підземях замку, але не довели її до кінця й саме тому, що їх охопив якийсь острах, перед яким вони не мали сили встояти.

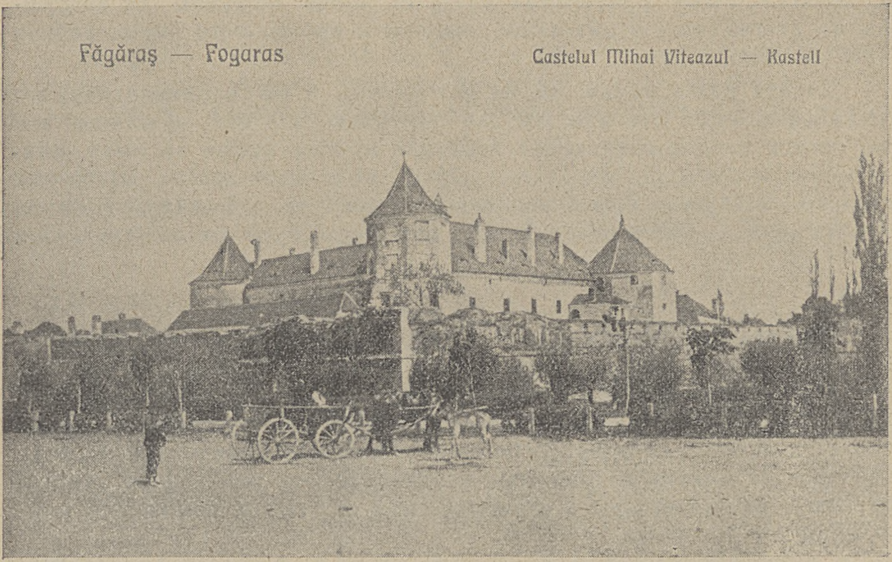

Мал. 2. Замок Кастелі.

У Фаґараші, як й в Орадя-Маре, нам вдалося зайняти ту половину, яка в новіші часи була пристосована до життя військових частин. Це розташування обійшлося без сутичок з москалями. Вони знаходилися в стані доброї орґанізації та полковник Чижиків, їх комендант, тримав їх в послусі. Та й взагалі рік перебування з нами навчив їх миритися з тим, що поруч з ними можуть самостійно існувати українці. Навіть більше. Москалі мирилися вже і з тим, що донці все більш й більш відходять від них та тісніше входять в дружбу з українцями. Час то єсть найліпший лікар, який мабуть скоро призвичаїть всіх москалів, як тих, що на емі-

ґрації, так й тих, що на Московщині, до думки, що Україна може бути й буде самостійною.

Зайняті нами помешкання відповідали з рештою бажанням як українців, так і москалів. Ми мали великі, світлі кімнати, кімнати якраз для невеликих частин та ґруп, а москалі мали маленькі кімнати, підходячі для родин.

Тяжко жилося родинам, а особливо тим, які ще мали і дітей, та не дуже то легко жилося і самотнім. Одіння приходило до кінця, взуття вимагало постійного догляду за ним. Харчі були скудні... Безнадійність насувалася все сильніш й сильніш.

Це був найвищий час для того, щоби внести ґрунтовні зміни в наше дальніше перебування на чужині.

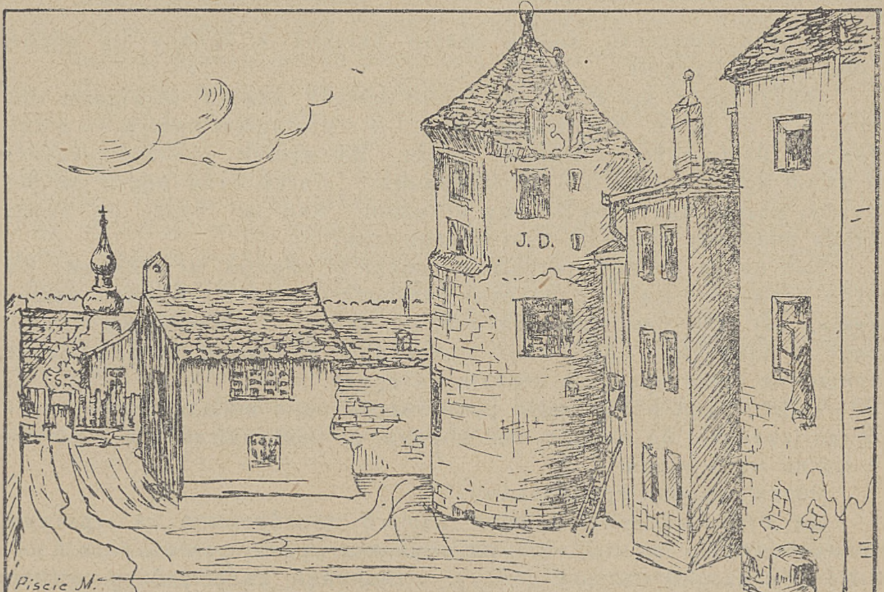

Мал. 3. Зовнішне подвірря замку.

III

Може й не всі інтерновані українські вояки знали про криваві епізоди, які відбулися в стінах замку, але саме в цих стінах було щось таке, що навівало всім думки про примари. Кружляли проміж вояків балачки про „білу примару", про „дух" якоїсь княжни, яка в цих стінах найшла страшну смерть. Найшлись й такі серед інтернованих, що ніби бачили цю білу примару, коли вона темної ночи літала в повітрі над внутрішнім двором замку. Отож, коли падала рання зімова ніч, знаходилося не багато охотників ходити по темних коридорах та сходах... Були й такі, що сторожили по цілих ночах „примару", щоб її побачити, але більшість, наслухавшися

ріжних оповідань про духів та мерців, бо такими оповіданнями майже тільки і заповнювали довгі зимові вечори, залишала кімнати тільки ґрупами.

Між тим заходи Української Місії перед вищим румунським командуванням та мої — перед комендантом табору — спричинилися до того, що „ґрати" поступово стали впадати. Вихід інтернованих в місто був вільний. Це дало змогу багатьом воякам улаштуватися на ріжнього роду працю. Де-хто пішов „на сніг", цеб-то на очистку вулиць від снігу, де-хто на ріжні склади, як дров, товарів та інше. Значна кількість старшин улаштувалася на будівлю піротехнічного заводу, що будувався біля Фаґарашу. Платня там була добра. Ходили на працю поперемінно, бо було й тяжко з непривички та холоду.

Значна кількість вояків зовсім виїхала з табору на працю в інші міста Румунії.

Відчувалося, що скоро наступит момент повної ліквідації табора. Це не дуже то втішало всіх. З ліквідацією табора — ліквідувалося наше останнє спільне гніздо. Ми мусіли розпорошуватися по чужій країні в боротьбі за існування... Легко було вести цю боротьбу, маючи притулок та їжу в таборі. Але що буде, як прийдеться опертися лише на свої власні сили?

Все це не робило настрію в таборі ні певним, ні веселим. Не могли спричинитися до піднесення бадьорости й оповідання тих наших вояків, які або самі поверталися до табору, утікаючи від тяжкої праці та злих умов, або яких приводили жандарми за самовільне залишення одної праці та перехід на другу.

Табор, який в попередні роки творив одне військове ціле, переставав існувати, бо ні військові вправи, ні інші які-небудь заняття не могли мати місця.

Вояки ставали громадянами.

Це були найсумніші часи нашого перебування за ґратами й саме тому, що по мірі того, як ламалися ґрати, розбивалися й надії на наш скорий поворот додому. Відчинені двері табору нібито говорили нам, що наступив час такого твердого спокію, коли наше перебування на волі нікого вже турбувати не може. З орґанізованого війська України, яка в прагненні до своєї самостійности могла турбувати Схід Европи, ми силою часу та обставин обернулися в елємент зайвий, який міг бути лише докучливим для тієї країни, де він находився. На просторах заспокоєної Европи ми стали „зайвими" людьми. Більше, для Европи, яка тоді в свому прагненні до заспокоєння світа готова була протягнути руку не тільки большевикам, а навіть самому чорту, ми були як більмо в оці, бо ми були жертвами несправедливости й дикунства тих, кого Европа хотіла взяти в свої обійми. Наша присутність в Европі кричала політикам й дипльоматам про те, що на Сході Европи не все гаразд. А це то якраз і гнівало далекосяглих дипльоматів, бо вони хотіли вірити, що на Сході Европи все було, єсть и буде гаразд.

Ну що ж, ми почекаємо. Ми—українці, впертости у нас багато...

Ця впертість може нас сама виведе на шлях самостійного життя. Буде тим краще.

Шість років навчили всіх. Й Европу й нас самих! Цих шість років позатаборового життя на чужині навчили нас зрозуміти повільний хід історії та необхідність тяжкої і впертої праці для того, щоби колесо історії вертілося так, як того хочеться. Отож тоді, в 1923 році, тяжко було визнати себе „зайвими“ людьми, бо боліло серце й за свою й за свого народу тяжку долю!

В ті ж часи почали вояки отримувати і перші звістки про своїх рідних та близьких з Батьківщини... Злі вісті... Про смерть, про розстріли говорили вони.

Тяжкі, безнадійні часи. Та все може перенести український вояка, який переніс й цей сумний, розриваючий душу настрій.

Сидять, бувало, вояки нерухомо; голови повисіли. Тяжко сумують. Літають невеселими думками по просторах Батьківщини. Згадують минуле, заглядають в таємниці майбутнього. Мовчки сидять часами. Нарешті скаже один: „ех!“ і заспіває сумну пісню. Інші підхоплюють впівголоса. Потім голоса міцнішають. Співаків збільшується. Несеться по замкові одна сумна пісня за другою. Але нараз гукнула жива, весела. А там вискакує на просторе місце якийсь жвавий вояка й, вдаривши шапкою о підлогу, як ушкварить гопака! Пісня учащує ритм, бють в долоні. Вертиться танцюрист, бє прірваними чобітьми підлогу аж стіни гудуть. А там уже у другого засвербіли на танок ноги. Й пішли вояки виробляти викрутаси один за другим...

Так воно йшло життя наше в ті часи: сумували мовчки, а веселилися гучно, скриваючи гіркі сльози.

IV

Але і в цих несприятливих умовах громадське та національно-культурне життя не припинялося. В „Українському Таборовому Вістнику“, який почав виходити в Фаґараші, находимо:

„В цьому році українцям табору Фагараш не довелося святкувати річницю проголошення Незалежности України і тому саме, що з 15-го до 24-го січня відбувався переїзд із Орадя-Маре до Фагарашу. У Фагараші будинки, відведені для інтернованих, находилися в дуже злому стані, а так як панував лютий мороз, то інтерновані всі свої сили напруджували для боротьби зі злими умовами життя. Це, а також брак помешкання спричинилося до того, що свято не могло бути улаштовано“.

Але як тільки ми розмістилися та влаштувалися, то українське культурне життя увійшло в свою колію. Так в тій газеті знаходимо:

„Свято памяти Т. Г. Шевченко. Дня 11-го березня українська еміграція, перебуваюча в м. Фагараші, святкувала память нашого Великого Поета та Страдальця за волю Батьківщини. В урочисто впорядкованій салі, прибраній як портретом самого Т. Г., так і портретами українських гетьманів та вождів з часів останньої боротьби, зібралася вся українська військова та цивільна еміграція.

Після урочистої панахиди, відправленої отцем Михайлом Поповим,*) в тій же салі було відчитано І. Дробитом короткого реферату, а хор відспівав Національний гімн. Потім О. Деркач продекламував „На роковини Шевченка", а хор відспівав „Заповіт". Потім декламували: М. Онісімів — „До Основяненка", козак Ґаврилюк—„Кавказ", Л. Гродський—„Розрита Могила", а хор відспівав: „Вечір на Україні", „Видиш, брате мій", „Реве та стогне", „Вкраїно мати, кат сконав" та тріо—„Зоре моя вечірня". Співи та декламації зробили дуже гарне враження і всі розійшлися в тихому та сумному настрію".

Сумний настрій! Коли ж він нас запишить?

Після лютої зіми раптово наступила дуже тепла та гарна весна. В „У. Т. В" від 31-го березня читаємо:

„Наступили теплі, гарні весняні дні. Хочеться на волю! Хочеться, щоб хтось великий прийшов, кинув клич і повів нас по зеленому полю, далеко, далеко на волю, битися за волю".

Після такого поетичного вступу автор каже:

„Життя в таборі одноманітне. Люде обірвані, голодні. Всі прагнуть думками лише до їжі".

Це правда—пайок румунського салдата був для нас замалий.

„У. Т. В." реґіструє, що „багато старшин та козаків працюють на динамітному заводі по сорока леїв за десятигодинну працю". Це на ті часи була дуже добра платня, бо в нашій таборовій кантині можна було тоді „смашно" та „добре" пообідати за 8 леїв. З того часу заробітня платня для звичайних робітників збільшилася більш як удвічі (100—150 леїв денно), але „смашно" та „добре" пообідати тепер і то на смак зовсім невибагливої людини можна лише за 45—50 леїв. Отож ті, хто ходив на працю, мали змогу не тільки добре їсти, а навіть й де-що прикупити, бо і ціни на інші предмети були відповідні— напр., метр полотна на сорочку коштував 10 леїв, а тепер 35 — 45...

Воля, про яку каже автор наведеного вище уступа, властиво була перед нами. Всі мали право йти на працю в м. Фаґараш або відїзжати на працю до інших міст. Журнал нотує, що „Риболови дістали поржавілі гачки і нудяться над річкою, але риболовлять мало". Апе не про таку волю ми мріяли. Така воля лякала багатьох більше, ніж неволя в таборах. Ніколи ми не думали і не гадали, що наша боротьба за Батьківщину скінчиться для нас, вояків, так траґічно-смішно, так буденно-сіро... Ні воля Батьківщини, ні смерть зі зброєю в руках, а брудна праця на чужині серед чужого народу. Оце то більше всього нервувало, а навіть і озлоблювало всіх. Може „У. Т. В." і мав рацію, коли нотував: „В минулу неділю було замітно багато підвипивших, а то і пяних. Треба було би таким панам ліпше вдуматися в своє становище та витрачувати зароблені тяжкою працею гроші на одяг та на підтримку здоровля, а не на ріжні дурниці". Але це явище, як показало дальні-

*) Пан-отець Михайло Попов, з московської групи, українець з походження, щирий приятель українського табору. Правив службу з українською вимовою. Пізніш, перебуваючи в Букурешті, вмер з суму за Батьківщиною та родиною.

ше, не мало серіозного характеру й відійшло в минуле без сліда на духові і тілі вояків.

Це була тяжка весна. До всього цього нас ще мучили та нудили ріжного роду прищепленням: проти віспи, тифу, холери, сухот та інше.

В червні місяці вмер в місцевому шпиталі поручник Микита Савчук, вже старша людина. До військової служби пройшов тяжкий житьовий шлях. Мав свої яскраво окреслені погляди що до військової дисципліни, до боротьби за Батьківщину та до переживаємого менту. А що саме головне, мав в собі ту мужність, якої бракує так багатьом, висловлювати свої погляди во всіх випадках, коли того потребували обставини, не рахуючися з „настріями" та „симпатіями". Він користався загальною повагою. Приймалися всі міри для того, щоби помогти йому перебороти сухоти, на які він захорував ще може на Україні. Ще з часів Брашова він отримував з таборової кантини молоко та їжу задурно. За короткий час свого перебування в Джуржіу він, здавалося, зовсім поправився, але рік в Орадя-Маре знову відбився зле на його здоров'лі. Але що його вбивало, то це вмирання табору. Помірі зменшування кількости вояків в таборі у нього зменшувалася охота боротися зі своєю хоробою.

„Україна в московському ярмі. Мої бойові товариші мусять гинути на чужині. Нема чого жити мені, хорому. Пора вмирати!" Й вмер добрий старшина та хоробрий вояка.

Поховало вояцтво свого товариша і начальника так, як то належало, проводило з піснями в останню далеку дорогу... Мабуть не один з тих, кому доля судила вмерти протягом цих років, вмираючи на самоті, міг позаздріти смерти поручника М. Савчука. Бо і на чужині вмирати лекше, коли над головою схиляються милі товариші, коли є свідомість, що вони віднесуть на цвинтар, заспівають прощальних пісень та згадають тихим словом. А вже багато вмерло на самоті і старшин і козаків укр. еміґрації в Румунії. В тому ж році вмерли поручник Анатолій Чернота та хорунжий Іван Терлецький. Визволилися вони з табору до своїх рідних—перший в Більці, а другий в Кишинів, але невдовзі вмерли від сухот.

Крім цих з часом вмерли: поручники Кость Гречка, Тихий, А. Шевченко та хорунжі О. Рудченко й Ю. Поповкін. Та козаків чимало. Чимало теж загинуло на роботах від ріжних нещасних випадків...

Кожний день в таборі йшли пращання. Вояки розїжжалися. Хто знає, коли прийдеться побачитися та чи прийдеться. А зжилися всі як брати. В часи пращання забувалися всі дрібні неприємності таборового життя, памяталося лише, що ми всі діти нещасливої України.

Виїхав і я до Букурешту на короткий час, але затримався по за табором довший час, так що останні два місяці таборового життя—„вмирання" табору—я не бачив.

Відїзжаючи з табору я передав керування поручнику В. Мельнику, а він—сотникові Савону, при якому всі залишили табор. В перших числах вересня табор було остаточно ліквідовано. Розї-

халися і москалі. Тих з них, хто не міг виїхати на роботу по стану здоровля, було переведено до кольонії Маркуца біля Букурешту.

По мірі ліквідування табору майно поверталося румунам. А майно — власність українського табору — було перевезено до Букурешту, хоч воно не мало навіть і тої вартости, якої коштувала перевозка. Це було оборудовання таборової кантини, рештки таборової крамниці та де - який інструмент майстерень. Воно було розібрано по „робітничих" ґрупах, які утворилися в ріжних містах при фабриках, як Джуржіу, Барацкош, Гімеш-Фажет, Бакеу. Пішла по ґрупах і бібліотека, яка складалася з 208 томів красного письменства та крім цього зі значної кількости підручників та журналів. Частина книжок хорониться при Українському Гром. Комітетові в Румунії і до цього часу.

Таборове життя, життя за ґратами, під багнетами румунських вартових було пройдено. Перед українською військовою еміґрацією відкривалося нове життя на волі зі всіма його позитивними та неґативними сторонами. З цього часу кожний вояка мусів сам собі, своїми власними силами здобувати засоби для помешкання, їжі та одягу.

Тяжке завдання. Але і в цій боротьбі за існування, розсіяне по всій Румунії українське вояцтво, злютоване попередніми роками бойового та таборового життя, зуміло обєднати свої сили для полекшення цієї боротьби. А замісць таборових мурів виросли високі мури духовної обєднанности, за якими вояцтво шукало й знайшло собі сили для дальнішого життя на чужині.

С. ШРАМЧЕНКО,
Лейтенант фльоти.

Українські воєнно-морські аґенти в 1918—1920 рр.

Всі великі держави мали і мають своїх воєнно-морських аґентів (аташе)*) по ріжних державах на засадах взаємности. В Українській Державі першим законом про воєнно-морських аґентів був ухвалений Радою Міністрів і затверджений 4 липня 1918 року закон про встановлення посад воєнно-морських аґентів в складі посольств Української Держави:

1) Встановити в складі посольств Української Держави в Німеччині, Австро-Угорщині і Румунії посади воєнно-морських агентів, з утри-

*) Морські старшини, яких призначено воєнно-морськими дипльоматичними представниками до чужих держав. В.-морські агенти по більшості бувають приряджені до свойого посольства і входять в його склад. Їх завдання—збирання і надсилання Морському Відомству, як рівнож і для свойого посольства, всіх відомостей про воєнно-морські сили і засоби тої чи іншої держави. В офіціяльних випадках і на ріжних державних урочистостях воєнно-морський агент зявляється офіціяльним представником своєї фльоти.

манням кожному на рік — 12.000 карбованців, на розїзди 3.000 карбованців, на винаймлення помешкання 3.000 карбованців, а разом 18.000 карбованців на рік кожному і в розпорядження кожного воєнно-морського агента призначити писаря з утриманням на рік 6.000 карбованців.

2) Видатки, які викликаються цим законом, віднести на рахунок сміти Морського Міністерства.

Підписано: Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб.
За Морського Міністра Капітан І ранги Максимів.

Цей закон, оголошений в „Державному Вістнику" ч. 22 від 14 липня 1918 року, було по Морському Відомству проведено наказом № 488/33 від 18. X. 1918 р.

10 серпня 1918 року, в звязку з виникшою потребою, було проведено закон про встановлення ще воєнно-морського аґента в Туреччині („Державний Вістник" ч. 35 від 10 серпня 1918 р. і наказ по М. В. № 546/31 від 30. X. 1918 р.). В той же час було виготовлено законопроект про укр. в.-морського аґента до Московщини, але останній так і залишився законопроектом, бо обставини не сприяли переведенню цього проекту в життя.

Воєнно-морський аґент в Німеччині був разом з тим в.-морським аґентом для Голяндії і тимчасово на Швецію, Норвеґію і Данію.*) В той же час німецький в.-морський аташе перебував у Київі і частенько заходив до нашого Мор. Міністерства.

До Румунії наказом по Мор. Відомству № 158/3 по Ґенмору від 6 липня 1918 р. в.-морським аґентом призначено було капітана II ранги Багманова, якого потім наказом Гол. Отамана Військ і Фльоти по Морському Відомству № 15/11 від 4 січня 1919 року було звільнено зовсім від служби в Українській Державній фльоті і на його місце було призначено Ґенерал-Хорунжого В.-Морського Судового Відомства Вадима Богомольця (наказ по М. В. № 56/13. 24 січня 1919 р.). А в 1920 році наказом Директорії і Гол. Отамана Військ і Фльоти від 17 квітня 1920 р. було призначено контр-адмірала М. М. Остроградського—Апостола Головою Укр. В.-Морської Місії в Румунії і Заступником Укр. Військового і Морського Міністра по справах воєнного і торговельного пливання з окремими уповноваженнями, серед яких маємо точку 1 про уповноваження контр-адмірала Остроградського:

„...входити разом з послами УНР при чужоземних урядах зі внесенням всіляких заяв, адресованих до урядів чужоземних держав, а також особисто до окремих міністерств цих держав по справах Воєнного та Торговельного Морепливання". Точка 2 уповноважує контр-адмірала Остроградського „утворити при Укр. Дипльоматичних Місіях в Румунії, Болгарії та Туреччині в.-морські секції, які в дипльоматичному відношенні підлягають головам цих місій, а в воєнному та технічному—безпосередньо контр-адміралу Остроградському" і т. д.

До Туреччини наказом по М. В. від 12 серпня 1918 р. № 273/10 в.-морським аґентом було призначено капітана І ранги Олександра Зарудного (з 4 липня 1918 р.), який урочисто в складі

*) В звязку з непорозумінням з Чорноморською фльотою, воєнно-морського агента до Німеччини не було призначено, а потім було вже запізно.

посольства Української Держави на укр. пароплаві, під прапором посла Укр. Держави віхав до Царгороду. (Наказом по Мор. Відомству від 23 жовтня 1918 р. № 516/243 на посаду писаря при в.-м. аґенті в Туреччині було призначено тимчасово полковника Х. Пономаренка).

До Австро-Уґорщини наказом по М. В. від 15 серпня 1918 р. № 289/12 в.-морським аґентом було призначено капітана II ранги Дашкевича-Горбацького, одного з найбільш компетентних укр. в.-морських аґентів, і коли Австро-Уґорщина розвалилася, то він все-таки був залишений у Відні і в квітні 1919 року був викликаний морським міністром з Відня і одержав наступний наказ (ч.14/128/70 з 15 квітня 1919 р. м. Станіславів):

Наказую Воєнно-морському аґенту при Українському Посольстві в бувшій Австро-Уґорській Імперії капітану II ранги Дашкевичу-Горбацькому до скінчення ліквідації Морського Міністерства в Відні залишатися в складі Віденського Українського Посольства, а далі лічитись воєнно-морським аґентом при тій Державі, до якої мають перейти головні морські сили бувшої Австро-Уґорщини.

Підписано; Керуючий Морським Міністерством Старший Лейт. М. Білінський.

Слідуючий наказ був (ч. 15/129/71, 15 квітня 1919 р., м. Станіславів):

Згідно п. 3 Закону від 9 квітня 1919 року, ухваленого Високою Директорією, „Про залічення до фльоти громадян Наддністрянської України“, наказую відпустити зі стоміліонного фонду в розпорядження Віденського посольства для орґанізації через воєнно-морського аґента при Посольстві пересування морців двіста тисяч (200.000) гривен; по витраті цих грошей і представленню виправдуючих документів, відпускається другий аванс.

Підписано: Керуючий Морським Міністерством Старший Лейтенант М. Білінський.

Названий в цьому останньому наказі „Закон про залічення до фльоти громадян Наддністрянської України“ був затверджений Директорією 9 квітня 1919 р. („Державний Вістник“ ч. 34, закон № 504) і оголошений наказом по М. В. ч. 135/75 від 9.IV. 1919 р.

В точці 1 цього закону маємо: „Надати Морському Міністрові, після ухвали Урядом Наддністрянської України, право залічати до складу фльоти УНР всіх старшин, підстаршин та морців — громадян Наддністрянської України, проходивших службу у фльоті бувшої Австро-Угорської Імперії, а також інших з громадян Наддністрянської України, зявивших на це бажання“, а в точці 3: „Необхідні кредити на пересування команд і початкові витрати на орґанізацію частин і відділів, а також на перевозку з порту Пола залишившихся там морців-галичан відпускати на загальних підставах з військового фонду“.

Малося на увазі всіх морців зібрати в Коломиї до морського полку, який там Укр. Морське Міністерство почало формувати. При Уряді ж Наддністрянської України, головним чином для звязку з Військовим Секретаріятом було призначено представником Морського Відомства Ґенерал-Хорунжого по Адміралтейству В. О. Савченко-Більського, який і перебував в Станіславові від березня і до травня 1919 р. вкл. (наказ по М. В. ч. 94/46 від 10 березня 1919 р.).

В лютому 1919 року Морський Міністр стар. лейт. М. І. Білінський вніс до Ради Народних Міністрів по Мор. Ґен. Штабу законопроект відносно встановлення ще нових воєнно-морських аґентів, в якому між іншим маємо такий уступ:

„В силу політичних обставин неможливо було давніш вислати своїх в.-морських агентів до країв Держав Згоди; тепер же виникає пекуча потреба для України надіслати своїх в.-морських аґентів також до Англії, Франції, Італії і Ґреції в першу чергу і до Північно-Американських Зєднаних Штатів і Японії в другу чергу“ і далі:

„На підставі вищезгаданого представляється проект про встановлення посад В.-Морських Аґентів в складі Українських Посольств в Анґлії, Франції, Італії та Ґреції в першу чергу і в Північно-Американських Зєднаних Штатах і Японії в другу чергу на розгляд Ради Народних Міністрів».

Але в звязку за загальною ситуацією на Україні цей законопроект залишився в теці Ради Народних Міністрів і не побачив світу, як закон.

Укр. воєнно-морськими аґентами відав Морський Ґенеральний Штаб, в якому був Закордонний Відділ (див. „Табор“ ч. 16, стор. 91). Цей відділ Ґенмору займався збиранням і опрацьовуванням відомостей про закордонні фльоти і їх збройні засоби і перекладав найбільш цікаві відомості на українську мову. Відділ тримав сталий звязок з укр. в.-морськими аґентами і, одержуючи від них більш-менш реґулярні донесення, укладав звіти.

На Версальській мировій конференції Укр. воєнно-морським аґентом і в. об. військового аґента був сотник по Адміралтейству П. В. Вдовиченко-Комаровський.*)

У в.-морській комісії під головуванням віце-адмірала Імператорської Ґерманської служби Ґопмана, яка складалася з представників України, Німеччини, Австро-Уґорщини, Болґарії і Туреччини і яка займалася полагодженням всіх справ, звязаних з інтернаціональною навіґацією на Чорному морі, представником Української Держави був капітан І ранги Карл світліший князь Лівен, якого в цю останню рангу було підвищено за відзначення по службі в цій комісії (наказ по М. В. ч. 168 від 1 липня 1918 року).

В склад делеґації по укладенню мирового договору з Румунією (наказ по М. В. № 13 від 14 березня 1918 р.) входив старший лейтенант фльоти М. І. Білінський, а пізніш в комісію по ліквідації україно-румунського майна з 28 жовтня 1918 р. входив лейтенант фльоти Яковлів (наказ по М. В. ч. 538/255 від 28.X.1918).

В склад Мирової делеґації до Московщини входили в. об. Начальника Мор. Ґенер. Штабу капітан II ранги Протасів, а також капітан І ранги Ю. В. Свирський і старший лейтенант М. І. Білінський (накази по М. В. ч. 78 від 30 травня 1918 р. і ч. 98 від 8 червня 1918 р.).

---

*) Помер рік тому —див „Табор“ ч. 16, стор. 106.

Мали бути ще старшини фльоти, яко представники Української Держави в „Дунайській Міжнародній Комісії“. Між іншим, командуючим Дунайською річною фльотилією був у 1918 році капітан II ранги Хомот'ьяно, якому § 4 наказу по М. В. № 22 від 27 березня 1918 р. було доручено рівнож налагодити торговельні зносини Української Держави в цьому районі.

На закінчення цього короткого історичного перегляду українських воєнно-морських дипльоматичних представників треба підкреслити, що всі зовнішні відзнаки українських дипльоматів у вигляді прапорів (прапор посла Української Держави, прапор Посланника У. Д. (наказ по М. В. ч. 372/159 від 17 вересня 1918 р.), прапор Консулів У. Д. і т. д.) відповідали, як і в інших державах, в.-морським законам, а саме у нас Х-му тому „Своду Воєнно-Морських Постанов“ видання 1914 року, згідно „Закону про Українську Державну Фльоту“—ст. 5 розділу А. („В. Д. З.“ Вип. V від 8 лютого 1919 р. і наказ по М. В. ч. 73/37 від 12.II. 1919 р.).

Крейсер „Гетьман Іван Мазепа“.

(До 300-ліття з дня нарождення Гетьмана Івана Мазепи).

Це був крейсер Чорноморської фльоти „Память Меркурія“, якого спущено на воду у 1904 році в Миколаїві—7070 тон місткости, 19.500 к. сил і 23 вузли ходу. Він мав з початку 12—6″ гармат і 12—75 мм., але пізніш: 14—130 мм. гармат, 4—75 мм. протиаеропляннi, 2 кулемети, 2 підводні мінні апарати і 510 чол. екіпажу.

У 1918 році він належав до складу Української Державної Фльоти і знаходився під Українським прапором в Севастополі.

Наколи за часи Гетьмана Павла Скоропадського почали переіменовувати воєнні кораблі Чорноморської фльоти (першим було переіменування канонерського човна „Кубанецъ“ на „Запорожець“—наказ по Морському Відомству ч. 375/160 від 17 вересня 1918 року), то малося на меті надати історичні українські назви, а разом з тим заховати так необхідні кожній фльоті традиції, які існували в Чорноморській фльоті віддавна і були звязані з назвами кораблів.

З призначенням Морським Міністром старшого лейтенанта М. І. Білінського справа з переіменуванням кораблів набрала більш реальних форм. Енерґійному Міністрові вдалося провести законодавчим шляхом накази про переіменування цілої низки кораблів Чорноморської фльоти, надаючи їм відповідні національно-історичні назви: як „Гетьман Богдан Хмельницький“, „Гетьман Петро Дорошенко“, „Гетьман Іван Виговський“, „Тарас Шевченко“ і т. п.

Як відомо (див. „Табор“ ч. 14) переіменування це спіткало спротив з боку головним чином Голови Директорії Винниченка і його однодумців, що настоювали на назвах виключно „революційно - соціялістичного“ характеру, і пройшло тільки дякуючи підтримці Головно-

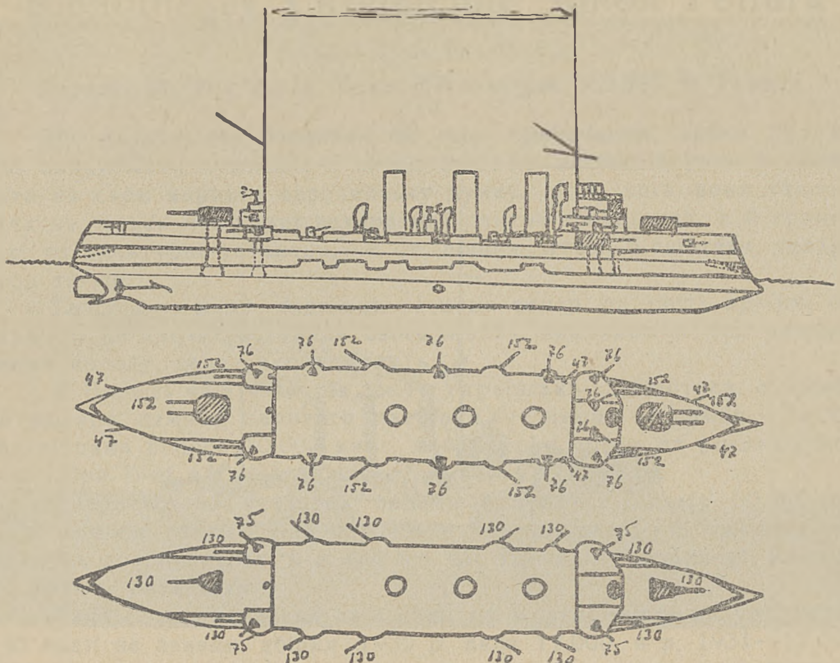

Мал. 1. Крейсер „Гетьман Іван Мазепа“.
(б. „Память Меркурія“, нині „Комінтерн“).

то Отамана Військ і Фльоти бл. п. С. В. Петлюри і члена Директорії Андрієвського (наказ по М. В. ч. 58/29 від 27 січня 1919 р.).

А тому, коли пізніш серед запроектованих дальніших переїменувань побачимо крім назв гетьманів і старшин ще назви святих, як „Св. Пантелеймон“, „Іван Золотоустий“, „Три Святителі“, „Св. Евстафій“, які залишилися (як назви і українські) для заховання традицій Чорноморської фльоти, то тут вже справа з переїменуванням була просто... відкладена.

Серед цих дальніших переїменовань кораблів і знаходиться крейсер „Гетьман Іван Мазепа“, переїменований з крейсера „Память Меркурія“, ескадрений міноносець „Полковник Шрамченко“ *) і ціла

---

*) Полковник Військ Козацьких Левко Шрамченко, який був надісланий Гетьманом Мазепою, яко надзвичайний посол до Царгороду до Турецького Султана (на що схоронилася в родині Шрамченок грамота Гетьмана на його імя), і видатний старшина з тих часів з оточення Гетьмана, який брав участь в багатьох морських і річних походах козаків. З нащадків цього полковника, якби для підтвердження міцних традицій Чорноморської фльоти, на Українській воєнно-морській службі у 1918 році було аж 4 старшин фльоти: 3 на дійсній службі: 1 контр-адмірал, 1 капітан II ранги, 1 лейтенант фльоти і 1 на емеритурі—капітан 1 ранги.

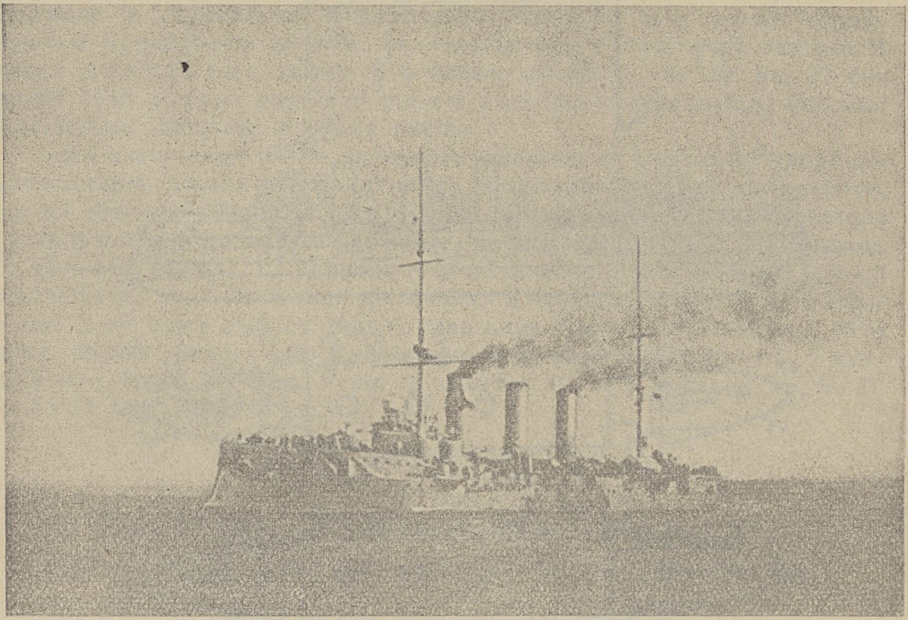

Мал. 2. Крейсер „Гетьман Іван Мазепа“.

низка інших переіменованих кораблів. Копія проекту наказу про це схоронилася у автора цих рядків.

А далі, як відомо, політичні обставини на Україні склалися так, що не тільки звязок з фльотсю, а навіть з побережжам був загублений. Тоді Мор. Міністр стар. лейт. М. І. Білінський дістав від Головного Отамана Військ і Фльоти приречення затвердити цей наказ зараз же, як це буде потрібно.

6 квітня 1919 року на крейсері в Севастополі було підірвано анґлійцями циліндри високого і низького тиснення, упорні підшипники і т. д.

А в 1921 році радянська влада, зробивши ремонт крейсера, дала йому назву „Комінтерн“, під якою назвою він входить і зараз в склад Чорноморської фльоти, яко учебно-артилерійський корабель—крейсер.

Лейтенант фльоти С. Шрамченко.

Bibliothéque Ukrainienne Simon Petlura

à PARIS

Адреса: 41, rue de la Tour d'Auvergne. PARIS 9. France.

Всі народи, що боролися за своє визволення, дбали про те, щоб ознайомити чужинців з своєю країною та зацікавити й прихилити на свою користь европейську думку. Для того вони утворювали не тільки політичні закордонні центри пропаґанди, а й громадські та культурні установи, як от: школи, музеї, бібліотеки, театри, хори то-що.

Те робимо й ми, українці. І нема тепер на світі країни, деб українці не заманіфестували свого життя, викликаючи тим зацікавлення народу, серед якого живуть.

В Парижі вже 4-ий рік існує Українська Бібліотека, створена на пошану памяти великого патріота — Симона Петлюри. За цей час зібрано більше 10.000 книг, не рахуючи преси та ріжних памяток. При Б-ці є також і Музей памяти С. Петлюри.

Твориться ця установа силами еміґрації. Більше 30.000 фр. дали вже еміґранти. Але потреби з кожним роком більшають. Бібліотека розвивається, а в той же час книги не оправлені, нема за що видати катальоґи.

Рада Б-ки покладала свої надії на жертвенність громадянства, і ці надії не завели: збірки 1930 р. дали 17.000, а р. 1931—12.500. Цього року, з огляду на світову кризу, ми не можемо числити на таку суму, але ж Б-ка мусить якось жити й розвиватися. Засоби мусять бути знайдені.

Кожен, кому ці рядки впадуть перед очі, нехай подумає не тільки про те, що Б-ка має служити своїм і чужим, а ще й про те, що такою установою репрезентується наша нація з її скарбами духовними й матеріяльними. І коли чужинець прийде до Б-ки й ознайомиться зо всім, що представляє наша країна, тоді він признає наші змагання і справедливими і гідними уваги та підтримки. Хіба не через незнання нас ми програли ще так недавно нашу справу?

Наш шлях ще довгий і трудний. І хоч би як було нам тяжко, ми всі, як один, мусимо стати до підтримки наших культурних установ.

Рада Б-ки кличе Вас до підтримання Бібліотеки ім. С. Петлюри, яка находиться в Парижі, в світовому центрі культури й політики, де викувалась доля не одного народу.

Сьогодня дуже трудно дати гріш. Але мусимо. Мусимо понад усі труднощі. Де-б Ви не були, обізвіться чим-будь. У Вас є книги, ріжні памятки — надішліть їх.

Бібліотека дістала в дар 500 прим. „Збірника памяти С. Петлюри". Купіть його, й цим Ви дасте поміч Бібліотеці (ц. 1 доляр).

Купіть листівку з могилою С. Петлюри або листівку бібліотеки, музею. Купіть відзнаку-тризуб, видану Бібліотекою.

Ставайте орґанізовано до помочі установі. Коли Ви є членом

Громади чи Товариства, подбайте зробити концерт, виставу на користь Б-ки. Підчас Академій переведіть збірку на Б-ку.

Коли Ви священник, то в день смерти С. Петлюри відправте поминальну службу й нагадайте людям про Бібліотеку і скажіть, що вона буде вічним йому монументом.

Коли Ви були в рядах армії УНР, то розкажіть іншим про цю боротьбу, на чолі якої стояв Петлюра, і закличте до підтримки Б-ки.

Оподаткуйте себе невеличкою річною даткою, як це вже зробили інші. І коли Ви це зробите, то намовте до того й Вашого знайомого.

А в день смерти С. Петлюри — 25 травня — не забудьте, що в цей день Рада Бібліотеки кличе Вас, раз на рік, скласти свою датку на Бібліотеку.

Рада Бібліотеки: Голова В. Прокопович, Члени: І. Косенко, проф. О. Шульгин. Секретар Ґен. О. Удовиченко.

Бібліотекар І. Рудичів.

Париж. Квітень 1932.

Гроші й рекомендовані листи треба слати на імя Бібліотеки або бібліотекаря:

Mr. I. Rudicev: 41, rue de la Tour d'Auvergne. Paris 9. France.

З життя Товариства вояків Армії У. Н. Р. у Франції.

6 червня ц. р., на запрошення Національної Федерації Французьких комбатантів, делеґація від Товариства на чолі з Головою Т-ва Ґен-хор. Удовиченко прибула з прапором до Триумфальної Арки.

Тут Голова Федерації освідчив, що Федерація доручила Ґен-хор. Удовиченкові, яко Голові Т-ва вояків, засвітити полумя на могилі невідомого французького вояка.

Ґен.-хор. Удовиченкові урочисто було передано меча, вістрям якого він пересунув бронзове коло і засвітив полумя під звуки барабану.

Після церемонії члени делеґації розписалися в книзі.

Таке ставлення з боку Франц. комбатантів до Товариства вояків свідчить, що Т-во користається повагою і зуміло в гідний спосіб репрезентувати Армію У. Н. Р. у Франції.

Український Науковий Інститут в Берліні.

I.

При Українському Науковому Інституті в Берліні улаштовано в цьому літньому семестрі курс української мови в звязку з елементарним курсом українознавства для німецьких слухачів під проводом проф. д-ра З. Кузелі. Курс є загально доступний і безплат-

ний. Відкрито також загально доступну читальню, де читачі, що цікавляться східними питаннями, мають до розпорядимости більшість українських періодичних видань (тим часом в числі 60 ріжних публікацій).

Дирекція Інституту прохає цим всі Високошановні Видавництва й Редакції, які ще не вступили з нами в контакт, о ласкаве надсилання Інститутові своїх видань і складає глибоку подяку всім тим, що свої видання нам уже надсилають.

II.

На заходи Українського Наукового Інституту в Берліні, Пруське Міністерство Освіти утворило при Орієнтальнім Семінарі Берлінського Університету доцентуру української мови і краєзнавства та іменувало для її провадження проф. д-ра Зенона Кузелю. Курс починається з зимовим семестром 1932 р. і обниматиме як лекції, так і практичні вправи з названих предметів. Це є перша доцентура з українознавства на західньому університеті.

Проф. Др. І. Мірчук, Директор Інституту.

---

†

МІЧМАН

Володимир Йосипович Свенціцький

помер 24 березня 1932 року у Парижі. Народився на Україні, по скінченню гімназії у Київі скінчив Ґардемаринські кляси у Петербурзі, але через большевицький переворот не був підвищений в старшини фльоти там. Вступивши на службу в Державну Українську фльоту старшим ґардемарином, він був призначений помішником діловода Головного Морського Штабу Мор. М-ва і підвищений одразу в рангу мічмана*).

Остання посада, яку займав мічман Свенціцький за часи Директорії, була: діловод надзвичайної комісії по впорядкуванню справ Дунайської фльотилії та тимчасового Херсонського военного порту (наказ по М. В. ч. 87/42 від 27 лютого 1919 року).

Лейтенант фльоти С. Шрамченко.

---

*) Наказом по Морському Відомству ч. 359/153, 1918 р., яко відповідаючий умовам наказу ч. 100 про підвищення в старшинську рангу фльоти всіх старших ґардемарин, які скінчили Ґардемаринські Школи, але не були підвищені.

ГНАТ ПОРОХІВСЬКИЙ.

Стан Українських військових частин в червоній армії.

Де-хто з українців, ще знаходяться за межами радянської України, тішаться самі і вводять в блуд інших твердженням, що ніби-то Україна під опікою червоної Москви українізується швидким кроком. Як доказ такого оптимістичного погляду наводять вони, між іншим, приклад існування „українських національних частин“, які ніби-то в дійсності маються в червоній армії і в яких ніби-то виховання переводиться в українському національному дусі. Це з одного боку, як вони кажуть, ніби-то свідчить про більш, ніж лойяльне відношення Москви до України, а з другого—спричинюється до піднесення національної та державної свідомости українського народу. Факт, якому, мовляв, треба лише радіти.

Навіть, якби на Україні й було щось подібне до цього, то й тоді, звичайно, радіти не було би чому, бо яке значіння може мати „українізація“ де-кількох частин після того, як Москва залляла кровю самостійну Україну, позбавила її волі й з вільної Української держави, якою вона була, зробила свою кольонію? Коли Москва викачує з України все добро, залишаючи Українському Народові право лише на страждання, голод та на вічну небезпеку вмерти в „чека“ або бути висланим на далеку північ на тяжку примусову працю не за непокору навіть, а лише за одне неприємне для Москви слово.

Отож, щоби показати тим, хто хоче вірити, що Москва може хоч що небудь зробити для українського національного руху, та хто для своїх тверджень вибірає українізацію військових частин, наведемо тут де-які дані що до дійсного стану так званих „Українських національних частин“ червоної армії.

I

Дійсно, в червоній армії існують частини під такою назвою, але, як то видно при близчому розгляді їх, утворені вони по думці ГПУ для збивання з пантелику де-яких українських слабодухів. В дійсності ж вони далеко не виглядають українськими і от саме чому.

Відомо, що для утворення дійсних підвалин для національної армії треба мати кадри старшин українського походження, вихованих в українському національному духові, як в школах загального, так і військового характеру.

Зважаючи на те, що на початках українізації частин кадри таких старшин не могли бути утворені одразу, в частини, призначені для українізації, мусіли би бути допущені старшини, які отри-

мали військове вишколення в московських школах, але при умові, що вони були би українського походження. Такі старшини мусіли би пройти спеціяльні військові курси, де, крім засвоєння української військової терміноьоґії та команд, мусіли би пройти також курси української мови та українознавства.

В „українізовані" частини червоної армії мусіли би бути допущені також і старшини бувшої української національної армії, хоча би ті, які зголосили свою лойяльність до пануючого на Україні режіму.

Присутність старшин-москалів в частинах, які українізуються, мусіла би бути обмежена до мінімума, або навіть зовсім виключена.

Українізовані частини мусіли би поповнювати свої старшинські кадри виключно абсольвентами військових українських шкіл.

Тільки при дотриманні цих умов можна було би сподіватися‘ що в червоній армії буде дійсно де-яка частина українських відділів.

Але чи дотримано московськими українізаторами цієї умови хоча би в де-якій мірі?

Ні! Справа виглядає так:

Для вишколення нових старшинських кадрів для „українських" частин є на Україні лише одна „Харківська Школа Червоних старшин імени ВУЦІК-а", в якій викладова мова є українська.

Для вишколення старшин кінноти нині немає на Україні жадної української школи. Українська ж кінна школа імени Буденного в Зіновєвську, затримавши назву „українська", переведена на московську викладову мову. Отже тут назва „українська" не може бути в жадному разі прийнята як ознака українського виховання в такій школі. В часи царату також був у російській армії „47-й піший Український полк", але назва ця не мала жадного ідейно-національного змісту, а саме комплектування полку не було побудовано на національному ґрунті. Так само немає національного змісту Українська кінна школа імени Буденного.

Що до вишколення старшин-гарматчиків для українських частин, то при всьому тому, що кількість гарматних частин, як то добре відомо, набірає високого відсотку в червоній армії, на всю Україну мається лише один „українізований гарматний дивізіон" при Київській гарматній школі.

Отже, для України, яка, згідно з радянською статистикою, має 31 мілійон населення, з якого 24.800.000 є чисто українським, мається для „її" національних частин лише одна піша військова школа для підготовки старшин для піших частин та один гарматний дивізіон для підготовки старшин-гарматчиків.

Що ж до інших, так важливих нині родів війська, як повітроплавство, звязок та інші, то для цих родів війська на Україні є лише московські школи.

Вже цього короткого нарису вистарчає, щоби кожний, навіть невійськовий з фаху, переконався в тому, що українізації частин в червоній армії по суті немає, бо одна - єдина українська піша

школа та один гарматний дивізіон не можуть поставити справу існування українських національних частин на міцний ґрунт.

Яким вже може бути цей ґрунт, коли українські піші частини не мають для свого обслуговування не тільки українських технічних частин, а навіть кінноти?

В дійсності справа стоїть ще значно гірше і от саме чому: Харківська школа червоних старшин та українізований дивізіон Київської гарматної школи мають лише назви українські та українську викладову мову. Що ж до українського національного виховання, то про це навіть смішно говорити. Виховання провадиться українською мовою, але в суто інтернаціональному духові. Навіть більше — в дусі „єдиної-неділимої". Абсольвенти цих „українських" шкіл, так само як й інших радянських військових шкіл, не мають жадної уяви про дійсну історію України, про її права на самостійне існування, про віковічні утиски Москви і т. п. Визвольчі змагання українського народу, память про які москалі не можуть стерти, виставляються в неправдивому освітленні. Самій назві „Україна" комуністи намагаються дати розуміння не окремішности українського народу від московського, а характер назви місцевої, територіяльної.

Короче кажучи, виховання в „українських" військових школах ведеться так, що вихованці Харківської школи червоних старшин та гарматнього дивізіону, які вступають в ці школи як українці та мають більшу або меншу національну свідомість, виходять з них прихильниками Москви, третього інтернаціоналу. Стають комуністами, комсомольцями та взагалі більшими або меншими ворогами української національної ідеї.

Як виховавці українських козаків, ці абсольвенти так званих українських шкіл можуть скоріш принести шкоду ніж користь. В той час, як в широких масах селянства залишилося, росте та поглиблюється правдиве розуміння визвольних прагнень українського народу, свідками яких вони були, абсольвенти українських військових шкіл, спантеличені інтернаціональним вихованням під українською ніби то машкарою, можуть внести лише розбрат у виразно скристалізовані почування українського народу.

Отже, на нашу думку, на підставі розмов з абсольвентами Харьківської школи червоних старшин, ці старшини, якби навіть вони хотіли працювати в напрямку українського виховання підлеглих їм козаків, то через псевдо-українське своє виховання, яке вони отримали в школі та дивізіоні, принесли би лише шкоду.

Але підозріла Москва і до них не має жадного довірря: починаючи з року 1929-го вона направляє більшість з них не в українські частини і навіть не в московські, що розташовані на Україні, а в частини, які несуть службу в Туркестані, на Кавказі та на Далекому Сході. Лише зовсім незначна кількість з них, та й то з числа найбільш випробованих комуністів, попадає в українські частини. Отже, частини, які для людського ока називаються „українськими", або зовсім не отримують поповнення українськими старшинами або отримують його дуже незначний відсоток.

Що до спеціяльних курсів, на яких би старшини-українці, абсольвенти московських загальних та військових шкіл, могли би удосконалитися в українській мові та у військовій термінольоґії, то в радянському союзі таких курсів не існує.

Немає мови й про те, щоби бувші старшини Української національної армії могли бути в кадрах червоної армії та щей в українських, хоч би лише з назви, частинах.

В червоній армії і зараз є на службі бувші царські старшини всіх рангів. З них є не тільки муштрові старшини, але і такі, що займають високі посади як в штабах, так і в професурі.

Бувші денікінські та вранґелівські старшини, які залишилися в радянському союзі або туди повернулися, взяті на обрахунок як резервові старшини червоної армії й проходять військову підготовку нарівні зі старшинами московського походження. Не в такій ситуації знаходяться старшини бувшої Української національної армії, які, в силу тих або інших обставин, залишилися або попали під радянську владу. У всій червоній армії, а навіть в її резерві немає зараз ні одного такого старшини. Ті де-кілька старшин з Галицької Української армії, які попали в червону армію, вже давно під тим або іншим закидом винищені, бо сама їх присутність в червоній армії вважається небезпечною, а особливо на Україні. Тим більшу небезпеку вбачає Москва в старшинах бувших Петлюрівцях. Вона їм не вірить, де б вони не були, щоби вони не робили і якби вони не запевнювали комуністів у своїй лойяльності до червоної Москви. Червона Москва, як колись царська, намагається приспати національні почування Українського народу, хоче, щоб Український нарід забув як можна скоріш про те, що було в роках 1917—1920...

Москва хоче витравити з історії боротьбу, яку активно вів Український нарід за своє визволення та у продовженні якої українське селянство та й робітництво нині вбачає єдиний вихід з того траґічного становища, в яке завела його Москва. От чому Москва сотками нищить не лише вчасників визвольної війни, але й свідків цих змагань.

Що ж до молодшого українського покоління, то воно виховується в комуністичному духові. Молодь намагаються виховувати так, щоби вона не знала „хто вона та чиїх батьків діти“. На таке виховання комуністи покладають всю свою надію, бо лише воно може забезпечити їм затримання комуністичного ладу та єдности союзу.

В тих тяжких умовах, в яких зараз перебуває Український нарід, коли все добро праці його рук та його землі грабується й вивозиться на Московщину, не тільки старі, але й молодь і навіть діти бачать і відчувають, що причина їх загибелі криється не тільки в бажанні Сталіна виконати „Пятилітку“, а десь значне глибше.

Ось тут то присутність Петлюрівця, хоч самого бездіяльного, самого лойяльного і стає небезпечною, бо вже одна назва „Петлюрівець“ пробуджує у дітей цікавість: „Хто він та чого він „Петлюрівець“?

Отже, як довго живуть Петлюрівці, щілини до української правди комуністи-москалі не можуть закрити. Щоби це зробити, вони винищили ріжними способами всіх бувших Петлюрівців. І це на тлі „українізації"!

Отже, що до старшинських кадрів для так званих українських частин, то

коли Харківська школа червоних старшин розсилає своїх абсольвентів в частини неукраїнські,

коли для старшин, абсольвентів московських військових шкіл, призначених в українські частини, немає відповідних курсів

і коли бувші старшини Української національної армії не тільки не прийняті в українські частини, а навіть винищені,

то на якому ж ґрунті можуть розвиватися, міцнити та виховуватися в українському національному дусі так звані українські національні частини червоної армії?

В щирість українізації, хоч би лише з чисто військового боку, частин можна було би повірити, якби в радянському союзі була українізована не одна тільки піша школа і не один гарматний дивізіон, а по меншій мірі 15% з усіх радянських військових шкіл ріжних родів війська. Такий відсоток українізації військових шкіл диктується відношенням українського населення (24.800.000 душ на одній лише Україні) до населення всього радянського союзу (154.800.000).

Українізація військових шкіл в такій нормі диктується також територіяльною системою комплектування частин червоної армії, які стоять на Україні. Територіяльна система комплектування скупчує в частинах змінний склад лише з чисто українського населення. Це населення знає з дому та зі шкіл першого ступня лише одну українську мову. Отже московської мови не знає, а звідсіль, в частинах мусить панувати лише українська мова та команда і кадри старшин та підстаршин мусять бути українці з доброю військовою українською школою. Але і під червоним режімом, так само як і під колишнім царським, армія є тою школою, яка калічить українцям їх рідну мову: жовніри виходять з військової служби з де-яким здобутком покалічених московських слів, якими потім і користаються до речи й не до речи. Але де там українцям до 15% відсотків українських військових шкіл! В загальній кількості щорічних абсольвентів військових шкіл, яка є 3500 старшин, абсольвенти українських військових шкіл мають лише 120 старшин та і ті, як було вже сказано, в дуже незначній кількості попадають до українських частин.

II

Так виглядає справа, коли ми уважно придивимося до вишколу та до системи поповнення старшинських кадрів в українських національних частинах червоної армії. Коли ж ми звернемося до життя „українських частин", то побачимо, що в українських части-

нах червоної армії існує зовсім неукраїнський настрій. Й от саме чому:

Коли українці - старшини, абсольвенти української військової школи, попадають навіть в українські частини, то вони так розпорошуються в морі московських старшин, що не тільки безсилі виховувати жовнірів в українському національному дусі, що, до речи кажучи, вважається там, найбільшим злочином, а навіть не находять можливим переводити навчання українською мовою, бо московське старшинство, яке займає майже всі вищі посади в українських частинах, вимагає від своїх підлеглих відповідей лише на московській мові, понеже української ці начальники не розуміють. Цей факт примушує всіх старшин, навіть щирих українців, подавати команди та вчити своїх підлеглих на московській мові.

Для ілюстрування кількісного відношення московського та українського старшинства в „українських частинах" візьмемо як приклад 96-ту територіяльну дивізію. Полки її розташовані: 286-й в Літині, 287-й в Жмерінці та 288-й в Немирові. Всі ці полки комплектуються змінним складом із суто українського населення.

288-й полк має старшинського складу 91 чоловіка, що не заповнює тої норми, якою вона мусить бути.

З них:

Українського походження	40
Москалів	38
Жидів	5
Німців	1
Поляків	4
Білорусів	3

Кидається у вічі релятивна українська більшість, але враження від цієї більшости відпадає, коли ми приглянемося до їх службового становища, яке вони займають в частині, та пригадаємо, що серед старшин українського походження дуже мало абсольвентів Української військової школи і єсть навіть такі, які українською мовою не володіють.

Для більшої виразности визначимо службове становище всіх старшин цього полку у формі таблиці:

Посада або їй рівна	Українців	Москалів	Жидів	Німців	Поляків	Білорусів
К-р полку	1	—	—	—	—	—
Помішників к-ра п-ку	—	5	—	—	—	—
Командірів курінів	—	5	—	—	—	—
Поміш. к-рів куріня	2	4	1	—	—	—
К-рів сотень	6	9	2	1	—	—
Поміш. к-рів сотень	6	1	—	—	—	—
Чотових старшин	25	14	2	—	4	3
Разом . . .	40	38	5	1	4	3

Другими словами: біля командіра полку — українця скупчилося москалів:

помішник по політичній частині,
помішник по господарчій частині,
старший лікар,
репрезант ГПУ,
начальник штабу полку,
3 командіри курінів,
начальник полкової школи,
командір гарматного дивізіону,
9 командірів сотень і. т. й.

На такому тлі українці займають посади:

один начальник штабу куріня,
один начальник клюбу,
шість сотенних командірів,
шість помішників сотенних командірів по політичній частині та 25 молодших старшин...

Такі осягнення має українізація „українських національних частин", яка почалася ще з 1924 року.

При всьому тому, що відповідні накази видано, що частини комплектуються сто відсотковим українським населенням, що воно, це комплектування, не розуміє московської мови — при всьому цьому вищий командний склад полку московський, який не розуміє і не хоче розуміти української мови і своїми вимогами, що до московської мови, анулює всі ті розпорядження про українізацію, які звичайно й видаються лише про людське око.

До всього цього треба сказати, що з кількости 91 старшини в 1931 році було 70 комуністів, які, в силу своєї приналежности до партії, не можуть проявити жадної діяльности, яка б носила „шовіністичний", як там називають все українське, характер.

III

Велику ролю в справі національного виховання частин можуть відіграти підстаршини. Щоби уникнути українського національного впливу, в червоній армії заведено систему, згідно з якою кадровий склад українських територіяльних частин твориться з москалів. В територіяльних частинах жовніри змінного складу знаходяться під прапорами в перший рік лише 2 місяці, а потім дальніші 4 роки по одному місяцеві кожний рік. (В 1932 року, приймаючи на увагу, мабуть, події на Далекому Сході, норми ці було порушено, а саме в тому відношенні, що жовнірів змінного складу перший раз було затримано на три місяці в частинах). Цих жовнірів набірається з місцевого населення, а хоч і з пришлого, але з такого, яке в час поклику перебуває в районі, з якого комплектується змінним складом частина. Крім цього змінного складу в територіяльних частинах є кадровий склад старшин, про який було сказано вище, підстаршин та жовнірів. Кадрові жовніри територіяльних частин несуть службу без перерви два роки. З них набіраються учні для

полкових шкіл, з яких потім виходять підстаршини для територіяльних частин. Як правило, ці кадрові жовніри в українських частинах не є українці, а в більшості москалі, покликані на службу з Московщини або набрані з тих москалів-робітників, які в кількості 50.000 душ пляново щорічно прибувають на Україну, для праці у ріжних підприємствах. Ці підстаршини української мови не знають і не вчаться її та їх ніхто до цього й не присилує, бо якраз в системі показної українізації ці москалі-підстаршини мають призначення бути гальмою українізації частин. Вони з ненавистю, властивою московським темним масам до всього чужого, русифікують в самий брутальний спосіб не тільки своїх підлеглих жовнірів, а навіть і тих підстаршин-українців, які випадково попадають в ці „українські національні частини".

IV

В наслідок такого розпреділення московських та українських старшинських та підстаршинських кадрів, в українському національному полку, який ми взяли як приклад, справа стоїть так:

Нема навіть натяку на національне виховання жовнірів.

Історія Українського народу освітлюється неправдиво.

Українському народові відмовлюється у праві на самостійне існування.

Москву представляють, як ратівника, що визволив Україну з рук буржуазії.

Збройна боротьба Українського народу в роках 1917 — 1920 та пізніш виставляється як боротьба панів з селянством та робітниками.

Українську національну армію, яка складалася з селян та робітників, в якій навіть більшість старшин походила з селян та з робочої верстви, виставляється як армію ґенералів, старшин та куркулів.

Політичних проводирів Українського народу виставляється як осіб, які хотіли запродати Україну капіталистичним країнам.

Українські пісні в українських частинах співати заборонено. Голови жовнірів забивається творами Карла Маркса, Леніна, Сталіна та постановами ріжних партійних зїздів.

Можна співати лише пісні комуністично-інтернаціональні і то в більшості на московській мові.

Одним словом, в українських полках намагаються зробити з жовнірів вірних синів Москви, третього інтернаціоналу т. і., але в жадному разі не українців.

Що до української мови в таких полках, то її вживається лише на політичних навчаннях, бо комуністи хочуть як можна скоріш перезякнути покликаних до війська комуністичною мудрістю.

Муштрові ж навчання ведуть: старшини українці—українською, а старшини москалі—московською мовою. Так само й команди: українці чотові командують для зустрічи командіра сотні: „Струнко! Право-

руч глянь"! А той же самий командір сотні командує для зустрічи свого командіра куріня: „Смірно! Равненіе на право"!

Командіри курінів в названому полку командують на московській мові.

При такій постановці, що до мови, жовніри змінного складу дезорієнтуються, не можуть засвоїти мішаних команд, спізнюються в їх виконанні, бо не набувають механічного навику у виконанні раз усталених команд.

То ж само і з навчанням. Українські старшини, які приймають писані накази за чисту правду, навчають жовнірів відомостям про матеріяльну частину рушниць та кулеметів, а також статутам по-українськи, а сотенний та курінний командіри-москалі вимагають, щоби відповідали їм на московській мові. В наслідок цього в справі назв частин кулеметів та рушниць, а також і знання статутів жовніри змінного складу зовсім збиваються.

Дуже часто трапляється так, що в чоті старшини-українця, цеб-то такого, який намагається командувати та навчати на українській мові, ройові командіри-москалі переводять навчання своїх роїв на московській мові. Це трапляється навіть тоді, коли всі старшини в сотні українці: вони безсилі примусити таких ройових перейти на українську мову в навчанні, бо неписані розпорядження що до русифікації значно міцніші від писаних лише для форми наказів про українізацію.

Накази в полках, призначені для загального оголошення, пишуться українською мовою. Накази, призначені лише для старшин, пишуться московською. Листування зі Штабом дивізії та Округою відбувається на 80% московською мовою.

Листування оперативно-бойового характеру ведеться на московській мові. Рівно ж, все судове листування.

Взагалі ж кожний начальник пише на тій мові, на якій хоче.

Всі москалі розмовляють, пишуть, наказують, командують лише по-московськи.

Українські старшини, які гадають, що вони дійсно покликані для українізації частин і сміло беруться за це, одразу попадають під переслідування своїх московських начальників. Таких старшин переводять в московські частини, не підвищують, звільняють в резерв й т. ін.

Такі переслідування доводили багатьох з них до розпуки та одчаю, а навіть і до загибелі.

Так, недавно, оден старшина 286-го стріл. територіяльного полку, роздратований постійним переслідуванням свого командіра куріня-москаля, забив його, пустивши в нього 7 револьверових куль, за що й був розстріляний.

Надарма українські старшини в роздратованню заявляють не лише в приватних розмовах, але й на службових зборах:

„Коли наказ Штабу Української Військової Округи про українізацію нашої дивізії є, то треба його виконувати, тим більше, що видано його ще в 1924 році.

„Московську мову треба рішучо викорінити з українських частин.

„В українські полки треба призначати лише командірів-українців, особливо з тих молодих, що закінчують українську військову школу, а в крайньому разі треба заставити москалів вивчити українську мову“...

Тим часом всі ці заяви, крім переслідування українців, жадних наслідків не мають. Таке відношення до „українізації“ частин і то через вісім років після відповідних наказів обурює більш всього жовнірів змінного складу та підстаршин-українців.

Так, наказом по Українській військовій окрузі було оголошено, що трьох українців-підстаршин, захопивши зброю, втікло з частини з наміром пробратися до Польщі і влитися там в лави української еміґрації, щоби битися проти большевиків. Їх було спіймано. Суджено. Засуджено. Наказ наводить власні слова цих українських героїв, виголошені ними підчас судової розправи: „Краще нам за рідний край в боротьбі полягти, ніж під большевиками-москалями слави осягти“. Іх було страчено.

Цей наказ читано у „сотнях, ескадронах, батареях“.

Не тяжко собі уявити, що відчували, слухаючи цей наказ, ті українські жовніри, по селах яких в той саме час ГПУ переводило арешти та розстріли за невиконання хлібозаготовок та за спротив владі.

Отже ми бачимо, що в справі українізації частин радянський уряд грає, як і скрізь, подвійну ролю: дає для форми накази про українізацію де-яких частин, але в той же час не дає в ці частини у вистарчаючій кількості ні старшин, ні підстаршин-українців, а комплектує їх старшинами та підстаршинами-москалями.

Не обовязує ні старшин, ні підстаршин-москалів вивчати українську мову та переводити на ній урядування.

Переслідує тих старшин та підстаршин-українців, які наказ про українізацію приймають за чисту правду.

Так під зглядом українізації виглядають українські національні частини, з яких маються лише піші.

Що до кінноти, то на всій Україні нема українських кінних частин. Українська кінна школа в Зіновєвску русифіцирсвана. Перший кінний корпус Червоного козацтва, якому надавалося ніби-то український характер, таким ніколи не був. В перші роки свого існування в його частинах була українська більшість, але тепер (1932) частини цього корпуса комплектуються в більшості москалями (Сибір, Урал). Кількість українських жовнірів в них дуже мала і то складається виключно з партійних, які в жадному разі до українізації спричинитися не можуть, а лише сприяють винищенню всього українського.

Українських гарматних та інших спеціяльних частин в червоній армії немає.

Таким чином у військові, так само, як і у всьому житті на окупованій москалями Україні, „українізація“ єсть лише зовнішнім прикриттям русифікаторського та антиукраїнського шовіністичного московського напряму.

З військового життя на окупованій Україні.

Сили і стан червоного окупанського війська.

Головна сила окупантів на Україні складається з:

1) 17-ти стріл. (піших) дивізій, з яких 13 територіяльно-міліційних дивізій і 4 - активних. Більша частина стріл. дивізій зеднана у 5-ть стріл. корпусів (15-ть дивізій); лише дві дивізії залишаються поза корпусною орґанізацією.

2) 4-х кінних дивізій, які всі є активними: вони зеднані у два кінні корпуси.

3) Досить значної сили технічного війська: кожний з стріл. корпусів має один корпусний важкий гарматний полк (три дивізіони, в кожному одна батарея 107 мм. пушок і дві батареї 152 мм. гавбиць); в розпорядженні вищого командування є кілька полків важкої армійської артилєрії (згадувалися у пресі 118-й, 120-й, 121-й і 124-й полки), три авіяційні бриґади (в кожній коло 80 літаків), два відділи мото-механізованого війська і інші менш значні частини.

Розташування головної сили війська наступне:

VI стріл. корпус, штаб Одеса: 15-та стріл. (територіяльна) дивізія—Миколаїв; 51-а стріл. (активна) дивізія—Одеса; 95-а стріл. (територіяльна) дивізія — Первомайськ (Ольвіополь).

VII стріл. корпус, штаб — Дніпропетровське (Катеринослав): 25-а стріл. (тер-на) дивізія — Полтава; 30-а стріл. (тер-на) дивізія — Дніпропетровське; 80-а стріл. (тер-на) дивізія—Артемовськ (Бахмут).

VIII стріл. корпус, штаб Житомир: 44-а стріл. (активна) дивізія — Житомир; 100-а стріл. (тер-на) дивізія — Біла Церква.

XIV стріл. корпус, штаб Київ: 7-а стріл. (тер-на) дивізія — Чернигів; 45-а стріл. (активна) дивізія — Київ; 46-а стріл. (тер-на) дивізія — Київ; 75-а стріл. (тер-на) дивізія — Лубни.

XVII стріл. корпус, штаб Винниця: 24-а стріл. (активна) дивізія — Винниця; 96-а стріл. (тер-на) дивізія—Винниця; 99-а стріл. (тер-на) дивізія — Черкаси.

Піхота поза корпусною орґанізацією: 3-я стріл. (активна) дивізія—Сімферополь; 23-я стріл. (тер-на) дивізія — Харків.

I кінний корпус (так зв. червоно-козацький), штаб Проскурів: 1-а кін. дивізія—Проскурів; 2-га кін. дивізія — Староконстантинів.

II кінний корпус, штаб Умань: 3-я кін. дивізія — Бердичів; 9-а кін. дивізія — Гайсин.

Можна бачити, що більшість узброєної сили окупантів розташовано на Правобережжі, а саме—9-ть стрілецьких і 4-рі кінні дивізії; решта сил: 3 стрілецькі дивізії—на побережжі Чорного моря; 5-ть стрілецьких дивізій—на Лівобережжі.

Маються відомості, що останнього часу сила окупантів на Правобережжі ще збільшується через пересування сюди де-яких частин з Московщини.

Треба додати, що всі частини війська, розташовані на Правобережжі і в Криму, утримуються в стані більшої бойової готовности, тоб-то вони мають повністю всі мобілізаційні запаси матеріялу, а особовий склад на 25 відсотків більш від штату. Мобілізаційна їх готовність — за три доби, тоді як мобілізаційна готовність частин Лівобережжа — за сім діб. Мобілізаційна готовність кінноти і літництва Правобережжа ще більша — за 24 години.

Морально-політичний настрій частин різноманітний. Найбільш певними для червоного командування є активні частини, тоб-то чотирі стрілецькі (24-та, 44-та, 45-а і 51-а) і чотирі кінні (1-а, 2-а, 3-а і 9-а) дивізії, бо вони укомплектовані в більшості чужинцями: москалями, татарами, киргізами, калмиками, німцями з Волги, донцями і інш. Територіяльні дивізії, хоч і поповнюються в більшості українцями (крім тих, які розташовані в промислових районах), але вони виховуються в „інтернаціональному“ дусі. Серед жовнірів всякий прояв національного почуття гостро переслідується, командна мова російська, старшинський склад в більшості москалі. Політичне навчання і приватні розмови дозволяється провадити українською мовою, але практичного значіння це не має, бо цією мовою червоне командування володіє в дуже обмежених розмірах.

Як це не дивно, але треба констатувати, що найбільш непевними і морально нестійкими частинами є територіяльні дивізії, які укомплектовані в більшості робітничим складом, перед усім 23-я (Харків), 30-а (Дніпропетровське) і 80-а (Донецький басейн). Більш 70 відсотків дисциплінарних провин цілої Української військової округи падає саме на ці дивізії. Це пояснюється збалованністю, свавільством і вимогами робітників що до умов помешкання, харчів і служби. Ці частини також дають найбільший відсоток дезертирів.

Бойова підготовка частин досить висока. Маневри частин провадяться по німецькій системі — у всі доби року і на всякій місцевості. Вимагається швидкий рух від всіх родов зброї, особливо від піхоти (до 50 км. на добу). Хибою війська є невелика якість матеріяльної частини, особливо складних машин модерного бою, як танки, літаки, моторові вози. Дуже високо стоїть справа маскування відділів армії підчас походу і бойових акцій.

Найбільшою небезпекою для окупантів є безумовно ворожий до них настрій широких верств українського населення. Для зменшення цієї небезпеки Україна стоїть під невідступними доглядом численних відділів війська ГПУ (про склад і силу їх див. „Табор“ ч. 15, стор. 100 — 101). Цікаво, що військо ГПУ на Україні не тільки користається ненавістю всіх верств людности, але й дуже непопулярне серед частин червоної армії. Наприклад, серед командного складу армії на Україні існує „традиція“ не приймати і не віддавати чести старшинам війська ГПУ. Верхи армії ведуть боротьбу з цією традицією, але викорінити її не мають змоги.

Військо ГПУ ні в якім разі не буде вжито для боротьби проти зовнішнього ворога, бо воно для того нездатне. Тільки під його

захистом окупанти можуть себе почувати в країні більш-менш безпечно. Червоний режім воно буде захищати до останньої можливости, бо дуже добре розуміє, на що може чекати при зміні режіму.

Табор в Меджибожі.

Ціла 1-а кінна радянська дивізія 31 травня б. р. перейшла з Проскурова до Меджибожського табору. З цього випадку в таборі було улаштовано свято зі спортивними змаганнями. На святі були присутніми недавно призначений командір І кінного корпусу Дьомічев і комісар того ж корпусу Савко. Приїхали також делеґації з Московщини і з Дону, бо більшість полків дивізії мають червоноармійський склад з москалів або донців. (Черв. Арм." 2.6.32).

Непевний стан в 3-й стріл. дивізії.

3-я стріл. дивізія, полки якої розташовані по містах південного Криму, має в свойому складі великий відсоток українців. Давно вже було чути, що через це в дивізії широко розвинувся „Петлюрівський рух". Тепер політичне управління звернуло на це увагу і отже до дивізії 5 травня б. р. виїхала спеціяльна „пропаґандна ґрупа" з Харкова, яка мусить піднести в полках дивізії „марксистсько-ленінську освіту" і викорінити самостійницький дух.

(„Черв. Арм." 12.5.32).

„Контрреволюція" у війську.

В 3-й сотні 6-го радіо-батальйону (Харків) червоноармієць Євдокімів стояв на чолі „контрреволюційного" гуртка. Євдокімів робітник-шахтарь. Він провадив ворожу до уряду аґітацію в батальйоні і поширював антисемітизм. („Черв. Арм." 17.3.32).

Червоноармійці проти радянського уряду.

Відомо, що через повний занепад сільського господарства радянський уряд в травні б. р. мусив видати декрети, якими 1) зменшувався тягар, накладений на селянство хлібо і мясозаготовлями, 2) дозволялася у невеликій мірі торгівля селянства харчовими продуктами на міських ринках.

Ці розпорядження викликали велику колотнечу по військових частинах. Червоноармійці з робітників почали аґітувати серед своїх товаришів проти уряду, бо він стає на бік селянства і нібито виступає проти інтересів робітничої кляси.

Урядова газета подає відомості, що в одній з військових частин Харківської залоги червоноармійці

„підчас опрацювання травневих постанов партії та уряду висловлювалися, що ці постанови визначають відступ від „генеральної лінії", повертають державу назад до первісного етапу НЕП'у"... і т. ін.

Газета з цього приводу містить велику статтю, в якій пробує вгомонити червоноармійців. Вона каже, що те, що сталося в Харківській залозі, є „лівацький ухил", який „дискредитує політику партії і допомагає клясовому ворогові в його боротьбі з будівництвом соціялізму". Газета бездоказно каже, що „постанови партії і уряду є не відступ, а розгорнутий соціялістичний наступ цілим фронтом". Газета визнає, що де-які елементи населення намагаються використати колгоспну торгівлю для спекуляції і наживи", але вона обіцяє, що з цими елементами буде провадитися „рішуча боротьба". („Черв. Арм." 21.6.32).

Отже — партія і уряд „однією рукою дозволяють торгівлю, а другою забороняють її". Немає сумніву, що така „політика" викличе ще більшу колотнечу серед одурених червоноармійців. Виступи в Харківській залозі є лише початком.

„Політчас".

Як відомо, в червоній армії істнує так зв. „політчас", тоб-то політичне навчання, підчас якого „політрук" або „ґруповод" викладає червоноармійцям підстави радянської політики, відповідає на запитання, читає газети з поясненням.

З урядової газети ми довідуємося про перебіг такого „політчасу" в одній з сотень 73-го стріл. полку (Полтава).

Ґруповод каже: „сільсько-господарський податок є ричаг радянської політики". Один з червоноармійців питає: „І що воно визначає „ричаг"? Другий відповідає: „Не знаю, може якась технічна культура".

Газет в сотні не читали вже десять день. А коли призначили читця, якогось червоноармійця Демченка, то виявилося, що він ледве вміє читати.

Оскільки взагалі відповідає потребам червоноармійця-українця московська преса, можна бачити з відповіди одного з жовнірів: „Мені важко читати газети, я не все в них розумію".

В другій ґрупі „політчас" мав вигляд „сухого переліку цифр" про різні „досягнення" радянського господарства. Але коли один з червоноармійців запитав ґруповода, чому це, не вважаючи на такі досягнення, в його колгоспі панує безладдя і господарство іде прахом, — ґруповод сказав, що „на сторонні питання він не відповідає". Це зробило надзвичайне враження на червоноармійців і всі вони розходилися з „політчасу" у надзвичайному хвилюванні.

(„Черв. Арм." 16.6.32).

„Забезпечення" родин червоноармійців.

Урядова газета дає виразний малюнок того, як провадиться на Україні „забезпечення" родин незаможних червоноармійців.

Для такого забезпечення в 1931 р. було призначено коло 2½ мілонів карбованців. Але майже всі ці гроші прибрало до рук

радянське начальство, власне розкрало їх. Що ж до родин червоноармійців, то

„в Гайсині і Сквирі вони не були охоплені допомогою",
„в Деражні їм не видавали належного забезпечення",
„в Умані, Білій Церкві і Попельні припускали тяганину і робили неприпустимі перекручування" і т. ін.

(„Черв. Арм." 27.4.32).

Нагорода за катування.

2-а Українська конвойна дивізія (Харків) вславилася серед частин війська ГПУ своєю невтомною боротьбою з українським населенням. Частини дивізії виконують, наприклад, такі завдання: „супроводження заарештованих в оточенні ворожого населення", „виселення з прикордонної смуги нетрудящих елементів населення" і т. ін. Треба додати, що дивізія укомплектована цілком москалями або жидами.

Тепер командіра тої дивізії Зусмановича „за велику роботу над зміцненням бойового і господарсько-побутового стану" нагороджується орденом „Трудовий червоний прапор УССР". Кат дістав подяку так зв. „Українського уряду".

(„Черв. Арм." 22.3.32),

Нищать господарство жовніра підчас його служби.

Добрий зразок того, як „піклується" радянська влада про своїх вірних червоноармійців і який бюрократизм без серця і душі панує в урядових радянських установах, подає офіційна червоноармійська газета в статті:

БЛИЗКО 2 РОКИ РОЗГЛЯДАЮТЬ СКАРГУ ЧЕРВОНОАРМІЙЦЯ ПРУДНИКА.

Прудник Василь Лукич. пішовши до лав Червоної Армії, залишив у селі Орлівці Ямпільського району, кол. Конотопської округи своє господарство. Родина у нього така: батько—54 р., мати — 51 р., баба — 87 р., брат — 23 років, невістка — 19 років, сестра — 16 років і брат півтора місяці. Землі у господарстві 9,15 га, одна хата, один сарай, одна клуня, одна комора, один кінь, одна корова і дві вівці (з довідки Орлівської сільради від 15 грудня 1930 р. № 1856).

Коли господарство червоноармійця, куди входить червоноармієць Прудник Василь, виконало всі зобовязання перед державою, Орлівська сільрада дала йому ряд інших додаткових завдань.

27 лютого 1931 р. сільрада запропонувала господарству здати в Ямпіль на базу корову. Сільрада, як пише в листі до Прудника Василя його батько, загрожувала, коли він не виконає цього завдання, продати з молотка все його господарство. Через два дні після цього 2-го лютого червоноармієць Прудник Василь подав скаргу командірові полку на неправильні вчинки сільради, а командір полку цю скаргу надіслав до військової прокуратури 2 кінкорпусу, щоб вжили там потрібних заходів.

9 березня військова прокуратура 2 кінкорпусу телеґрафно запропонувала голові Ямпільського райвиконкому, щоб припинили продавати майно Прудника Луки і все листування надіслала до військової прокуратури УВО.

14 березня військова прокуратура УВО копію всього матеріялу надіслала ґенеральному прокуророві УСРР для порушення справи про притягнення до

відповідальности винних осіб, що припустилися незаконних дій проти родини і господарства червоноармійця Прудника Василя.

Того самого дня військова прокуратура УВО все листування про цю скаргу надіслала Шостенському участковому прокуророві розслідувати скаргу червоноармійця Прудника і вжити заходів, щоб додержати інтересів родини червоноармійця.

Протягом одинадцяти місяців, не зважаючи на неодноразові нагадування військової прокуратури УВО, Шостенський прокурор нічого не відповів на вимоги військової прокуратури і тільки 14 лютого 1932 р. повідомив:

— Тверде завдання з родини червоноармійця Прудника зняте і надано пільг у с.-г. податку на самообкладанні. У квітні 1931 року у Прудника взяли корову порядком самозобовязання.

Діставши таку відповідь від Шостенського прокурора, військова прокуратура УВО розяснила йому, що на підставі директив Наркомпостачу, Наркомфіну і Наркомвійськмора корову у родини червоноармійця забрали незаконно і треба її повернути.

8 червня 1932 року Шостенський прокурор повідомив військову прокуратуру УВО про те, що на постанову сільради про доведення твердого завдання до господарства червоноармійця Прудника подано протест Шостенському РВК.

Таким чином, цілком ясно й зрозуміло, що червоноармійську скаргу розглядають близько 2-х років та й досі ще не закінчили її розглядати.

(„Черв. Арм." 29.6.32).

Як кооперація обслуговує військо.

Як відомо, вже більше року господарське обслуговання військових частин червоної армії доручено кооперації, бо це більше відповідає „соціялістичному будівництву". В Харкові видається, навіть, кооперативна военна газета під назвою „ЗВК" („Закрытый военный кооператив"). З цієї газети ми довідуємося, як провадиться в дійсності обслуговання армії кооперацією.

У Винницькій залозі, де розташована велика сила війська кооперація в

справі обслуговання бійців і командірів в таборах нічого не зробила.

Все готування пройшло в безкінечних засіданнях та нарадах. Винесено там багато загальних постанов, зафіксовано, що треба „констатувати", „запропонувати", „виявити" і т. д. Конкретних заходів, реальних постанов у повсякденній роботі не було.

В кооперативі Павлоградської залоги панують „дезорґанізація, безладдя, непманський дух".

В їдальні 287-го стріл. полку (Жмеринка)

немає змоги в таборах навіть, як слід поїсти, бо їдальня дуже погано працює. Їжі не досить. до того ж вона погана. Каша суха, аж горлянку дере. Буває й так: дають рибу, мало не цілий місяць підряд.

Часто трапляєтьса, що командірові, який затримається на роботі, обіду не залишається, бо його коштом пообідав хтось, що навіть не має відношення до командірської їдальні.

Не краще справа в частинах 99-ої стріл. дивізії (Черкаси):

У таборах Черкаської залоги командірові, щоб пообідати, повечеряти й поснідати, треба витратити не менше, як 5 — 6 годин. Хліба мало не щодня не вистарчає.

Нічого не зроблено й в справі орґанізації червоноармійських рундуків.

Про кооперативне обслуговання 285-го стріл. полку, який стоїть в Могилеві, газета пише:

Правління Могилівського ЗВК треба б давно вже зняти з роботи. В їдальні бо безладдя, командір одержує мяса значно менше, ніж мясна пайка, що її командір здає до їдальні; апарат їдальні працює погано; на кухні бруд, собаки, санітарного нагляду немає ніякого.

Не краща справа і з крамницею: тут ніколи нічого немає.

Про їдальню, яка обслуговує залогу м. Коростеня (8-й корпусний гарматний полк і ін.), читаємо такі рядки:

У їдальні № 2, Коростенського ЗВК замість чаю дають пити щось дуже подібне до помий, чистої виделки знайти не можна, рушники брудні, як онучі. За якість страв годі й говорити: у всякому іншому місці за такий антисанітарний стан їдальні та псування продуктів і за .... і весь штат давно б познімали з роботи.

Обслуговний персонал працює так, ніби в якомусь поганому шинку, а не в радянській кооперації.

(Газета „ЗВК", ч. 2 з 11.6.32).

Газета „Черв. Арм." так саме окреслює працю кооперації по військових частинах в дуже сумних фарбах. Так, про їдальню 138-го стріл. полку (Переяслав) газета пише:

Робота там іде неорґанізовано. Погано обслуговують тих, що харчуються. Іноді командіри виходять на навчання без обіду, бо їм не вистачає. Та коли й є обід, треба чекати його 1½ години, чекати доти, доки треба знову йти на навчання, не пообідавши. Якість їжі теж не задовільна, хоч з тих продуктів, що є, можна приготувати смачну їжу.

Командування полку разом з комісією їдальні вже втратило всяку надію на поліпшення стану в їдальні. На їдальню не впливає й громадська думка. Кілька разів скликали збори членів кооперації, де зазначали на всі хиби. Представники військового кооперативу обіцяли, бючи себе в груди, поліпшити стан у їдальні. Але слова їхні марні.

Не краще стан в їдальні 19-го стріл. полку:

У їдальні страшенний бруд. Перед самим приміщенням їдальні помийна яма. Звідти бруд пливе до продуктового склепу. На самій кухні цілий квітник антисанітарії. Там, де миють посуд, під столами валяються гнилі покидьки, черепки побитого посуду, спецодяг, ганчіря. У коридорі біля умивальника лежить капуста, яка вже геть уся заплїснявіла. Тут таки стоять діжка з водою й діжка огірків. Їх не завжди накривають. Туди попадає брудна вода.

(„Черв. Арм." 12.4.32).

Всі ці дописи пишуть до газет самі червоні командіри. Можна бачити, як вони задоволені з радянського „соціялізму".

В. К-ий.

Збройні сили С. С. С. Р.

В квітні 1931 року большевики подали такі відомості про свої збройні сили у пятьох таблицях:

I.	1. Сухопутні сили	504.303	чол., з яких	30.354	ком.	складу
	2. Повітрові сили	28.658	„ „ „	4.949	„	„
	3. Морські сили .	29.039	„ „ „	2.397	„	„
	разом	562.000	„ „ „	37.700	„	„

II. Окремі частини, що мають військову організацію:

1. Кордонна охорона ОГПУ	28.150	чол.,	з яких	2.250	ком.	складу.
2. Військо ОГПУ внутр. служби	17.240	„	„	„	1.100	„	„
Разом у частинах ГПУ	45.390	„	„	„	3.350	„	„
3. Конвоїри	13.200	„	„	„	570	„	„
Разом в окремих частинах	58.590	„	„	„	3.920	„	„

III. Повітрова фльота.

Разом на суходолі і на морі 750 апаратів з моторами 310.400 кін. сил.

IV. В.-Морська фльота:

Лінейних кораблів . .	3	місткостю	71.784	тон.
Крейсерів	2	„	14.825	„
Ескадрених міноносців	17	„	25.228	„
Підводних човнів . . .	16	„	9.407	„
Мінних загородителів .	2	„	6.200	„
Мінних тральщиків . .	6	„	1.680	„
разом	46	„	129.124	„
Учебних кораблів	4	„	26.968	„
Помічних кораблів	4	„	4.800	„
		разом	160.892	тони.

V. Военні видатки С. С. С. Р. на протязі 1931 року:

	сухоп. сили	морські сили	повітр. сили	разом
	в тисячах рублів			
Утримання (платня)	189.343	29.485	35.346	254.174
Утримання особового складу	377.815	32.818	32.519	443.152
Снаряження кінноти	93.285	—	—	93.285
Мотори, олія і транспорт . . .	66.903	20.658	26.130	113.691
Оборонні будови	2.000	1.000	—	3.000
Будівництво кошар і т. д. . .	174.212	26.187	29.726	230.125
разом	903.558	110.148	123.721	1.137.427
„Матеріяли“	96.867	25.525	30.181	152.573
разом	1.000.425	135.673	153.902	1.290.000

Ці відомості Секретаріят Ліґи Націй, до якого вони були зложені, визнав за не зовсім стислі, на що звертає увагу бельґійський антикомуністичний журнал „Cillac“ — орґан Міжнародного Центру Активної боротьби з комунізмом. „Cillac“ (№№ 4 і 5) поважно і річево розбирає питання про збройні сили С. С. С. Р. і наводить ріжні перевірені дані про них, базуючися на большевицьких джерелах.

Частина цих даних наводиться тут. Де-що може і не нове, але в загальній купі з іншим невідомим — цікаве.

В „Уставі полевої служби армії“ для червоних вояків маємо такий уступ: „С. С. С. Р. є держава пролетарів, єдина батьківщина всіх працюючих. Своїм існуванням червона армія, захищаючи

С. С. С. Р., допомагає в боротьбі за звільнення працюючих мас — рабів цілого світу" — цеб-то червона армія є штабом комунізму.

Складається червона армія, як відомо, виключно з „пролетарів",— і хоч військова служба є обовязковою для всіх громадян С. С. С. Р., але її фактично несуть лише робітники і бідні селяне. Інші кляси населення, як „буржуазія" і „кулаки" служать лише для виконання ріжної праці в робітничих військових сотнях.

Привернути всю молодь до комунізму є одним з завдань армії, в якій дається в цьому напрямку політичне виховання, рівне по свойому значінню з вихованням чисто військовим. І тут не ходить про виховання якого-сь там патріотизму, але про виховання ненависти до цілої світової буржуазії в самому широкому значінню цього слова і в стремлінню до її повного знищення.

Червону армію поділюється на: а) дійсну армію чи нормальні частини, б) територіяльну — чи військову міліцію і в) контінґент, який одержує військове виховання поза кадрами армії. До цього треба ще додати окремі війська спеціяльного призначення (див. табл. II).

Дійсна армія в часи спокію має 40% свого складу на час війни. Частини дійсної армії проходять досить добре військове навчання і можуть одразу по укомплектованню по мобілізації виступити на фронт. Територіяльна армія має характер міліції. Її кадри виносять лише коло 10% складу на час війни і уявляють з себе лише осередки для розгорнення в частини по мобілізації.

Цей розподіл армії дозволяє совітам тримати на своїх кордонах частини майже готові до наступу, а крім того дає можливість використовувати в більшому ступневі річний континґент новобранців. Одна третина цього континґенту іде до дійсної армії, а частина—до територіяльної. Решта ж новобранців викликала необхідність в зорґанізованні військового навчання поза армією, яке вимагало би minimum видатків і разом з тим давало би військову підготовку по певному проґраму на протязі певного часу. Таким чином радянська влада ввела в життя обовязкове військове навчання для всієї молоди, здатної до служби. Від 1925 р. всі громадяне С. С. С. Р. мусять відбувати воєнну службу від 19 років і до 40 років включно. Середній річний контінґент виносить 1.200.000, з якого 800.000 признаються здатними до служби і розподілюються так:

260.000 — в дійсну армію,
200.000 — в територіяльну армію, а
340.000 — проходить обовязкове військове навчання поза кадрами армії.

Тому загальний запас, який мала би червона армія з 21 річника по 800.000 — був би більший 16.000.000 чол. (Але до цього совіти не доживуть!).

Крім того совіти мілітарізують вже цілий нарід, як жінок, так і дітей, орґанізуючи з них помічні частини. Що ж торкається військового навчання, то воно було дано 842.000 молоди в 5.600 центрах військового навчання.

Закон про обовязкову военну службу було затверждено 18 вересня 1925 року і підтверждено 8 серпня 1928 р. Згідно ньому военна обовязкова служба для всіх громадян складається з:

I. передділсної служби від 19 до 20 років вкл.,

II. дійсної служби від 21 до 25 років.,

III. резервної служби від 26 до 40 років.

I. Переддійсна служба продовжується 2 роки і складається з військового і політичного навчання по місяцю на рік. Вона виконується поза армією.

II. Дійсна служба продовжується 5 років і має:

А) в нормальних активних частинах і в кадрах територіяльних частин:

безперервної служби 2 роки в армії і повітрофльоті і 3 роки у фльоті і

довготермінової відпустки 2 чи 3 роки (фльота чи армія), на протязі якої вояк служить не менш одного місяця на рік, при чому крім того ще може бути покликаним під прапор звичайним наказом свойого начальника дивізії;

Б) в рухомих відділах територіяльних частин:

перший рік — один чи кілька періодів навчання на протязі 3 місяців;

слідуючі 4 роки — періодів покликання загальним продовженням:

5 місяців для піхоти і артилерії,

8 місяців для кінноти,

6 місяців для інженерних і технічних військ, по розрахунку 2 місяці maximum на рік.

Крім того ці вояки можуть бути покликані на контрольний період не менш одного тижня що-року;

В) поза кадрами армії служба на протязі 5 років: військового навчання 6 місяців (не більш 2 місяців що-року).

III. Службу в резерві поділюється на дві частини — до 34 років і від 35 років до 40 років; резервісти відбувають навчання — удосконалення всього 3 місяці — не більш 1 місяца на рік.

Склад червоної армії, в данний мент припустимо, в звязку з такою скомплікованою системою досить трудно встановити з-закордону: він мусить доходити до 1.500.000 і навіть до 2.000.000 підчас покликання територіяльних частин і може дійти до 1.000.000 чи навіть теоретично до 562.000 чол. (Табл. І).

Сухопутна армія складається з 25 корпусів*), які мають:

1) 70 піхотних дивізій; з них 41 територіяльна.

Кожна піхотна дивізія має:

а) Три піхотні полки по три курінi кожний. Кожний курінь—три сотні стрільців і одна кулеметна. Кожний полк

*) На стор. 370 „Щорічника Ліґи Націй" є примітка, що совіти не подали числа більших і менших одиниць і для того Ліґа Націй змушена рахувати в своїм виданню всі цифри для С. С. С. Р. неофіціяльними.

має крім того сотню розвідчиків з трьох чот (з них одна кінна), одну сотню звязку, інженерний відділ, хемічну чоту і нарешті 2 батареї гармат кал. 76 мм., по 3 гармати кожна батарея.

Кожний полк має 2867 рушниць, 50 рушниць-кулеметів, 54 легких кулеметів, 6 піхотних гарматок і 6 полевих гармат.

б) Один полк кінноти з 5 сотень, з яких одна кулеметна.

в) Один полк полевої артилерії в складі 10 батарей.

г) Мортирну ґрупу з 3 батарей.

д) Артилерійський парк.

е) Інженерну сотню.

ж) Самоходову ґрупу — транспорт.

2) 13 дивізій кінноти, з яких 3 територіяльні.

Дивізія кінноти має дві або три бриґади по два полки кожна, ґрупу кінної артилерії з 3-х батарей, сотню саперів і сотню звязку.

3) 33 полки легкої артилерії (+ 42 територіяльні), 23 полки важної артилерії (+ 2 територіяльні), 28 інженерних полків, 10 полків звязку, 14 полків бронепотягів і танків (ок. 500 танків). По останнім відомостям преси совіти замовили 120 танків в Анґлії і 300 танків в Італії.

Повітрофльота і хемічна армія весь час розвиваються за допомогою німецької технічної сили. Як ступінь розвитку, так і правдива кількість повітро-апаратів тримається в таємниці.

„Cillac" по ріжних відомостях встановлює цю кількість до 2200 апаратів.

Згідно повідомленню шведської преси („Dagens Nyheter" від 29 березня 1932 р.) радянський проґрам будови повітрофльоти з 1932 р. має апаратів: 80 великих до бомбардування, 120 розвідчих, 342—до переслідування (цілком з металю), 80 учебних, 112 для підтримки піхоти, 12 міноносців; для гідроавіяції: 63 великі гідроплями до бомбардування, 242 — до переслідування, 16 — розвідчих, 18 учебних і 16 аеростатів типу „Зодіак". З останніх винаходів в С. С. С. Р. слід відмітити великий апарат „AH.T.14", який може взяти силу вибухового матеріялу і має обсяг ділання аж до 750 верстов.

Одним з найбільш слабих місць радянських боєвих сил зявляються кадри, а ще найбільш — командний склад черв. армії. Старі старшини імператорської армії є вже винятком (на фльоті їх трохи більш). На вищих посадах позостало зараз кілька старшин ґенерального штабу, але роля їх невелика. $^{3}/_{5}$ червоних командірів — комуністи. $^{4}/_{5}$ червоних командірів-комуністів виходить в військових шкіл. Але до такого відсотку большевики могли дійти, лише обнизивши ступінь освіти корпусу черв. командірів. Три ж роки військової освіти в воєнних школах зовсім мало для того, щоби з робітника обмеженої освіти зробити освіченого командіра. Ця недостача освіти виявляється і серед вищого командування. У 1931

році 60% слухачів Воєнної Академії мало лише нижчу освіту. Тому технічна вартість командного складу червоної армії далеко низча від команд. складу армій інших держав.

Це пониження освітнього стажу червоного командування відбулося за останні 3 роки, коли радянська влада систематично переводила заміну безпартійних черв. командірів з вищим освітнім стажем на комуністів з низькою освітою. Провадючи цю заміну рад. влада вирішила відновити єдине командування, знесши нарешті інститут політичних комісарів. Але остання реформа і по цей час ще цілком не зреалізована.

На чолі черв. армії знаходиться нар. комісар воєнних і морських справ Ворошилов. Він—дезертир з часів Великої війни, що почав свою військову карєру в перші роки горожанської війни і, хто знає, може дійде до військового диктатора, але зараз його влада обмежена і знаходиться під контролею Реввоєнсовета чи Вищої военно-революційної ради, яка складається з комісара, його заступника і певної кількости членів, призначених радою народних комісарів, цеб-то політбюром. Існує ще С. Т. О. — „Рада труда і оборони“, поставлена для координації військових потреб з економічним станом краю. Ця рада під головуванням голови ради нар. комісарів якраз і опрацьовала „пятилітку“, остаточна мета якої виключно воєнна і має своїм завданням за ці 5 років достарчити червоній армії всі необхідні новіші технічні засоби для розпочаття і провадження війни.

Що ж торкається воєнного бюджету С. С. С. Р., то треба зауважити, що в ньому багато видатків зовсім не показано, бо вони перенесені або на бюджет місцевих чи окружних орґанів управління чи на бюджети окремих республік, або просто включені в бюджети інших нар. комісаріятів. „Cillac“ стверджує, що оголошений в Женеві воєнний бюджет С. С. С. Р. виказує лише $^1/_3$ частину видатків дійсного воєнного бюджету С. С. С. Р.

Політичне виховання червоного вояка, ідеї і напрямок цього виховання, так як воно переводиться в сучасний мент, добре охоплено французьким ґенералом Niessel'ем, б. членом Франц. Вищої Воєнної Ради, в „Revue Bleu“, де він між іншим пише:

„Політична пропаґанда в червоній армії несе перш усього комуністичну доктрину і підготовку для клясової боротьби, головним чином проти чужоземної буржуазії. Вона вміщує в собі міцне підбурення проти всіх сусідів з заходу і головним чином проти Польщі і Румунії. Не забуто і про Анґлію. Що ж торкається Франції, то вона є обектом окремої уваги в цьому відношенні. Весь час повторюється, що буржуазні держави підготовлюють війну проти одної пролетарської республіки, себ-то проти С. С. С. Р. Треба тут підкреслити, що про Німеччину зовсім тут не згадується“.

Політичною роботою в армії і во фльоті керує спеціяльний орґан „ПУР“ („Політичне управління армії“), центр якого в Москві має коло 500 спеціялістів-комуністів. „ПУР“ крім того має своїх представників в воєнних школах, де майже половину всього курсу присвячено політичному вихованню, по всіх штабах і службах армії, повітрофльоти і фльоти до сотень, ескадронів і батарей включ-

но, де працює майже 6.000 політичних курсів. „П У Р“ розпоряджує кількома десятками пропагандних часописів і т. д. Большевики прагнуть в такій спосіб прищепити комунізм до душі вояка. І тому червона армія є **школою комунізму**, в якій всіма засобами прищеплюється червоному воякові клясова ненависть і агресивний напрямок думки проти всіх чужоземних країн.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

ГНАТ ПОРОХІВСЬКИЙ,
Полковник.

Організація збройних сил Румунії.

(Загальний нарис).

Маючи такого небезпечного сусіда, як радянський союз, який ніяк не хоче признати за Румунією права на Бесарабію, Румунія в передбаченні збройного конфлікту культурного світа з радянським союзом, в якому вона буде відігравати ролю передових збройних сил, робить все можливе для того, щоби дати відповідну відсіч ударові, який готує для неї радянський уряд. Звичайно, що не маючи фізичної сили в такій кількості, як то має радянський союз, Румунія не сподівається, що вона власними силами зможе поставити опір евентуальній радянській навалі, зможе сама відбити його. Вона готується лише для того, щоби мати змогу поставити червоній армії перший опір, підчас якого вона могла би отримати реальну допомогу від тих країн, яким дороге існування цієї цивілізованої та демократичної країни. Румунія робить все можливе для того, щоби організувати та узброїти свої сили так, щоби мати змогу з гідністю взяти участь в боротьбі европейських країн проти радянського союзу в той час, коли большевики спробують реалізувати свій програм що до „комунізації“ цілого світу.

Маючи таку мету, Румунія прагне надати своїм збройним силам модерну організацію та узброїти їх згідно останнього слова техніки.

Тому, що організація збройних сил Румунії, яка оголошена новим законом, зявляється синтезацією всіх здобутків в цій галузі, не буде позбавленим цікавости розглянути цю організацію хоч би в самих загальних рисах.

I.

ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.

Згідно новому законові, в Румунії заведено передвійськову підготовку, обовязкову для всіх юнаків в віці від девятнадцяти до двадцяти одного року. В які саме форми виллється переведення цієї підготовки, новий закон не фіксує. але зазначає, що вона буде входити в обовязок військово-територіяльних інституцій.

На двадцять першому році життя, 1-го листопаду, юнаки покликаються до військової служби. Покликання це може мати місце і раніш і може бути реалізоване згідно з постановою ради міністрів та королівським декретом.

Військова служба продовжується 29 років, а саме:

1) Активна військова служба охоплює 5 років, з яких:

а) Під прапорами — 2 роки для піших та кінних частин та 3 роки для частин повітроплавних, морських, кордонної охорони та жандармерії.

б) В поповненні (безтерминовій відпусці) — 3 роки для тих, хто відбував службу в піших та кінних частинах та 2 роки для інших родів війська.

Підчас перебування в поповненні військовообовязані (жовніри) знаходяться в розпорядженні міністра національної оборони, який може їх покликати до війська на термін не більше одного місяця, чи то для поповнення їх військових знань, чи то для зміцнення складу частин.

2) Військова служба в резерві. Після перебування протягом трьох (евентуально двох) років в поповненні жовніри в день 1-го квітня переводяться в резерв збройних сил, в якому рахуються 15 років.

Резервісти можуть бути, по постанові ради міністрів, покликані під прапори для навчання або для зміцнення складу частин.

При покликанні поповнення та резервістів для навчання, намічено керуватися принципом, що підчас перебування в поповненні жовніри мусять пройти один раз 30-тиденні збори, а резервісти протягом 15-ти років підлягають три рази 30-тиденним зборам.

3) Військова служба в міліції. На 41-му році життя всі ті громадяне, які пройшли військову активну службу, перераховуються в день 1-го квітня в міліцію, в якій і залишаються протягом девяти років.

Міліціонери можуть бути покликані в час миру під зброю лише королівським декретом та на час не більший 30-ти днів.

II.

ВЕРХОВНЕ КОМАНДУВАННЯ.

Король є верховний вождь всіх збройних сил держави.

Безпосереднє керування збройними силами належить міністрові національної оборони, який реалізує це керування через міністерство національної оборони та через:

1) Підміністерство повітроплавства, яке керує повітроплавними збройними силами.

2) Головний штаб (Mареле Етат Мажор), який має своїм обовязком бойову підготовку збройних сил.

3) Ґенеральні інспекторати армій, які направляють та контролюють бойову підготовку штабів, частин та служб.

4) Ґенеральний інспекторат морської фльоти, який творить

орґанічну частину міністерства національної оборони та опікується морськими збройними силами.

5) Ґенеральний інспекторат територіяльних управлінь.

При міністерстві національної оборони існує, як дорадчий орґан, Верховна Військова Рада для розрішення всіх питань, що звязані з бойовою підготовкою, орґанізацією та технічним забезпеченням збройних сил.

III.

ОРҐАНІЗАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ.

Збройні сили Румунії підрозділюються на:

А. Військові (армійські) збройні сили.
Б. Територіяльні збройні сили.

А.

Військові збройні сили складаються з:

1) Сухопутних збройних сил,
2) Повітроплавних сил,
3) Морських збройних сил.

I.

Сухопутні збройні сили мають:

а) управління (командаменти),
б) частини,
в) служби,
г) школи.

а) Управління мають своїм завданням керування, бойову підготовку та контроль частин, дисципліни та судів.

В сухопутних збройних силах існують:

управління армій, які підчас миру існують під назвою генеральних інспекторатів,

управління корпусів,

управління піших та кінних дивізій,

управління піших, кінних, гарматних, інженерних та спеціяльних бриґад.

Управління (комендатури, командаменти) вищих зєднань, як армії, корпуси та дивізії, складаються з наступних чинників та інституцій:

командант (командір, начальник),

штаб,

начальники ріжних родів війська,

начальники служб.

б) Частини. Вищим військовим зєднанням мирного часу є піший або стрілецький корпус.

Корпус має:

а) управління,
б) 2—4 піші або стрілецькі дивізії,

в) частини, які не входять до складу дивізій,
г) ріжні служби (магазини, склади і т. п.).

Влада командірів корпусів, утворених з піших дивізій, розповсюджується у всіх відношеннях на всі військові частини, школи, суди, шпіталі та взагалі на всі військові інституції, які знаходяться в районі розташування їх корпусів.

Командіри корпусів можуть давати цивільній владі необхідну кількість війська для підтримання спокою в країні.

Піші дивізії мають:
а) управління,
б) 1—2 піші бриґади,
в) 1 гарматну бриґаду,
г) частини та служби, які не входять у склад бриґад.

Дивізії гірних стрільців мають:
а) управління,
б) 1 бриґаду гірних стрільців,
в) 1 бриґаду гірної артилерії,
г) частини та служби, які не входять у склад бриґад.

Піші бриґади мають:
а) управління,
б) 2 — 3 піші полки.

Стрілецькі бриґади мають:
а) управління,
б) ґрупи гірних стрільців (2 курені кожна).

Піші та стрілецькі полки мають:
а) 2 — 3 курені,
б) кулеметні частини,
в) гарматні частини,
г) спеціяльні частини (звязку, хемічні),
д) технічні частини,
е) служби (магазини, склади).

Піші курені мають:
а) 4 сотні (з них певна кількість кулеметних).

Гарматні бриґади мають:
а) 2 гарматні полки.

Гарматні полки мають:
а) 2 — 3 гарматні дивізіони,
б) кулеметні частини,
в) спеціяльні частини,
г) частини для стеж (спостереження),
д) магазини та склади.

Гарматні дивізіони мають:
а) 2 — 3 батареї.

До частин, які входять в склад корпусу, не належачи до складу піших або стрілецьких дивізій, відносяться:

Бриґади танків (2—4 полки танків кожна).
Бриґади звязку (2—3 полки кожна).
Бриґади протигазові (2 полки кожна).

Кулеметні частини.

Полки технічного війська, а саме: сапери, понтонери, звязку, залізничні, моторизованого тягу та куріні інженерних частин для будівлі твердинь.

Вищим військовим зєднанням кінноти є дивізія.

Кінні дивізії мають:

а) управління,
б) 2—3 бригади кінноти,
в) 1 полк кінної артилерії,
г) 1 курінь легкої піхоти,
д) кулеметні частини,
е) частини моторизовані,
ж) служби.

Кінні бригади мають:

а) 2—3 полки кінноти.

Кінні полки мають:

а) 2—3 дивізіони кінноти,
б) кулеметні частини,
в) гарматні частини,
г) спеціяльні частини,
д) технічні частини,
е) склади.

Кінні дивізіони мають:

а) 2—3 ескадрони.

Кінні стрілецькі дивізіони мають:

а) 2—3 ескадрони кінних стрільців.

Куріні легкої піхоти мають:

а) 4 сотні (з них певна кількість кулеметних).

Допомогові війська:

Санітарні,
адміністративні,
обслуга складів та магазинів,
військові пожежні,
обслуга військових шкіл,
військові команди при вязницях,
військові команди при військових управліннях.

Війська особого призначення:

пограничні частини,
війська жандармерії.

2.

ПОВІТРОПЛАВНІ СИЛИ.

Вони складаються з:

військової авіяції,
цивільної авіяції,
метеорольоґічних інститутів,
служб.

На чолі всіх повітроплавних сил стоїть підсекретаріят (підміністерство) повітроплавства, який має своїм обовязком керування, орґанізацію, удосконалення та розвинення повітроплавних сил країни та повітроплавної оборони.

На чолі военно-повітроплавних сил знаходиться Управління (Командамент), яке має обовязком орґанізацію та бойову підготовку военно-повітроплавних сил.

Йому підлягають:

а) територіяльні повітроплавні управління, які мають своїм завданням бойову підготовку збройних повітроплавних сил на відповідних територіях,

б) частини,

в) служби,

г) школи.

Територіяльним військовим управлінням підлягають:

Повітроплавні дивізії, які мають:

а) управління,

б) повітроплавні ескадрилі (дирижаблі),

в) повітроплавні ескадрилі для морської фльоти,

г) ескадрилі літаків (авіоескадрилі),

д) частини, які не входять в склад ескадриль.

Ескадрилі воздушних кораблів мають:

а) фльотилію воздушних кораблів,

б) аеродроми (аеростації),

в) полки для оборони проти воздушних кораблів.

Повітроплавні ескадрилі (авіоескадрилі) мають:

а) 2—3 фльотилії авіяції (евентуально—гідроавіяції).

Для підготовки персоналу існують школи: авіяції, пільотажу, удосконалення, повітрової стрільби та бомбардування, спеціяльні, технічні та курси для підготовки вищих начальників.

3.

МОРСЬКІ ЗБРОЙНІ СИЛИ.

Ґенеральному інспекторатові морських збройних сил підлягають:

командіри морських дивізій,
командіри Дунайських дивізій,
командір морського пливання.

Командірам цим підлягають відповідні бойові одиниці.

Бойові частини:

морські бази,
бази по Дунаєві,
морська недвижна оборона,
Дунайська недвижна оборона,
морські бойові судна,
Дунайські бойові судна,
служби,
школи для підготовки морських старшин, спеціяльні курси, курси інформації, курси вищого командного складу, вищі технічні курси і т. п.

На цьому ми закінчимо короткий огляд військових (армійських) збройних сил Румунії, не задаючи собі мети застановлюватися над кількістю цих сил та їх детальною орґанізацією, що не відповідає ані нашим інтересам, ані бажанням.

IV.
ТЕРИТОРІЯЛЬНІ ЗБРОЙНІ СИЛИ.

Під поглядом територіяльної військової орґанізації, Румунію поділено на військові округи, кількість яких та простори опреділюються королівськими декретами, та які по можливості збігаються з адміністративним поділом держави.

Кількість цих військових округ відповідає кількості піших корпусів (не рахуючи стрілецького) і територія округи цілком відповідає території відповідного корпуса.

Ґенеральний інспекторат територіяльних комендатур, який входить як орґанічна частина в міністерство національної оборони, має своїм обовязком координувати і контролювати територіяльні військові інспекторати.

Територіяльним інспекторатам підлягають:

Військові повітові управління, які мають своїм обовязком призов до війська, мобілізацію, реквізицію, розпреділення між частинами призваних на військову службу, повітрову оборону їх територій, охорону мирного населення підчас війни, розвинення спорту, фізичне виховання населення і передвійськову підготовку юнаків.

Територіяльні інспекторати, кількість яких відповідає кількості корпусних (піших) територій, розвивають свою діяльність згідно з директивами Ґенерального Штабу та під контролем Ґенерального Інспекторату територіяльних комендатур.

Територіяльні інспекторати працюють в тісному звязку з командірами відповідних корпусів, яким і підлягають під взглядом дисципліни, розташування, адміністрації, судів.

Підчас війни всі права командіра корпусу що до територіяльних військових інституцій та частин переходять до командіра територіяльного інспектората.

Територіяльні військові округи (інспекторати) підрозділюються на призовні військові округи (Cercurile de recrutare), які в принципі мусять збігатися з відповідними повітами.

Призовним військовим округам підлягають начальники гарнізонів в кожному населенному пункті, які і мають своїм обовязком допомагати призовним округам в їх діяльності.

Так виглядає орґанізація румунських збройних сил в часи миру.

Мобілізація переводиться згідно королівському декретові і мусить бути затверджена обидвома палатами. Мобілізація може бути загальна і частична.

Підчас війни збройні сили підрозділюватимуться на:

а) ґрупи армій, з ріжної кількости армій,

б) армії, утворені з ріжної кількости корпусів або дивізій.

Думки з червоних воєнних журналів.

Газова боротьба. Червоні покладають велику вагу на газову боротьбу. Головна увага скеровується на практичне ознайомлення кожного вояка з маскою. Інтенсивні вправи черв. частин у масках до найдовшої витривалости при поході, при бойових вправах. Хемічна зброя: мінометн, автоцистерни, переносне знаряддя, газові дози, хем. міни, арт. стрільна (в майбутньому кожне стрільно мусить мати відповідну кількість газу), літакове виливне знаряддя, літакові газові бомби, літакове димове знаряддя, димові дози, димові танки, газові бальони, газокидачі. („Война и Революция“ 2/1932). Іноді журн. статті, подають більші деталі газ. підготовки. Прикладом: відшукування отруєнних газом площ на місцевості. При кожному полкові мається команда фахових газистів. При марші ґрупи в чотирі чоловіка: 1 ґруповик (особливо кваліфікован. газист), 3 газисти по номерам 1, 2, 3. Снарядження газовців: газові: одяг, чоботи, рукавиці; 5 жовтих прапорців 0,20 × 0,30 м.; 4 кишенькові елек. ліхтарі з жовтим світлом, для нічної роботи; 1 полевий газочуватель (? якийсь власний винахід); 1 маскировочне полотнище; сиґнальний ріг; ракетна пістоля з 4 набоями; світляний компас, годинник; мельдунковий бльок і т. п.; 2 міряльні катушки. Все це укладається у спеціяльний ранець. Завдання при відшукуванню отруєних площ: своєчасне повідомлення частин, опреділення зовнішнього краю та глибини отруєної площі, смуги; знайдення можливого обходу; мельдунок зі схемою. Газовий патруль йде поруч з бойовими. На газ. патруль (4 чол.) до 500 м. по фронту, т. т. прибл. курінний відтинок. Висилаючи газ. патруль, потрібно зазначити (на мапі) місця можливого отруєння. Слідування газ. патруля: спереду ґруповик, за ним через 100 м. газовці 1, 2, 3. Ґруповик слідкує, чи не мається яких прикмет присутности газу жовтого хреста (підозрілі краплинки на траві, зівяле листя, у зимі жовті точки на снігу). В сумнівних випадках уживає газочувач (?). Спостерігає напрям вітру. Газовик № 1 тримає звязок з ґруповиком (уважає на його знаки); № 2 слідкує за місцевістю у бік ворога, чи не примітить яких газових підготовлень; № 3 повторює для контролю роботу ґруповика. Отруєна площа знайдена, ґруповик дає відповідний знак, № 1 повторює так довго, поки не відповість частина. Приклад сиґналізації: а) „Отруєна площа“ — махає (у день) над головою навкруги жовтим прапорцем; короткий сиґнал з рогу (не в газовій смузі); у ночі — махає з гори до долу електр. ліхтарем. б) „Межа отруєної площі“ — у день: установлює жовті прапорці через 100 м., у ночі: електр. ліхтарі. в) „Обхід знайдено“ — у день: показує пр. у відпов. напрямі; довгий сиґнал з рогу (не в смузі); у ночі: установлює 2 ліхтарі один біля другого. г) „Глибина площі“ — у день: махає пр. з гори до долу (кілька разів); „чорний“-димовий сиґнал; у ночі: махає поземо ліхтарем, „червоний“ — світляний сиґнал. Перший сиґнал передано, отруєна площа знайде-

на, №№ 1—3 підходять до ґруповика 1, одягнувши протигаз. одяг, приступають до роботи. № 1 опреділює глибину площі, №№ 2, 3— довжину і шукають обходу. Оскільки довжина більша за 250 м., повертають до ґруповика. Останній лишається на вихідному місці і збірає донесення. Передає зі схемою далі, тримає звязок з бойовим патрулем. („Военный вестник“ 26/1931).

Танкова тактика. Для операцій далекого радіусу (рейдів) потрібні, головно, середні танки з кул. та гарматами. Кілька легких. Тяжкі та супровідні танки мало рухливі для таких операцій. Для цього танкова ґрупа складається з: а) розвідча ґрупа — (легкі кул. танки, танкетки, також один, два гарм. танки); б) пробоєва ґрупа— середні танки. При незясованій ситуації не посилати танкеток масою — тримати в руках, яко резерв. До пробоєвой ґрупи приділюється мотор. артилєрію та піхоту на автах, що найменше по 2 чоти на танкову сотню. Початок операції по можливости одночасово з супровідною піхотою. Через зовнішню оборонну лінію пробиватися при допомозі резервових тяжких танків. Танкова сотня пробиваєься до дивізійних резервів; курінь — до корпусн. резервів; більші танкові зеднання через корпусні резерви. Основні цілі: ворожа артилєрія, живі, матеріяльні резерви, штаби, руйнування мостів, станцій і т. д. Пробій через передову лінію сотенними ґрупами, 200—300 м. одна за другою. Сотня у чотах по лінії. Розвідка по фронту в 2—3 рази більш ширини ладу. Стрімлення виконати основне завдання, не затримуватися над меншими. При опірі - удар компактною масою. Звязок з запільними частинами при допомозі радіо, літаків. Останні реґулюють, часто керують рухом танк. ґрупи. На кожну ворожу батарею потрібно 5—6 танків. Вогонь танку з одною гарм. або кул. при рухові проти ПТГАРМ. мало дійсний, потрібно або більш танків, або більш гарм. у танках. По виконанню основного завдання збірка для слідуючого компактного пробою. Але збірка не більш курінного зеднання. Розбиті танки хутко репаруються або руйнуються. Обслуга сідає на інші танки. Місце збірки 2—3 км. від першого оперативн. обєкту. Відхід по можливости сусіднім відтинком, попереджуючи свої частини.

Загальне: керування маршем танкових ґруп — наказ, радіо, авто, мотоцикли, світлосиґнали, сиґналізація прапорцями або звукова (труба). При пробою без артил. підготовки — задимлення, головно ворожої артилерії. Глибина задимлення мусить замаскувати мент пробою. При короткій арт. підготовці — часте фальшиве задимлення. („Война и революція“ 1/1932).

Боротьба з мото-механ. відділами. На марші потрібно відмовитися ґрупувати силу артилерії у голові кольони. Краще ешелонувати її батареями, або пів., але не окремими гарматами. Найкраще сполучити протилітакову та протитанк. оборону. Головні елементи танкової оборони: 1) рушниця з панцеропробоєвою кулею на 50—100 м. проти танкеток; 2) великокалібр. кул. на 500—700 м. проти танкеток; 3) малокалібр. гарм. проти легких та середніх

танків від 1000 м.; 4) цивіз. артилерія проти всіх родів танків до 1500 м.; 5) важ. гавбиці та мінomeти по районах скупчення.

На один км. фронту припаде пересічно 30—40 танків. Проти них, у обороні, припаде 2—3 великокалібр. кул.; 2—3 малокалібр. гармати; 6—9 середнекалібр. гарм. Отже танків буде в 3—4 рази завше більше, ніж ПТ. зброї. Місця ПТ. зброї — кул. по передньому краю передової оборон. лінії, малокалібр. гармати на 1000 м. за передовою лінією і далі аж до артилер. позицій. Вигляди на майбутнє має універсальна гармата пр. америк. типу Т. 3.; нарешті самохідна ПТ. артилерія, головне яко резерв коменданта. („В. и Р." 2/1932).

О. П.

Воєнні новини.

РАД. РОСІЯ.

Воєнні приготовання.

По англійським відомостям, в Росії одночасно з господарською „5-ти леткою" вироблен також 5-ти річний плян зміцнення армії. Цей плян містить в собі:

1) розгортування воєнної промисловости,
2) збільшення війська,
3) координацію загального 5-ти річного пляну з чисто воєнним.

Всю територію Рад. Росії розподілено на три „зони" в залежності від вражливости їх до нападу з повітря. 1-а зона—Петербурґ з околицями, Білорусь, 2-га зона — Україна, 3-я зона — Волга і Урал. Всі важливі підприємства воєнної промисловости містяться тільки в 3-й зоні.

Від воєнної промисловости вимагається, щоби вона мала змогу постачати все необхідне для мирного часу на армію в 1 млн. люду і для воєнного часу — на армію в 5—6 млн. Особливу увагу звернено на продукцію літаків. В 1928 р. було 28 літакових фабрик, зараз їх 45.

Склад воєнного літництва зараз — 1500 літаків в армії і 500 літаків в резерві. В воєнний час фабрики мають змогу вироблювати 300—400 літаків що-місячно. Продукцію буде ще збільшено через два роки.

Силу і склад хемічного війська буде збільшено відповідно загальному збільшенню армії.

(„Rivista di Artiglieria e Genio", Febraio-Marzo 1932).

ВЕЛ. БРИТАНІЯ.

Транспорт війська літаками.

В початку 1932 р. Британське воздушне міністерство зробило спробу пересунути повітровим шляхом відділ пішого війська з Египту до Південної Африки (див. згадку у „Таб." ч. 16, ст. 129. Ред.). Для

того були призначені три літаки 216-ої повітрової ескадрилі, яка розташована в Ґеліополисі коло Каїро.

Переліт почався 12.1.32. Екіпажем на трьох літаках були: 6 старшин, 3 літника-підстаршини і 5 жовнірів. На літаки було взято 70 чол. піхоти з повним бойовим знаряддям. Переліт робився поступово і метою було не стільки швидкість пересування, скільки його певність. Треба додати, що перелітати довелося через дуже некультурні терени, де немає ні шляхів, ні звязку, ні засобів допомоги.

Шлях було розподілено на такі етапи: 1) Судан, 2) Кізіму на великім озері, 3) Найробі, 4) Аберкон, 5) Брокен Гіль, 6) Капштадт.

Не вважаючи на несприятливу погоду, дикість місцевости і відсутність аеродромів, всі літаки досягли конечного пункту лету — Капштадту, куди вони прибули 7.2.32. Віддаль лету коло 8800 км.

Переліт показав, що пересування війська літаками, навіть в некультурних країнах, може виконуватися дуже добре і зручно.

(„Revue Militaire Française", Mai 1932).

НІМЕЧЧИНА.

Воєнні організації партії „Націонал-соціялістів".

Французький воєнний журнал подає наступні відомості про воєнні організації партії „Націонал - соціялістів", які безумовно в майбутності будуть грати велику ролю в долі Німеччини і Европи.

Партія 30.5.31 р. видала свій офіційний статут під титлом „Службовий статут штурмових відділів націонал-соціялістичної німецької робітничої партії". На погляд французького журналу, цей статут є відбиткою воєнного статуту німецького війська і взагалі організації „наці" є справжньою військовою силою.

Штурмові відділи партії (скорочення SA) були засновані з метою захищати силою партійні погляди. Статут каже: „Свобода думки і виразу її існує лише на папері, якщо позаду її не почувається волі й засобів захищати її боротьбою і в той спосіб забезпечити її збереження".

SA повинні дати німецкому народу ідею сили і важливости національно-соціялістичного руху. „Уніформа, прапори, музика, співи, дефіляди є конче необхідні для пропаганди".

Частини SA організовані по-військовому. Найдрібнішою частиною є р і й (Schar). Далі йдуть: Trupp (3—6 роїв), тоб-то ч о т а, Sturm (70—100 людей) — с о т н я, Sturmbann (250—600 людей) — к у р і н ь, Standarte—п о л к, Untergruppe—бригада, Gruppe—д и в і з і я (коло 15000 людей).

Над усім стоїть вище командування на чолі з Гітлером. В його розпорядженні є ґенеральний штаб (на чолі полковник Рьом) і генеральна інспекція.

Одиниці SA орґанізовані по територіяльному принципові, в чім французький журнал вбачає анальоґію з устрієм одиниць армії.

Крім того SA має спеціяльні організації, передусім автомобільні, які організовані у секції (Motorgruppe) і сотні (Motorsturm). Сотня

що найбільше має 30 мотоциклів і 10 вантажних автомобілів. Вона додається кожному куріневі і полку. Вищі організації SA мають ще більші автомобільні одиниці—моторові відділи.

В сотнях SA можуть бути зформовані кінні одиниці, а в тих, які працюють в сусідстві з ріками або морями,— фльотські частини.

Крім того SA мають різні допомогові формації, як інструкторські, санітарні і інш.

Особовий склад SA рекрутується з молоди не менш 18 років і доброго фізичного стану. Остаточний вступ до SA робиться лише після 1 місяця проби. В резерві SA лічаться всі члени партії, які мають більше 40 років, а з більш молодших ті, які через свої службові обовязки не можуть вступити до SA.

Крім організацій SA в партії існують ще так звані відділи SS (одиниці допомоги). Вони власне виконують обовязки партійної поліції. Сюди беруть членів партії з спеціяльним підбором, маючи на увазі, що вони часто будуть виконувати індивідуальну службу. Загальна кількість SS не може бути більше, як $^1/_{10}$ частина сили SA.

Статут вимагає від членів SA:

1) бездоганної повединки,—такої, як „у жовніра старої армії",
2) хоробрости,
3) пасивного послуху,
4) заховання всіх таємниць партії.

Статут додає „вояк SA повинен служити вірно Гітлерові і його прапорам". „Він не має права покидати місця розтошування частин без дозволу".

(„Revue Militaire Française", Juin 1932).

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА. *)

Організація війська.

Обовязкова служба громадян продовжується від 20-го до 50-го років життя. Служба в війську продовжується лише 18 місяців (нещодавно до парляменту уряд подав законопроект скоротити службу до 14 місяців). Що-річно береться до війська 70.000 рекрутів.

Загальна кількість війська: старшин 10.070, підстаршин 13.430, жовнірів 135.000. Резервістів 1.370.000, в тому числі 43.000 старшин.

Начальним вождем війська є президент Чехословацької республіки; при президенті мається воєнний секретар, який підтримує звязок з військом.

Військовий міністр керує військом з адміністративного боку і відповідає за військо перед президентом республіки і парляментом. Фактичним же начальником війська є начальник генерального штабу, який відповідає перед президентом республіки за підготовку війська і в порядку служби підлягає військовому міністрові.

В парляменті мається військовий комітет, складений з пред-

*) Також в „Таборі" ч. 15, стор. 89—92.

ставників всіх численіших партій. Завдання його — звязск між армією і парляментом і перегляд всіх військових законопроектів.

При військовому міністерстві мається генеральний інспектор армії, який має завданням контроль за підготовкою війська і виконанням всіх постанов парляменту.

Досі ще мається французька воєнна місія, на чолі якої стоїть генерал Фоше (Faucher). Її завдання—інструктовання війська.

Територіяльний розподіл держави — 4 військові округи, які мають свої осередки в Празі, Брно, Братиславі і Кошіці. Ці округи розподілені на дивізійні райони, останні—на полкові. Розподіл відповідає адміністративному розподілу держави.

Склад війська.

Піхота: 1) 12 піших дивізій, кожна з яких має дві бригади по два полки з трьох курінів; крім того в дивізії мається ще одна гарматна бригада з: а) одного полку легких гармат — два дивізіони 8 цм. пушок і один дивізіон 10 цм, гавбиць; дивізіони по 3 батареї; б) одного полку середніх гармат—два мішані дивізіони — 2 батареї 15 цм. гавбиць і 1 батарея 10 цм. пушок; в) дивізіона гірних гармат—2 батареї 7,5 цм. пушок і 1 батарея 10 цм. гавбиць. Всі батареї по 4 гармати. Допомогові частини пішої дивізії складаються з: а) інженерного куріня, б) сотні звязку і в) дивізійного обозу і шпіталю.

2) 2 гірні піші бригади, кожна з 3 полків по 3 курені.

3) Артилерійські частини: 2 гірні гарматні полки, 4 польові гарматні полки, 5 механізованих гарматних полків (гармати калібру 15 цм., 21 цм., 24 цм. и 30,5 цм.), 3 протилітакові гарматні полки.

4) Кіннота: 3 кінні бригади (кожна в складі 3 — 4 полків і 1 самокатної сотні). Крім того мається для додачі кінноті одна сотня панцерників.

5) Танки: один танковий курінь з трьох сотень (танки, панцерники і панцерні потяги).

6) Інженерні частини: 2 гірні інженерні курені, 1 понтоновий курінь, 1 машино-автомобільний курінь, 1 залізничний полк з 2-х куренів.

7) Частини звязку: 2 сотні гірні, 3 сотні кінні і 4 армійські групи звязку.

8) Частини механічного транспорту; частини кінного транспорту; санітарні частини — в кількості, якої вимагає модерна армія.

(„Army, Navy and Air Force Gazette", April 14-1932).

ЗЄДНАНІ ДЕРЖАВИ АМЕРИКИ.

Організація полка механічної кінноти.

Повсесвітне бажання збільшити у війську механізовані частини знайшло собі відклик в утворенні в ЗДА спеціяльного полку „ме-

ханічної кінноти", тоб-то такої кінноти, яка замісць коня посідає для руху й для боя моторові вози.

Таким полком в армії ЗДА є зараз 1-й кінний полк. Сучасна організація його наступна:

1) Штаб полку на автомобілях; при штабі 1 командна чота і 1 кулеметна чота.

2) Панцерна сотня (coverni squadron), яка складається з 1 чоти панцерних автомобілів і 1 розвідчої чоти.

3) Сотня бойових возів (combat car squadron), яка так само складається з двох чот легких танків.

(„Rivista di Artiglieria e Genio", Giugno 1932).

ФРАНЦІЯ.

Літак для літання в стратосфері.

У Франції фірмою Ґерше сконструовано літака для літання в горішних верствах повітря (стратосфері).*) Це є моноплян з кабіною, яка має змогу зачинятися герметично. Вікна мають прилад, який не дозволяє їм замерзати (покриватися льодовою коркою). Екіпаж мусить дихати стисненим повітрям, для чого є спеціяльний прилад.

Коротка характеристика літака:

Мотор Льорен „Оріон" в 700 к. сил, 12-ти циліндровий з висотним компресором „Брави-Бовері" (прилад, який дає можливість зберегати на висоті швідкість лету).

Розмах крил 18 м., вишина 3,8 м., довжина 11,7 м., несуча поверхня 45 кв. м. (звертає на себе увагу великість крил).

Вага підчас лету 5.000 кгр.

Швидкість лету від 298 до 388 км. у год.

Такий літак може підноситися аж до 15.000 м.

(„Rivista di Artiglieria e Genio", Giugno 1932).

В. К-ий.

---

*) Повітря, яке оточує земну кулю газовою оболонкою, розподіляється на дві шари, фізичні якості яких дуже різні: це є т р о п о с ф е р а — нижня шара 11 — 14 тис. м. завтовшки, і с т р а т о с ф е р а — верхня шара вище 11—14 тис. м. Тропосфера добре вислідувана, тоді як про стратосферу ми знаємо дуже мало. Сподіваються, что літання в стратосфері через малий опір повітря дозволить літаку пересуватися з дуже великою швидкістю, — імовірно 800 — 1000 км. у год. Однак фізичні умови стратосферних верств повітря незручні для життя людини: там панує холод 60 — 70° низче нуля, гущина повітря не дає можливости дихати, мале тиснення атмосфери утруднює циркуляцію крови людського орґанізму і т. ін. Спроби, які зараз робляться в багатьох країнах і які мають метою опанувати стратосферу, імовірно в близькому часі увінчаються успіхом і тоді швидкість пересування літаками мусить надзвичайно збільшитися. Переліт до Америки буде тривати якіхось 5—6 годин.

Шолом — емблєма волі нації.

В січні ц. р. в Берліні помер оружейний мастер Франц Маркс, винахідник відомого німецького сталевого шолому. Памяти цього винахідника німецька преса присвятила багато теплих та вдячних слів. Рахуємо потрібним ознайомити наших вояків з окремими думками та історією винаходу модерних шоломів. Одна нім. газета пише, наприклад, так:*)

— „Сталевий шолом! Емблєма почуття обовязку, символ вірности Батьківщині, найвища відзнака кожнохвильової поготівлі до смерти — це все означає для нас простий сталевий шолом, який підчас війни прикривав міліони нас, котрий носили ми на всіх фронтах: на марші і при наступі, в тумані газових хмар, в світлі ракет, в палючім промінню прожектора — під ясним, тихим зоряним небом — і в ночі жаху...

І, хто бачив, завше казав — то є німець!...

Сотні тисяч з сталевим шоломом на голові схилилися в домовину — за Батьківщину!...

І так, нарешті пішов туди і творець його. Мимо його могили пройшли леґіони тих, котрі завдячують цьому чоловікові та його твору — життям своїм.

Міліони старих фронтових бойців віддали йому останній привіт...“

Так пишуть і так шанують память винахідника шолому вдячні йому земляки. Отож цікаво пригадати історію винаходу модерних шоломів і обговорити вартість кожного з них.

Вже при початку війни команди всіх армій звернули увагу на те, що найбільший відсоток поранень припадав на рани у голову від шрапнельних куль та осколків гранат. Коли почалася окопна війна і вжито було бризантну амуніцію, відсоток подібних поранень приняв загрозливий характер.

Тогочасні головні убори—матерчаті або шкіряні (каски у німців) не давали найменшого захисту. Відомий нім. хірург проф. Біер вирахував у той час, що лише на поранення голови від гранатного вогню припадало 83% всіх поранень. Зрозуміло, що всі армії почали шукати засобів, щоби запобігти цьому лихові. Ініціятиву у цьому, як і завше, виявили французи. Вже в кінці 1915 р. франц. армія отримала шолом. Нарис шолому зробив видомий фр. баталіст Detville і за основу його взяв старий римський шолом. Але франц. души не були властиві основні мотиви римського шолому, його важкість, масивність, різкість контуру і тому Detville відповідно модернізував його. Франц. шолом є легкий, до певної міри елєгантний, проте в окремих його рисах відчуваються неприємні футуристичні тони. Ці вимоги легкости та елегантности і спричинилися до того, що головні вимоги наміченого завдання відійшли на другий плян. Фр. шолом не є сталевим, — це шолом або, скорше, каска з міцної бляхи. Він пробивається не тільки кулями та осколками, але навіть камінням. Німці подають, що підчас боїв в Аргонах вони знаходили силу фр. трупів з пробитими камінням шоломами. Але

*) Nachtaüsgabe, Січень 1932.

найбільше лихо фр. шолома полягало у тому, що кавалки бляхи заганялися ударом у рани і це викликало неймовірні страждання у вояків. Фр. шолом переняли, як відомо, й інші армії: російська, бельґійська, італійська, портуґальська і т. д.

Анґлійці не хочуть мати нічого чужого і сконструували собі власний шолом, прозваний — тарільчатим. Анґлійці часто мають не тільки ориґінальні звичаї, але також і смак. Іхній шолом лекше французького — товщина бляхи менш міліметра і тому англійські солдати тягнули за собою тяжкі сталеві щити, які і ставили перед себе в потрібний мент. Не потрібно доводити, що така подвійна охорона надто обтяжувала бойця і гальмувала всі його рухи.

Анґлійський шолом перейняли їх родичі — американці.

На прикладаємому малюнкові подаються зразки цих шоломів:

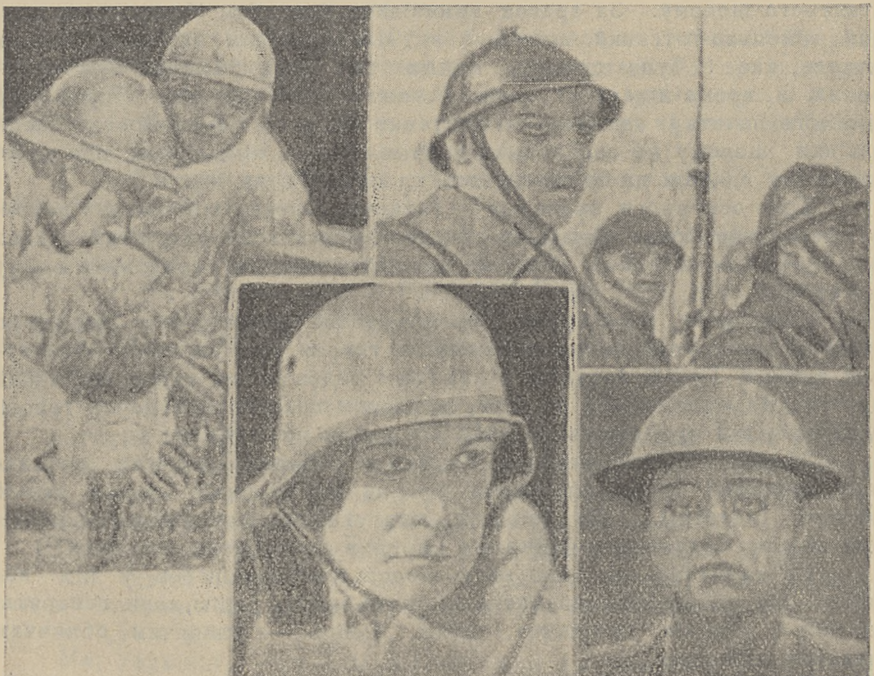

З р а з к и ш о л о м і в: зліва — французький, праворуч — російський, посередині — німецький, праворуч долі — анґлійський.

Питання конструкції шолому німці вирішили у спосіб, властивий їхній психіці, їхньому ідеалові бойця і їхнім любимим словам:

копосальність — фундаментальність. В основу конструкції було покладено три завдання:

I. Шолом мусить захистити бойця як в найбільшій мірі.

II. Шолом мусить носити в собі психольоґічний елемент збройної сили нації.

III. Шолом мусить важити 1000 грамів.

Особливо цікаве друге завдання. Студіюючи світову історію уніформи бачимо, що великі армії завше відріжнялися особливою уніформою. В цьому коротенькому нарисі не будемо торкатися питання про психольоґічне значіння уніформи та її елементи, просто наведемо кілька прикладів.

Ще й зараз нас дивує краса старої римської уніформи, далі ми знаємо, яке велике значіння придавав Наполеон умундурованню своєї „Великої Армії" і ми також пригадуємо, яке враження зробила німецька уніформа, головно шолом, на наше населення, в порівнанню до шапкової російської уніформи.

Цей психольоґічний ефект і ліг в основу творення німецького сталевого шолому. За зразок винахідник його Фр. Маркс взяв старий німецько-готський шолом і в 1916 р. подав на затвердження модель, яка і була принята майже без змін. Шолом був зроблений з хромо-нікелевої сталі і важив 1500 ґрамів. Проф. Бієр з самого початку замовлення поставив Марксу передумовою, щоби оскілки шолому не загиналися у рани. І тому нім. шолом при дуже сильному вдарові лише розлітався на кавалки, як чавун.

Крім основного завдання — захисту голови, німецький шолом, завдяки широкому обводному бортові, дає також потрібний захист обличчу, шиї й спині, а т. ч., що найголовніше, прикриває сонну артерію.

Крім того, двох-трьох центиметровий простір між верхньою стінкою шолому та обводним кантом голови дає ще оден, додатковий захист. Тверді подушки з конячого волосся, які заповнюють цей простір, спричинюються до того, що шолом лежить щільно на голові, а ці подушки приймають на себе всі удари по шолому.

Збитий, згартований у 40 ріжних робочих процесах, німецький сталевий шолом направду уявляє мистецький зразок їхньої военної індустрії. По свойому гартуванню, матеріялові, формі— цей шолом, безумовно, найкраще вирішив поставлене завдання.[1])

Не дивлячись на свою вагу, шолом знайшов любов у нім. вояцтва, він надає бойовий вигляд і німці мають рацію, коли говорять, що він з міліонів цивільних робив бойців, — хлопячим обличчам надавав мужність.

Німецький шолом зробився емблємою вояка.

Цей шолом скопіювали австрійці і цілковито перейняли болґари.

Віримо — в близькому часі повстане Українська Армія. Який-

[1]) До нім. шолому може ще додаватися спереду окремий щит; важить він до 1000 ґр. і вживався лише в окремих випадках.

же шолом ми будемо мати і що буде емблємою Української вікової збройної волі? Переймемо ми, з міркувань ощадности, французький шолом, щоби вже зрештою не було ріжниці — чи то хінець, чи українець, а може й француз — або, як болґари, переймемо нім. шолом?

По-перше, що до ощадности. Перші часи Україна, без сумніву, мусить керуватися драконовськими законами ощадности і ця ощадність мусить бути переведена у всьому—навіть в уніформі війська. Але з цього мусимо виключити тільке одне — шолом! Шолом є основа цілої уніформи. Все може бути просте, навіть бідне—але шолом оден вже буде давати нашому воякові відповідний вигляд. Не будемо слідувати росіянам і станемо на тім, що вбрання бойця є передумовою його боєздатности.

І тому нашим першим завданням, навіть через міру наших можливостей, мусить бути турбота про цю першу основу уніформи— про цю умову боєздатности нашої армії.

Чи ж мусимо ми переймати у когось, або копіювати щось? Звернемося до історії. Наколи признаємо, що мистецьким зразком уніформи стародавности був римський шолом, то у другім періоді життя людства — у часи середневічча — таким чудовим зразком на цілий світ—був наш старий князівський шолом.

Очевидно мав рацію наш старий літописець, коли з гордістю записав у своїй хартії:

— „Німці дивом дивувалися з краси рицарського озброєння русів, які приходили з князем Данилом допомогати уґрам". —

(В. Перетц. „Сл. о Пл. Ігор.", Київ 1926, стр. 12).

Наші давні прадіди не менш сучасних німців кохалися у свойому шоломові, це вони ж оспівали його, що їхня збройна сила була:

— „під шоломами випещена"... (Сл. о Пл. Ігр.)

Старий князівський шолом[1]) і зараз є емблємою того нашого славного історичного часу і залишив свою символику в архітектурі наших старих церков. Риси старого московського „цибулястого" шолому також залишилися в архітектурі їхніх церков.[2])

Отже колись було і у нас, де не зявився би наш старий вояк — на березі Каспія, в диких половецьких степах, під Царгородом, в Македонії або в Ілірику—кожен, хто бачив його, казав:

— „то є рус".

Ми, Українці — „с е - ж бо т е п л е м я с л а в н о г о н а р о д у Р у с ь к о г о" — ми — „з т о г о п о к о л і н н я в і й с ь к о" — і очевидно нам не потрібно переймати щось або копіювати когось. Чи надається наш шолом до моделювання? Без сумніву.

---

¹) За зразок беремо шолом з малюнку „За Державність" ч. 2.

²) Большевики скопіювали не свій московський шолом, а наш — але це не є причиною, щоби ми відмовилися від того, що є нашим.

Розглядаючи наш шолом бачимо, що основу його творить цільний сфероїд, верхня його частина — шпиль є тільки додаток, як в сучасному фр. шоломові гребінь. Призначення як одного, так і другого одне—дати відповідний вигляд шолому. Нижня частина нашого шолому, по своєму призначенню, виконувала функції сучасного нім. шолому.

Отже—завданням наших мистців та майстрів і буде сконструовати наш старий історичний шолом. В основу його мусить лягти сфероїд нашого старого шолому, на горі, яко чудовий додаток, мусить залишитися шпиль (з легкого металю) і нарешті мусять бути відповідно модельовані борти, можливо у цьому випадкові по зразку нім. шолому.

Не потрібно додавати, що наш шолом має бути сталевим і мусить зеднати у собі: красу, психольоґічний ефект і могутність.

І тоді кожен, хто побачить цей шолом, скаже:

— „т о є у к р а ї н е ц ь“.

1932. **О. Переяславський.**

Др.-інж. Л. МОСЕНДЗ,
Хорунжий.

Клясифікація бойових річовин і теоретичний ефект отруйних газів.

До бойових річовин у вужчому значінні слова зараховує військова техніка такі хемічні сполучення, що є військовою зброєю самі по-собі, діючи на живу істоту безпосередньо. Вибухові річовини, діяння яких полягає на експльозійному ефекті, ц. т. виявляють себе головно учинком механічним, до ґрупи бойових річовин безпосередньо не стосуються.

Бойові річовини можна розділити на річовини трьох родів:

а) о т р у й н і г а з и, що впливають на живу істоту фізіольоґічно-шкідливо й тим виводять її з бою дочасно чи назавше,

б) м а с к у ю ч і г а з и, що можуть не мати фізіольоґічно-шкідливого ділання, але тільки своїм запахом забивають пах шкідливого газу й тим викликають дезорієнтацію,

в) д и м о в і р і ч о в и н и, які теж самі по собі мало або зовсім не шкідливі, але вживаються для витворення штучної імли (димової завіси) іноді з домішкою газів отруйних і маскуючих.

Отруйні ж гази, в залежності від фізіольоґічного ділання їх, ділять на такі ґрупи:

1) смертоносні (у найвужчому розумінні),
2) задушуючі,
3) блювні,
4) сльозові,

5) розтераючі,
6) оглушуючі,
7) викликуючі чихання.

Ця клясифікація є стислою лише в загальних рисах, бо той чи інший газ може належати до ріжних ґруп одночасово, в залежності від концентрації, в якій він застосований, а подекуди й від зовнішніх умов.

Так, напр., хльорпікрин у одній концентрації діє яко газ 4-ої ґрупи, а в другій—як газ 1-ої й 4-ої разом. Або фосґен, що належить до 1-ої й 5-ої ґруп.

Найхарактернішими отруйними газами серед великої кількости їх будуть властиво ті гази, що вже незначна кількість їх у воздусі викликає смерть живої істоти. Цю властивість у високому ступневі посідають фосґени, хльорпікрин, іприт та орґанічні газові сполучення арсену. А порівнювати отруйний учинок кожного з газів сьоми зазначених ґруп можна на підставі таких міркувань:

Хай „W“ є пересічна вага (в кильоґрамах) отруєної газом істоти, а „v“—мінімальна вага (в міліґрамах) газу, що викликає отруєння зі смертельним наслідком.

Тоді „отруйну учинність“ даного газу можна унаочнити взором

$$\frac{v}{w} = K \quad . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \quad (1)$$

Величина „W“ є відома, а до вияснення значіння величини „v“ дійдемо в наступний спосіб:

Як що в одному кубічному метрі воздуху міститиметься „b“ міліґрамів отруйного газу, а за одну мінуту жива істота вдихує „A” кубічних метрів отруєного повітря, то протягом „t” мінут до її тіла увійде

$$A \times b \times t$$

міліґрамів отруйного газу.

Як що ця кількість вже поділала смертельно, то можна написати, що

$$A \times b \times t = v \quad . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \quad (2)$$

Поділивші обидві половини цього взору вагою отруєної істоти (W), дістанемо на підставі взору (1)

$$b \times t \times \frac{A}{W} = K,$$

або

$$b \times t = \frac{W}{A} K \quad . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \; . \quad (3)$$

У цьому, т. з. Габеровім (Haber) взірці відношення між вагою (W) живої істоти та спотребованою нею для дихання кількістю повітря (A) є, для даного роду живих істот, стале й відоме, а тому величина $\frac{W}{A}$ є відома константа (стала величина).

Отже зі взору (1) треба для кожного газу встановити досвідну величину „v”. Тоді підставивши її вартість у взір (3) знайдемо для даного газу величину $b \times t$, яка зветься „фактором смертоносности“.

Щоб уявити собі зміст цього фактору, напишемо взір (3) так:

$$b \times t = \frac{v}{A}.$$

Як що порівнання учинку ріжних газів будемо робити за час їхнього діяння, рівний одній мінуті, то дістанемо, що

$$b = \frac{v}{A},$$

ц.т., що „фактор смертоносности“ данного отруйного газу є та його найменша кількість (в міліґрамах) у одному куб. метрі воздуху, яка живу істоту даного роду вбиває за одну минуту дихання отруєним воздухом.

Де-які отруйні гази мають наступні „фактори“:

фосґен	450
діфосґен	500
іприт	1500
хльорпікрин . . .	2000
хльорацетон . . .	3000
ксиліцьбромід . . .	6000
хльор	7500

З цих факторів вирахуємо, напр., що дорослу людину, яка вдихує за минуту 7—9 літрів воздуху, може вбити

$$\frac{8 \times 450}{1000} = 3.6 \text{ міліґр. фосґену}$$

або

$$\frac{8 \times 7500}{1000} = 60 \text{ міліґр. хлору}$$

Звідси, знаючи кількість живих істот на даній площі, що мають бути піддані отруйному вчинку газу, можна вирахувати необхідну його кількість. Одначе ці теоретичні підрахунки матимуть на практиці лише приблизну вартість. Їх приходиться кореґувати факторами ріжної природи [швидкість поглинання газу ґрунтом, швидкість розкладу, ступінь протигазової забезпеченности на ворожому боці, то-що], які завше збільшать ужиту кількість газу.

Отже, як що в залежності від тої чи іншої причини не весь газ (b) був захоплений живим орґанізмом, а частина його „c” була без учинку, то Габерова формула набуває вигляду

$$(b - c) \times t = \frac{W}{A} K.$$

Як що (b) буде рівне (або менше) „c“, то газ не учинкуватиме як отруйний у стислому значінні.

З цього слід зробити наступний висновок: газова атака досягне своєї ціли тільки в тому разі, як що буде забезпечена максимальна концентрація отруйного газу на ворожому відтинку. Теоретичний підрахунок має лише показати мінімальну кількість газу, зі зниженням якої фізіольоґічний ефект газового наступу наближатиметься до нуля.

До походження слова „козак".

(Думки німецьких дослідників, що до зясовання цього слова).

У журналі „Вільне Козацтво" (Прага, ч. 107, від 25 черв. 1932 р.) п. А. Ленівов подає цікаву історичну справку: „О походженні, значінні та зясованні слова козак". Ця стаття базується г. ч. на дослідах українських та російських істориків. Поруч з цією статтею п. Чужинець друкує теж цікаві статті про французьке та анґлійське літературне козаксфільство (ч. 107-8-9). Всі ці статті, до певної міри, доповнюють одна другу. Одначе цей загальний огляд головних джерел був би неповним, оскільки при цьому не згадаємо також німецького козакофільства. Німецька література про Україну величезна, але в даннім разі ми обмежимо її лише тими творами, які безпосередньо торкаються теми п. А. Ленівова.

Для німців *„das kosakentum war von jeher etwas Misteriöses, beinahe Unheimlihes und Grauenhaftes" (A. Springer)* [1]) і вони давно і старанно намагаються зясувати це — *„so berühmte, so gefürchtete und so verabscheute* [2]) слово „козак". (*Engel*, стор. 53). Це зацікавлення німців Україною та українськими козаками триває не тільки підчас історичного життя України, але не слабне навіть і тоді, коли давно вже відгомоніли бої „Страшної Козацької Держави" (Engel, стор. 53). Німецький (уґорський) історик Енґель, про котрого будемо говорити далі, направду має рацію, коли на стор. 4 свого твору запевнює, що — *bey Herzählung Literarischen Quellen und Hülfsmittel die Leser sich eher über die Menge derselben wündern, als über die Wenigkeit beklagen werden".* — [3]) Як далеко йшло у німців зацікавлення українськими козаками можуть посвідчити хоч би дві такі характерні праці. Того ж Енґеля „*Abhandlung über die Aenlichkeit der militaerischen Republik der Spartaner mit jener der Saporoger Cosaken*". [4]) Ця праця Енґеля була премірована Ґетинґенським університетом золотою медалею. Друга подібна праця зявилася у Büsching Magazin, [5]) том XVI 1782 р. Anecdotes et Pensées Hist et Milit. 1774". Автор її, що заховався під псевдонімом M. K. Le G. de W. (по думці нім. істориків мав бути військовим) заперечує можливість порівнанняЗапорожської Січи з Маль-

---

[1]) „козацтво від давнього часу мало у собі щось містичного, моторошного, жахливого".

[2]) „таке славнозвісне, таке страшне і таке зненавиджене".

[3]) „при ознайомленню з літературними джерелами та допомоговими дослідами читач скорше буде дивуватися силою їх, ніж скаржитися на їх обмеженність".

[4]) Дисертація на тему анальоґії між спартанською военною республікою та такою Запорожських козаків"; в ориґіналі праця написана по-латині під таким заголовком: „Commentatio de Republica Militari seu comparatio Lecedaemoniorum eretensium et cosaccorum".

[5]) Точна назва: Magazin für die neue Historie und Geographie. Dr. Anton Frid. Büsching Halle. (там же дослід про хозарів, чорних клобуків, торків г. ч. по Müller'у).

тійським орденом. Запорожців він ставить значно вище, бо вони не є тягаром для других, вони покладаються лише на свою хоробрість та зброю, їхні фортеці це тільки шанці, а все-ж турки нічого не можуть зробити з ними. Натомісць мальтійці живуть на рахунок других підбитих ними; зі своїх страшних фортець вони лише дивуються на діла козаків і т. д. Закінчується ця стаття реченням: „*In der Tat, die Cosaken brauchen nur Creuze und reiche Pfründen, dann Würde von selbst ein Abt Verrot aufstehen, um ihre schönen und herlichen Thaten der Nachkommenschaft zu verkündigen*".[6])

* * *

Згадане вище мало лише на увазі ілюструвати характер німецького козакофільства, але далі повернемося до основної нашої теми: як німецькі дослідники XVIII та XIX віків зясовували собі слово „козак". Першими дослідниками цього слова були: Гупель та Енгель.

1) Hupel. A. W. „*Von den Kosaken*". Riga 1790; 2) Engel J. Ch. v. „*Geschiche der Ukraine und der Ukrainischen Kosaken*" Halle 1796. Почнемо з Енґеля, бо при обговоренню Гупеля будемо говорити про цілу ґрупу німецьких дослідників.

Христофор Енгель у свойому фундаментальному творі „Історія України та українських козаків" синтезував всі найголовніші історичні праці та досліди про Україну до XVIII віку. У передмові до цього твору Енгель пояснює також причину, чому він захопився власне історією цього „зникнувшого", по його думці, народу. Він говорить, що добровільно відмовляється „auf den Glanz und den Lohn"[7]) і пише історію українських козаків тому, що вона може навчити багато де-чому, а головно сам вже матеріял захоплює його („und haucht Geist, Wärme und Leben"[8]) в його виразі), що енергія цього народу та його окремих представників на полях Білгороду, Корсуня, Збаражу, як також чини гетьманів Хмельницького та Мазепи зачаровували його у тій же мірі, як подібні чини в історії Ґреції та Риму. Направду, минуле України глибоко зворушило Енгеля, що вже видно хоч-би з драматичних компліментів, так часто розкиданих в особливо патетичних місцях його оповідання, як напр. dummes Volk і т. д. В основу своєї історії п. Енгель поклав завдання зясувати та пояснити слово „козак". Спочатку він наводить погляди других істориків, додає свої коментарії і тим, як він говорить, дає можливість думаючому читачеві зробити вибір між ними. З цих істориків Енгель наводить:

1) Herbin—виводить слово „козак" від „коса", бо козаки ніби були озброєні косами. Енгель слушно зауважує, що це мало місце лише раз при гет. Б. Хмельницькому.

---

[6]) Зміст цієї фрази, що козакам варто було-би зробитися монахами, як мальтійці, і тоді сам по собі зявиться абат Ферро і опише їхні чудові, героїчні діла.

[7]) „від нагороди та відомости (знаменитости)".

[8]) „і вдихає натхнення, щирість та життя".

2) Piasec-Le Chevalier — виводить це слово від „коза“, зглядно спритности козаків, або тим козячим шкірам, у які, ніби-то, колись одягалися козаки. Енгель додає, що слово „козак“ значно молодше того часу, коли люде одягалися у шкіри.

3) Zimorovicz—виводить від слова „муха“ (відлива, навязлива). Енгель говорить, що наразі утримується від спростовання.

4) De Guignes — що по виразу Енгеля користається сумнівною хінською вченістю, виводить це слово від „кіпчак“.

5) Київський синопис—твердить, що назва „козак“ походить від першого ватажка, що називався Козак. Енгель говорить, що на це не мається певних доказів.

6) Hartknoch—виводить від польського слова „kozi“ або „chodzie“. Енгель рахує це невлучним.

7) Rodde's Wörterbuch—слово „козак“ означає „батрак“. Енгель каже, що навпаки джерела його переконують, що це слово означає абсолютно вільну людину.

8) Müller — шукає звязок цих нових козаків з козаками, про котрих згадує Ґреч. імпер. Константин Порфірородний. Енгель говорить, що Константин П. дійсно згадує про „Kozachia“, що лежала між Чорним та Каспійським морями, що про це згадують також і руські літописи (Мстислав князь Тмутараканський завоював Козахію у 1021 р.). Він думає, що цілком можливо, що частина Хозар (татарський народ по думці Енгеля) під той час і носила стару татарську назву „козаки“, так як ще й тепер мається „Козача Орда“ або Киргізкозаки,—татарський рід, що живе по р. Яику. Одначе Енгель не згоджується з Мюлером, що рештки цих старих козаків „Козахії“ (X, XI віків) зєдналися пізніш на Дону з московськими збігцями і отримали назву „Донські козаки“, бо сам-же Мюллер доводить, що Донські козаки значно молодші за Українських і про них згадується у-перше лише у 1579 році. Тут Енгель говорить, що далі у своїй праці він доведе також, що Донські козаки завдячують своє походження Українським козакам і що це мало місце у 1570—79 роках. (Далі у своїй історії Енгель це і доводить). Все-ж не відкидаючи гіпотези Мюллера, Енгель поставився до неї з резервою і закінчив коментарії цього історика такою фразою: „*Ich kann daher in Sachen dieser aeltern Voelker Genealogie auch meinen handschriftlichen Annalen keinen Glauben beymessen, wenn sie um die Wiege des Cosakenstaats mit Schutt des Alterthums künstlich zu verdecken, folgendes woertlich behaupten:*[9]) (з транскрипції латинськими літерами передаємо нашими)—„прі том Бусурман на море разбівалі, називаясь козакамі, от древніх Казаров, рода тогож рускаго *(ein grober historischer Fehler, das Chazaren ein russiches Volk gewesen seyen)*[10]) прі Какган еще бившіх“.

---

[9]) „Я не можу тому, по суті, довіритися цій старій ґенеальоґії народів, також рукописним літописам, що маються у мене, коли вони намагаються походження козацької держави прикрити пеплом старовинности і твердять дослівно слідуюче“:

[10]) „груба історична помилка, ніби то Хозари були руським народом“.

Енгель не наводить, що то за рукописні літописи малися у нього на руках. Закінчивши перегляд цих істориків Енгель подає свої міркування:

I. Назва „козак“ вперше почулася у Польщі в 1516 році, що доводять історики: Bielski, Okolski та Guagninus, окремі цитати з котрих при цьому і наводяться. Що ні один історик, ні Cromer, ні Miechowski, ні Joducus Decius, слова „козак“ не знали і не вживали.

II. Слово „козак“ є турецько-татарське слово і що у словнику Meninski означення „козак“ відповідає розумінню „розбійник“. Тут Енгель наводить ватажків знаних Азовських козаків 1500 р.: Агі, Черкес, Карабей, Козак. Це були, по його думці, ватаги татарських козаків.

III. У Польщі назву „козак“ почато уживати для означення вільного, неплатного, легко-узброєнного вояка, що шукає здобичі. Привід до цього дали безперестанні татарські наїзди, коли мешканці України добровільно узброїлися, приняли відповідний воєнний устрій і переняли назву тих татарських козаків. Подібний процес гуртування та переняття назви Енгель бачить також у Голубських, Витебських, Литовських, Полоцьких і т. п. козаків.

Початок козаччини на Україні, по думці Енгеля, виглядав так: у 1492 р. (по смерти Казиміра) почалися утиски польської шляхти на Волині та Поділлю, вибухло селянське повстання під проводом Мухи, якого розбито, а його 10.000 ватага розбіглася у степи до Дніпра. Остап Дашкевич, по виразу Енгеля „Ромул“ український, почав збірати цих збігців, формувати їх у воєнну організацію і у 1516 році зробив свій перший похід на татар. Підчас цього походу українці довідалися від татар про назву „козак“. По повороті з походу почалася у поляків війна з Москозщиною; під цей час татари були необхідні, але з другого боку потрібно було також боронитися і від татар і отже, щоб не компрометувати себе, а т. ч. і Польську державу, а разом з тим і давати відсіч татарам, українці й прозвали себе татарським словом „козаки“.

Далі в „Історії України“ все йшло-би добре, як би нараз Енгеля не спіткала-би маленька неприємність. Він вияснив, що Українці називалися не тільки „козаками“, але до того ще й „черкасами“, а також, що основним організаційним центром первісної козаччини було м. Черкаси (на Київщині). Енгеля нараз взяв сумнів. Потрібно було пояснити якось ці дві, одна від другої нероздільні назви: „Черкас-Козак“. І от, нараз, забувши своє перше, детальне пояснення козаччини, Енгель змушений був прийти до такого нового пояснення. Дуже можливо, говорить він, що Чингізхан серед підлеглих йому народів мав цих Черкас з Козахії, на терен Київщини вони попали або як полонені, або як збігці і там заложили м. Черкаси. Тут вони перемішалися з Українцями і тому—раптом констатує Енгель:

„Ukrainer schönere und behendere Leute seyen als die Russen“ (стор. 21).

(Українці є гарніші і дотепніші люде за росіян).

Другим дослідником слова „козак" був згаданий вже Август Гупель. Його книжка „Про козаків" вийшла у 1790 році, отже на шість років раніш Енгеля „Історії України", але треба думати, що або останній не знав про першого, або з якихось причин вихід твору Енгеля затримався. У всякому разі як один, так і другий цілком незалежно провадили свої досліди. У передмові до своєї книги Гупель пише, що він власне збірав матеріял до історії козаччини для історичного календаря Archenholz'a, але у нього зібралася така сила цього матеріялу, що він вирішив хоч коротенько, але видати його окремою книжкою. Його завданням було описати взагалі всіх існуючих на терені Росії козаків, але зважаючи на те, що „Українські" козаки є найстарші, він розуміється і буде говорити найбільш про них. Тут Гупель м. і. каже, що він не уживає слова „малоруські", бо це слово є „наполовину німецьке, наполовину російське, а слово Україна закордоном найчастіш уживається". Як і Енгелю, йому також були відомі головні джерела до історії України, а крім того він мав знайомих російських генералів, під командою котрих перебували у той час українські козаки, отже мав нагоду наочно бачити цей нарід. В загальних рисах ґіпотеза Ґупеля—„nach grösste Warscheinlichkeit" [11]) виглядає так (основні джерела — Müller, Remer, Scherer):

Задовго до татарської навали на просторі суч. Кабарди на Кавказі лежала країна Козахія (підстава: оповідання Констант. Порф.); нарід цієї країни називався інакше Черкасами. У 1021 р. Козахію завоював кн. Мстислав і у 1023 р. ужив цей нарід у боротьбі з братом Ярославом. У 1064/5 рр. кн. Ярослав ще раз розгромив Козахію і заволодів головним містом Черкасів Темруком на Тамані. Потім почалася татарська навала. Доки татарська могутність стояла непорушною і охоплювала собою простори суч. Кавказу, доти про Козахію або Черкасію губляться всі вістки. Ці назвиска починають знову виринати, коли татари починають розвалюватися. Зявляється сила окремих татарських ватаг, що перемішуються з козаками або черкасами і так зявляються т. зв. Азовські козаки, головними ватажками котрих і були у 1540 р. Аґус, Черкас, Карабай. Яко приклад такої мішанини, Гупель за Gatterer'ом наводить Киргиз-Кайзаків (козаків), або Кара-Козаків, що ще існують і тепер. У перекладі ці слова означають: вільні люде (козаки) — „хана Кирґіза". Далі Гупель говорить, що ці Азовські козаки перейши на простір суч. Київщини і заснували м. Черкаси. Він не оповідає, чому і як перейшли вони на нові місця. Як побачимо далі, другий німецький історик оповість нам про причину цього переселення. Далі Гупель оповідає, як зявилися козаки на Україні. По Енґелю, як ми бачили, цей процес відбувся просто: Українці пішли у похід, зустрінулися з козаками (татарськими) і перебрали у 1516 р. й собі цю назву. По Гупелю цей процес відбувався дуже довго. До 1157 р. була Київська Держава, в 1240 р. Київ руйнують татари, у 1340 р. Гедимін кладе кінець та-

[11]) —„по найбільшій імовірності".

тарській неволі. Але нестерпиме ярмо чужого панування змушує Киян тікати на „край“ (Україну), там вони займають поселища чужого народу козаків, змішуються з ними, переймають від них воєнний устрій і починають боротьбу з литовцями та татарами. Довший час Українці затримували загальну назву „черкаси“ і козаками називалися лише ті, хто ходив у поле (у бій).

Третім пильним дослідником слова „козак“ треба рахувати Антона Шпринґера (Ant. Springer „*Die Kosaken*, Leitmeritz 1877), одну цитату з якого ми подали вже на першій сторінці. Цей історик поставив собі завданням дослідити прогалини попередніх. Шпринґер погоджуєтьса, що слово „козак“ є „азійського“ походження і означає легко узброєного кіннотчика, але „*in etymologischen Sinne aber keineswegs identisch sei mit „Räuber*“.[12]) Тут він наводить друге слово „Tunese“, під котрим також часто розуміють „розбійника“, але етимольоґічно це слово не означає такого індивідума. Шпринґер не згоджується, що слово „козак“ є питоме татарське слово, бо „*in arabischen Dichtungen wird das Wort Kosak in dem von uns hier bezeichneten Sinne angeführt*“.[13])

Основні менти гіпотези Шпринґера такі:

1. В X віці руські князі завоювали „Косогів“ на Тамані, т. т. „Козахію“ (по Конст. Порфірор.).

2. В 1224 р. князь Мстислав Романович, після бою на р. Кальці, відвів сельбища „Каракальпакам“ (Чорним клобукам) біля Дніпра.

3. В 1248 р. вони були на службі у князів і звалися козаками або черкасами.

„*Bemerkenswerth ist das Factum* — говорить Ш. — *das nach der Unterwerfung des nördlichen Kaukasus durch die Heerscharren Tamerlans, zu Ende des vierzehnten Jahrhunderts, sein Baskak Achmet, der von dem Statthalter nach dem Fürstentum Kursk geschickt war, eine ansehnliche Zahl von kabardinischen Tscherkassen von Beschtau nach der südlichen Grenze dieses Fürstentums als Grenzkosaken übersiedelte, um ein Gegengenricht gegen die sich dorthin drängenden russischen Druschinen, Element zu bilden... Der Erfolg jener uebersiedlung... war aber ein ganz entgegengesetzter: die tscherkassischen Kosaken machten sich mit russen bekannt und verbündeten sich mit ihnen aus gleichem Hass gegen die tatarische Herrschaft*“.[14])

Далі Ш. говорить, як спочатку вони служили руським князям, але потім князь Курський Олег отримав „ярлик“, по якому йому

---

[12]) „але в етимольоґічному змісті ніяким чином не подібне до слова „розбійник“.

[13]) „в арабських творах слово „козак“ наводиться в вищеозначеному нами змісті“.

[14]) „Знаменитим є той факт, що після підбиття північ. Кавказу ордами Тамерлана, у кінці 14-го віку, його баскак Ахмет був надісланий до Курського Князівства з великою кількістю кабардинських черкасів з Бештау (Пятигорська), щоби оселіти їх на південних кордонах князівства і тим створити противагу напираючим руським дружинам... Але наслідок цього переселення був протилежний, черкаські козаки зєдналися з Русами, бо перейняті були такою ж ненавістю до татарського панування, як і Руси“.

наказувалося татарами розігнати цих черкаських козаків. Вони потяглися за Дніпро і там з дозволу баскака Кантева (Kantjewa) заснували місто Черкаси, там вони перемішалися з Українцями і дали початок „знаменитим“ черкаським або запорожським козакам.

Що ж торкається інших німецьких дослідників, то на жаль, з причини втрати частини підготовленого матеріялу, можемо подати наразі лише список головних нім. дослідників та основні точки їхнього твердження, без певного зазначення, якому власне дослідникові вони належать. Отже дальшими дослідниками були:

1. Hammerdörfer R. Geschichte der Ukrainischen und Saporogischen Kosaken. Leipzig 1789.
2. Plotho C. v. Die Kosaken. Berlin 1811.
3. B. A. v. Die Kosaken in ihrer geschichtlichen Entwickelung. Berlin 1860.
4. Erckert. Der Ursprung der Kosaken. Berlin 1882.
5. Pollman. Beitrag zür aeltesten Geschichte des Kosakentums. München 1887. і т. д. і т. д.

Один з цих дослідників, здається Польман, поставив собі завданням вияснити значіння слова „черкас“. На основі фільольогічних дослідів осетинської мови він вияснив, що слово це означає „герой“, „рицарь“. Отже країна звалася „Козахією“, а її вояки „Черкасами“. По анальогії це виглядало-би так: скажемо у Лівонії жили—„рицарі“, а походили вони з країни, яка звалася „Німеччиною“ (Teutschland), точнісенько так: біля Дніпра жили „черкаси“ (рицарі), а походили вони з „Козахії“. Пізніше ці два слова: „козак“ та „черкас“ стали однозначними, вони так кріпко війшли у душу Українського народу, що куди-би вони не йшли, їхня перша оселя неодмінно називалася „Черкаси“.

Так у 1570 р. повстало м. Ново-Черкаси на Дону; так у 1744 р. повстала станиця Черкаська на р. Самарі в Оренбурському краю і т. д. Таких прикладів він наводить багато.

Другий дослідник, здається Еркерт, поставив собі завданням довести, що аляни, які у 13 столітті жили коло Дніпра, і про котрих маємо багато вісток у наших джерелах, були споріднені з сучасними осетинами. Він наводить відомих мандрівників того часу Carpini та Rubruquis'a, які підчас своєї подорожі зустрінули цих алянів і перший споріднює їх з „черкасами“, додаючи їм імя „Asses“ і виводить їх від суч. осетинів. Другий описує алянів і наводить татарську їх назву „acias“ або „akas“, говорючи, що вони були християне, не схізматики. Далі Еркерт говорить, що це споріднення між українцями та кавказькими черкасами можна довести близчими історичними прикладами. Він наводить, що у 1530 р., коли частина козаків пішла на Терек, їх зустрів цілий черкаський народ і кабардинський князь радісно вітав „прибуття дорогих гостей з Руси“. Так повстали пізніше т. з. Гребенські козаки.

Наводиться ще один приклад такого споріднення: спільний похід українських козаків та черкесів у 1556 р. на Крим, на хана Девлет Гірея. Оповідається, як обидва війська надзвичайно були

здивовані, побачивши одне одного і ніяк не могли зрозуміти, чому вони так подібні одні до других. Темні, здорові, з довгими чубами вони нічим між собою не ріжнилися.

Тут наведені лише головні і найбільш цікаві німецькі дослідники. За браком часу не маємо можливости повернутися до цієї цікавої теми і тут лише поставили собі завданням допомогти майбутньому дослідникові слова „козак“ данними з німецької літератури.

1932 р. О. Переяславський.

Воєнна хроніка.

АНҐЛІЯ. В армії по штату мається 16.597 коней, на 1617 менш ніж у 1931 р. Склад армії 1932 р.: реґулярна: 7506 ст., 99.381 козаків; територіяльна: 6899 ст., 124.330 коз. — Замісць великих будує малі маточні суда, що мають на носі анґар на 6 апаратів.—Засновано нову муніційну фірму „Imperial Chemical Industries Ltd“.—Спір між танками та обороною, у анґлійськ. індустрії, тимчасово схилився на бік останньої. Куля рушниці Halger пробиває 12 мм. танковий панцер. Отже кожен піхотинець може відбити танкову атаку. Тепер анґлійці починають зміцнювати панцер на танках до 40%. Нові легкі танки, що цим літом будуть доставлені армії, мають вже цей новий панцер.—Будуються підв. човні малого тонажу, найновіші лише 640 т. Позитивне: велика повороткість, хутке погруження. Здається, анґлійці відмовлюються від будови середніх та великих підводних човнів. Пливаюча база підв. човнів 15.000 т., 177 м. длини, 26 м. ширини, 2 дизельмотори, 16 вуз. ходу. Мінна оборона, гармати — 102 мм, 10 варштатів, електр. станція. Місця на 135 старш., 1600 морців. (M. W. 41/32). — Міністерство війни випробовує винахід майора Jack Sarage—сітковий прожектор, силою в 3 міліон. свічок, що має відбивати на небі сітку. По цій сітці можна опреділити хуткість, височину, напрям ворожих літаків, протилітакові гармати можуть хутко пристрілятися. Авто, на якому установлено цей прожектор, дає ток для світляного джерела, що за допомогою особливого барабану і розкидає цю світляну сітку.—Заосмотрення фронтових частин мають частинно перебрати літаки марки „Velloy“, які на височині 1500 м. мають хуткість 241 кл./год. В баґажну камеру можна примістити відповідну кількість амуніції, провіянту, а з фронту взяти до 20 ранених. (M. W. 47/32). — Проектується введення на узброєння армії рушниць-кулеметів на 400—500 стр., що в звязку з новою німецькою пробоєвою кулею дасть велику силу вогню піхоти.

На осенніх маневрах в Салісбюрі взяло участь більш 250 танків найбільшого розміру.

БОЛІВІЯ - ПАРАГВАЙ. Виникнув спір між цими двома півд.-американськими державами за прикордонний терен „Ґран-Чако“;

обідві сторони мають на увазі вирішити його крівава. Обидві держави є члени Ліґи Націй, до якої і звернулися. Точаться прикордонні бої, оголошена мобілізація. Інші півд.-американські держави намагаються затушити цей спір, що по свойому характеру має багато спільного з т. з. Мосульським питанням.

ІТАЛІЯ. Обходить у цьому році 50 роковини смерти Д. Ґарибальді. Його могила на Сардинському острові зробилася святим місцем. Мусоліні зробив все потрібне, щоби нація пригадала би і ніколи не забувала свойого національного героя.—Засновано інститут літництва, дослідчі станції, ляборторії, літницке поле, скупчені на Monte Celio, 24 км. на південь від Риму; там повстало окреме літницке місто. На літництво з в. бюджету припадає 754 міл. лір (Франція—3.292 міл. лір, згідно промови Бальбо).

По останнім відомостям Марконі працює над зясованням смертяного ділання хвиль радіо. Не виключено, що стоїмо на передодні винаходу „хвиль смерти".

ІСПАНІЯ. У звязку з реорґанізацією армії до преси дісталися цікаві звістки про стан іспанск. армії. Стан був дійсно гротесковий. На 16 дивізій (100.000 чол.) припадало 21.000 старшин, які займалися всім, за виключенням військової служби; переважна більшість їх сполучала також свою номінальну службу в армії з цивільними посадами. Між кін старшинами були такі, які ніколи не сиділи на коні. Більшість бюджету йшла на платню старш. корпусу. Технічне заосмотрення армії виглядало відповідно. Прикл. артилер. мала гармати 1908 р. Яко куріоз оповідається, що іспанці вирахували, що для їхніх гармат вистарчить дальність стрілу в 6 км.; з цих причин вони просто обрізали дула у нових гармат, що купили у Франції. Під цей час ріфкабіли мали артилерію (захоплену від французів), що била на 14 км. Стан касарен, загальне заосмотрення відповідало вищезгаданому. Суч. військовий міністр, в останній промові про реорґанізацію армії, сказав, що у майбутній війні Іспанія також прийме участь.

НІМЕЧЧИНА. Підчас проб над летом поштових голубів, висланих з Уґорщини до Німеччини, загинуло від невідомих причин кілька тисяч голубів.—У Німеччині мається коло 80.000 звязків для годівлі поштових голубів, які налічують 2.400.000 членів і більш 70 міл. голубів.

Т-во „Цепелінів" у Фридрихсґафені будує два дирижаблі під назвою „L. Z. 128"; „L. Z. 129". Цепелін „L. Z. 129" буде наповнений непальним газом-гелем, що мається тільки в Сп. Д. П. А.; має довжину 247,8 метр., широкість 41,2 метр., поємність 200.000 куб. метр. (у два раза більш останнього Цепеліна). Середня шибкість—128 клм. на годину. Дирижабль може підняти 88 тон, в тому числі 50 пасажирів і 25 чол. залоги.

Відбулися у вересні маневри Рейсхвери над Одрою.

РУМУНІЯ енерґійно орґанізує повітрову силу. Засноване літниче міністерство. Має бути 8 мішаних аерополків, по одному на корпус. Зараз має 60 нищителів, 40 бомбовозів, 100 розвідчих,

100—200 учебних та резервових машин. Особовий склад 4 — 5.000 чол.—Повітрова лінія на Чехи: Прага-Будапешт-Кляузенбурґ.—У Дунайській дельті копається канал 61 км. довжиною; глибина має пропускати воєн. фльоту.—Омолоджується старшинський корпус. Ґен. Alevra скаржиться на велику кількість ґенералів (на 600 шереговиx припадає 1 ґенерал), а молодших старшин бракує; $^2/_3$ бюджету воєн. припадає на платню старшинам („Кр. Зв.“ 77).—Фабрика літаків у Кронштадті припинила працю, бо уряд не заплатив боргів („М. W.“ 45/32). По звідомленням „Кр. Зв. 12/31“ фр. фірма Шнейдер-Крезо має намір купити фабрику Решіця, базу рум. військ. індустрії.

Сп. Д. П. А. Спроба моториз. полевої артилерії. Гармати тягнуться тракторами, обслуга їде на особливих машинах, разом з тим переймає розвідчі функції. Колеса гармат мають гумові шини. На вісях маються особливі підпорки, на котрі підчас стрільби ставиться гармата, що т. ч. не опірається на гумові шини підчас стрільби. Фірма Кристі, по відомостям „Кр. Звезди № 141“, сконструовала аеротанк, що має колеса, гусені, пропелер; крила його, здається, складаються. Має перелітати невеликі перепони: річки, болота. — Мається на увазі переробити один транспортовий літак на кухню для доставки гарячої їжі на 100 чол. — Можливість конфлікту Америка-Японія обговорює „Кр. Зв. № 114“ і дає порівнання обох сил. Амер. армія мирного часу—438.354 чол.; Японії—232.394 чол. Через рік А. виставить до $3^1/_2$ міліон.; Я—максимум $2^1/_2$ м. Технічно А. далеко переважає Я. (бо, пр., має 80% автоіндустрії цілого світу), також хемічно. Після 6 місяців може денно вироблювати 1000 тон іпериту (Німеччина за цілу війну 9000 тон). Фльота, як відомо, стоїть 5 : 3. В 1936 р. А. буде мати 1,151.450, Японія—721.870 тонажу. Повітрові фльоти майже рівні. Повітр. кораблів А. має 10; Я—2. Але підчас війни А. може вироблювати 5.000 літаків місячно, тоді як Я. не має власних алюмінію, бензину, каучуку. Америка має дві операційні лінії: Сан-Франциско-Гаваї-Філіпини; друга—Алеути-Камчатка-Курили. Друга коротча, безпечна від підв. човнів, але перша мусить лишитися головною опер. лінією. Одначе кінцевий вислід війни резюмується словами адмірала Бристоля: „Японія не може провадити війни в американських водах, але наколи Америка не буде в стані перенести її в японські води, то для неї війна програна“. Як знаємо, Філіпини є головна база проти Японії, Америка укріплює і зміцнює її, але наколи її прапор там спуститься, вона вже дійсно не має чого робити у Великому Океані.—Усталено тип протиповітр. кулемета. Калібр 50 мм. Це 2—4 разом змонтовані кул. на авті з рухливим лафетом. Прицільна труба. Обслуга—один чол. Вогонь починається при натисненню на педаль. Отже: велика рухливість, хутка поготівля, сила вогню і проста обслуга („М. W.“ 1/32),—Школа воєн. голубів в Анаконії (Вашинґтон) улаштувала спортовий лет голубів на 175 км., пересічна хуткість голуба 72 км/год., багато 96 км/год. Гідропляни при дальніх летах беруть з собою голубів; при аварії протягом кількох годин голубина пошта викликає допомогу.—

Кандидат на президента у нових виборах Рузевельт у своїх аґітаційних промовах указує, що його першим завданням буде виправити помилку минулого у відношенню до С. С. С. Р., т. т. визнати його.— По відомостям японців Америка будує дві повітрові бази: на Гавайських островах та на Алеутських.—Кіннота заосмотрена особливими радіоприємниками, за допомогою котрих кіннотчик на коні приймає донесення літаків або накази команди. Оповідається, що зда не перешкоджає роботі цього апарата („M.W.“ 23/31). — Дирижабль „Акрон“ потерпів часткове ушкодження перед початком лету, що мав відбутися при участі членів парляменту і справдити відсутність дефектів в конструкції дирижабля.

Начальник ґен. штабу відвідав Польщу, де був на маневрах, і прибалтійські держави. — По чуткам Сп. Д. мають купити винахід інж. Барлова—„літаючу торпеду“. Кілька торпед можуть знищити місто розміром з Берлін, при чому підчас літу на 1500 клм. торпеда може схибити не більш 2 клм. вбік від цілі.—Робилися вдалі спроби взліту літака з даху самохода.

С.С.С.Р. Зявився новий воєн. твір: „Сэветск. воєнна енцикльопедія“. Розділи: 1) тактика, 2) оперативне містецтво, 3) стратеґія, 4) армійська орґанізація, 5) запілля, 6) постачання, 7) транспорт, 8) політика, 9) узброєння, 10) техніка, 11) воєнна та в.—морська повітр. флоти, 12) воєнна історія та історія воєн. мистецтва, 13) армійське господарство, 14) воєнна ґеоґрафія і т. д., разом 914 розділів. Опубліковано плян „Історії горожанської війни“ в 16 томах: I. Октябрь. II. Перші етапи горожанської війни (до Берестя). III. Перші кроки інтервенції (квітень-жовтень 1918). IV. Козацька вандея (Дон, Півн. Кавказ, Царицин). V. Горожанська війна на Україні та Криму (1918 до літа 1919). VI. Колчаковська авантура. VII. Денікіяда. VIII. Боротьба за Ленінґрад та інтервенція з півночи. IX. Війна з білою Польщею. X. Вранґеліяда. XI. Горож. війна в Закавказзю. XII. Горож. війна в серед. Азії. XIII. Горож. війна на далекому сході. XIV. Повстання проти совітів у кінці горож. війни (1920—1922). XV. Інтернаціональний пролетаріят у боротьбі з інтервенцією. XVI. Партія у горож. війні.

У танкових школах черв. армії практикується спосіб націлювання вогню танка по пунктах опіру, користуючи годинником. Коли почнуть виринати пункти ворожого опіру (кул. гнізда, ПТ гармати), то комендант танку, тримаючи годинника так, що напрямна лінія маршу проходить через цифри 6 і 12 цифербляту, скеровує вогонь танка на ціль, що приходиться в напрямі 3-ої години, командою: „Опірний пункт! три години!“ Обслуга кул. та гармат танку орієнтує свої годинники в той же спосіб і дає вогонь.

Мається три повітрові кораблі: 1) „Комсомольська правда“, 2) „Ударник“ (5.000 кбм.*) і 3) невідомої ще назви, малий, незакінчений.—Пропонується при залізн. ешелонах підчас війни, зглядно погрози повітрових нападів, мати такі команди: ремонтну, хемічну,

*) Порівняти з новим німецьким „L. Z. 129“ — 200.000 кб. мтр. Ред.

санітарну, ветеринарну, пожежну. При нападі люде та коні хутко залишають ешелон (коли колія зірвана спереду та ззаду), кул. лишаються на дахах вагонів, люде шикуються коло ешелонів до оборони.—Особові зміни в армії: Ейдеман з посади н-ка академії ґен. штабу прийняв головування Осавіохімом; на його місце призначений Шапошніков, перед цим ком. Волжської воен. округи (раніш—нач. ґен. штабу); на його місце призначено Федька, раніш ком. Кавказької воен округи; останню приняв Самолін, у минулому помішник Федька. У відповідь на візиту Ізмет Паші до Турції виїзжали совітсь. генерали Фокін, Албазов, Золотов. — Далеко-Східня червона армія має налічувати 9 дивізій. — Закінчено найбільший 5-ти моторовий літак „Ant 14“ (чи „Ант. 14“). Бере 34 пасажири, 5 чол. обслуги, баґаж 7 тон, середня хуткість 165—175 год/км., має покривати 2.000 км. без спуску. Збудований по власним плянам, з власного металю. Тип моторів невідомий, але разом мають 3250 к.с. („M.W.“23/31).— Стаття в „Mil. Woch. 5/32“ „Розвиток літництва у Росії“ подає цікаві відомості про стан літництва у С.С.С.Р. Плян передбачає будову 94 повітрових кораблів, більшість з них лишаться, розуміється, лише на папері, але все ж за справу беруться ретельно. Зараз мається дві літакові верфі у Ленінграді під керуванням проф. Воробєва та нова у Долго-Прутній, 19 км. від Москви (напрям Рибинськ, на р. Клязьмі); тут має бути два анґари, один вже закінчений, другий у 1933 р. Мається ще третя стара невелика верфь біля Москви, причислена до „Центрального Інституту гідроплянів“. На цій останній верфі збудовані „Ук 1“ (Первое Мая), 2200 кбм., з двома моторами, разом 150 к.с., 85 км/год., 7 чол. обслуги; далі—„УК 2“, недавно закінчений — 5.000 кбм., 450 кс. На першій верфі біля Ленінграду стоять перед закінченням „УК 3“, 6500 кбм., 600 кс., як також „УК 4“, 7000 кбм. Цього останнього типу буде збудовано 4 кораблі з назвами: „Ворошілов“, „Правда“, „Осавіохім“, „Колхозник“. Кошти кожного корабля цього типу виносять 10 міл. карб. На Долго-Прутній верфі має бути збудований великий пов. корабель у 37.000 кбм. та на Ленінградській — 20.000 кб. м.

Літництво має 4 спеціяльні школи: 1) Літничу Академію з 3-а відділами: а) виклади для командірів, б) виклади для інженерів-механіків і в) наукові праці; 2) Вищу Школу Механіків Літництва — навчання 3 роки, що року приймається 80 слухачів; 3) Військову Школу помічних кадрів для літництва (існує з 1923 р. з курсами для фотоґрафів, метеорольоґів і керовників голубиної пошти) і 4) Вищу Школу літничої навіґації (існує з 1927 р., курс — 2 роки, що-річно приймається 30 учнів в ранзі не менш сотника).

Промайнула звістка, що катастрофа американських летників Грифіна і Матерна під Борисовим була викликана „филями смерти“ за переліт по-за межі дозволеної для літаків смуги.

Рівнож розійшлася поголоска, що маневри ц. р. відбудуться вздовж румунського кордону.

При „5-илітці“ працює коло 2000 інженерів і техніків — чужинців. З них — більш 1200 німців і коло 500 американців, причому останні займають чільні становища. — Осоавіохім налічує до 11 міл. членів і мусить бути зреорґанізований в такий спосіб, щоби бути резервом червоної армії.

УКРАЇНА. Мається 434 машино-тракторні станції. В дальшому це число має бути збільшене. У Маківці вступила до роботи нова домна ч. 6; дає 570 тон чавуну на добу. I-VI в Одесі розпочав роботу новий хем. завод. На 1931 р. малося 1 міліон комсомольців. На Україні стоїть зле з кінським складом; є райони, де за браком фуражу на початках сівби загинуло $^{3}/_{4}$ кінського складу.

ФРАНЦІЯ. Після великої війни у колоніяльних війнах 1000 оф., 35.000 забитих. (Rd'I. 5/32).—Pierre Faure, відомий знавець літництва, говорить, що для отруєння 1 кв. км. потрібно мінімум 20 тон газу, отже для Парижу потрібно 2.000 т. Висновок: хем. зброя на другому місці, на першому лишається ефект експльозивного бомбардування. (Esercito e Nazione IV/32). — Пішов на дно підводний крейсер „Прометей“. Після війни це 17 підв. човен, з них 5 амер., 5 анґлійськ., 1 японський, 2 італійськ., 2 російськ. та 2 фр.—Стаття у „Fr. Mil. 6.32“ обговорює погрозу збільшення цементизації шляхів. Підчас минулих маневрів, при дощевій погоді, падало багато коней. У майбутньому, при мобілізації, армія вже буде мати $^{2}/_{3}$ возів кінної запряжки. Лишається один вихід—придбати підкови, що уживаються по містах. Але цікаво, як тоді буде на звичайних шляхах та без шляхів, головно у зімі?—Біля Реймсу у серпні відбудуться великі повітрові маневри (напад, оборона).—Нова універсальна гармата Шнейдер з трьома дулами: 47, 75, 105 мм.; перше—проти панцеру. Це піхотна гармата, лекша за раніші однотипові. Гармата для руху розбирається. Калібр—47 мм., стрільно 1,5 кґр. 3 Va—600 м. пробиває 30 мм. панцер на 1000 м. („Кр. Зв“. 328).—Закінчено випробування бази підв. човнів „Жюль Верн“, що призначається для Далекого Сходу, обслуговує 6—8 човнів. Старша база „Мадонель“ обслуговувала 15—20 човнів. „Жюль Верн“ має 600 т., 110 м. длиною, 17 м. шириною, 2 Дизеля по 1000 к. с., 16 вузл. ходу. Місця на 15 ст., 30 підст., 220 морців (M. W. 37/32).

Публічну опінію у Франції цікавить проект „Canal des deux mers“, що має зєднати Атлянтичний океан з Середземним морем. Ідея каналу народилася ще у XVII віці, коли проведено т. з. „Canal du midi“, що веде з м. Agde у Ліонському заливі до м. Тулузи і впадає там у р. Ґарону. У той час технічні засоби не вистарчали на більше і канал „du midi“ є лише для барок та малих пароплавів. Сучасний проект передбачає перепуск великих воєн. кораблів і канал пройде не на Agde, але на Narbonne, буде мати 400 км. довжини, 150 м. верхньої водяної ширини, 60 м. ширини у основі. Кошти мають виносити 12 міліардів фр., час будови 5—6 років. Непотрібно додавати, що цей канал буде мати для Франції велике стратеґічне значіння. Крім того варто зауважити, що Франція взагалі

надає велике значіння своїй системі каналів,[1]) особливо в прикордонних районах сходу, що є добрим доказом того, що з розвитком залізниць водні шляхи не втратили своєї вартости.

В Бордо закінчено будову величезного бомбардового літака, що може при 4-х моторах розвинути шибкість до 220 кіл. на год. Літак має 9 кулеметів, 11 метачів бомб і може нести 2.500 клґ. бомб.

У Вердена відкрито памятник на честь загинувших в боях під цією твердинею 350.000 вояків.—Серпневі маневри італійської фльоти і літництва трактуються як скеровані в бік Франції.

Відбулися у серпні літничі маневри при німецькому кордоні з затімненням цілого терену маневрів. Мета маневрів — знищення великих продукційних центрів. Вдався лише ворожий напад на Реймс.

ХІНИ. З загубленням Манжурії ще не кінчається хінська драма. Таку саме спробу відібрати від Хін провінції Зінхай та Чуанпіен робить Тибет, що номінально стоїть під хінською владою, але фактично з 1914 р. цілковито самостійний і вже два роки веде вперту війну з Хінами. В останні місяці Тибет мобілізував усі свої сили (20.000 реґ. та 100.000 міліції) і намагається остаточно досягнути своєї мети. — Для боротьби проти Японії формується нова хінська армія в 200.000 люду, тільки з охотників. — Сила чужоземного війська в інтернаціональній частині Шанхаю виносить 14.000 чол., з них 36% японців, 23% анґлійців, 20% американців, 16% французів та 5% італійців.

Згідно з останніми повідомленнями японці захопили хінську провінцію Ієголь і в ближчому часі мають намір скерувати наступ на Пейпін (суч. назва Пекіну) та Цьенцин. Це має змусити Хіни визнати сучасний status quo, але здається треба чекати більш серьозних подій на Далекому Сході.

ЧЕХІЯ. Заснована повітрово-оборонна орґанізація „Обрана“ отримала від уряду субсидію 100.000 корон. Парляментом принято закон про скорочення служби в армії до 14 місяців. „Ческе Слово“ скаржиться на велику кількість старшин в армії (мається 110 ґенералів, наймолодший 36 років). У майбутньому н-к ґен. штабу буде також інспектором армії; ґен. Подгайський пішов до демісії і з причин ощадности зроблено повищу зміну.

ЯПОНІЯ вздовж залізничних ліній у Манджурії плянує воєнні кольонії по 300 — 500 душ. Зявляються у пресі деталі з минулої японо-хінської війни. Дня 26/II ц. р. японцям пощастило одним ударом знищити цілу хінську повітрову фльоту. Одного дня японці налетіли на хіньськ. анґар і дощем бомб закидали 6 хін. машин. На повороті виявили нову ґавань, 6 міль на сх. від Ганкау, і знищили там 15 машин. Японці загубили у цій операції одну машину, що впала в море з причини дефекту мотору. У той-же день японці з 6 бомбовозами та 6 нищителями повернулися знову до ґаванів і ще раз знищили багато новоприбувших хіньськ. літаків. Лише 8

[1]) 14/VIII ц. р. відкрито канал, що зєднує Мец з Тіонвілем. Редакція.

хін. літакам пощастило утекти на Нанкін. Ця операція відразу ослабила хінців. („M. W.“ 1/32).—Фабрика Мітзубіші сконструовала новий великий бомбометний літак: металевий, длина приб. 18, крила 37 м.; чотирі 870 к.с. Юнкерс-мотори, найвища хуткість 225 кл/год.; радіус лету 3100 кл., або 18 год.; повітрова вага 24 т., обсаження 10 чол. („M. W.“ 48/32).—Манжурська та Шанхайська операції коштували Японії 475 міліонів йен; асиґновано далі 164 міл. йен. У цьому році воєн. видатки виносили 40% заґального бюджету. („Voss. Z.“ 3/VII.32).

Воєнно-морська хроніка.

АНҐЛІЯ. В Barrow спущено на воду підводний човен „Thames“ (1760 тон) з 6, які будуються.

Закінчено в Плімуті перебудову крейсера „Furious“, на покладі якого можуть сидати і відлетатати найбільші літаки. Крейсер уявляє з себе як-би пливаючий гангар.

В звязку з економічною кризою щорічні великі весенні маневри фльоти не відбулися.

Загинувшого на прикінці січня 1932 р. у Портлянда підчас учебного пливання разом з 7 старшинами і 32 морцями великого підводного човна „M. 2“, не дивлючись на всі зусилля, ще не вдалося підняти.

За 1931 рік спущено на світі на воду 596 торговельних пароплавів загальної місткости 1.617.115 тон; $31^0/_0$ з цього іде на Анґлію і Ірлядію (див. табл. св.-торг. фльоти на стор. 148).

АРГЕНТИНА. 17 січня 1932 р. в Таранто (Італія) спущено на воду підводний човен „Salto“, подібний до спущеного вже „Santa-Fe“; 950/1150 тон, 17,5/9 вузлів, 1—100 мм. гармата і 8 мінних апаратів.

ГОЛЯНДІЯ. Спущено збудований на доках в Ротердамі в таємниці підводний човен „K.XIV“; будується ще 5 човнів.

ГРЕЦІЯ. В Генуї 20.XII.1931 р. спущено на воду еск. міноносець „Спетсая“, потім еск. міноносець „Псара“ — однотипні з вже спущеними раніш „Адм. Кондуріотис“ і „Гідра“ — 1450 т., 38 вузлів, 4—120 мм. гармати, 2 кулемети. Еск. міноносець „Адм. Кондуріотис“ на пробі дав 40,45 вузлів.

Морський програм на 10 років затверджено 30.VII.1931 р.: 2 фльотилії в складі 1 легкого крейсера і 8 ескадрених міноносців кожна, разом 18 кораблів, 8 підводних човнів і 2 підводні мінні загородителі.

ІТАЛІЯ. 17 січня 1932 р. спущено на воду еск. міноносець „Saetta“ — 1450 тон, 38 вуз. — подібний до спущеного вже раніш „Freccia“.

Новий крейсер „Bartolomeo-Colleoni“ (див. „Табор“ № 15, стор. 116) дав на пробі 40,90 вузлів.

Королівська в.-морська академія в Ліворно відсвяткувала свій 50-літній ювілей.

8 травня 1932 р. в Таранто спущено на воду підводний човен „Salpa“ (650/800 тон).

14/VIII закінчилися маневри морської і повітрової фльот на півдні Італії, в яких взяло участь 134 морські кораблі (1070 старшин, 2770 підстаршин і 16.785 морців) і 200 самолетів. Маневрами керувало 8 адміралів.

На Далекому Сході Італія має 2 крейсери: „Trento“ і „Libia“, 1 еск. міноносець „Espero“ і 2 канонерські човни.

ПЕРСІЯ. В Спецію під командою лейтенанта фльоти Гассана Міланяна прибуло 2 старшин, 8 підстаршин і 215 морців перської воєнної фльоти для навчань в італійській фльоті.

Крім 2 посильних кораблів (див. „Табор“ № 16, стор. 131) в Італії вибудовано ще 4 моторові посильні човни, на які кораблі і перейдуть перські моряки.

ПОЛЬЩА. Новий ескадрений міноносець „Burza“ на пробі дав 33,8 вузла.

Морська кордонна охорона одержує спеціяльні кораблі: 1 більший з ходом 25 вузлів і 2 кулеметами і 3 моторові човни з ходом 15 вузлів і 2 кулеметами.

С.С.С.Р. На німецькій верфі Шихау було вибудовано 4 великі Дизельмоторові буксири-пароплави, з яких перший називається „Первая пятилетка“, для Обі і Енисею в Сибіру. Вони власними силами пройшли наоколо Норвеґії — Півн. Ледовитим океаном до Омська і Красноярська — місця їх постою. Мають 794 тони і 10,7 кілом. на годину при буксировці і 21 кілом. без неї. Команда 48 чоловіка.

ТУРЦІЯ. В Стамбульську гавань прибуло два нові торпедові човни „Цафер“ та „Тінац-Тепе“. Разом з двома попередніми: „Коґа-Тепе“ та „Ада-Тепе“, що надійшли II.32., турецька фльота розпоряджує тепер чотирма модерними торпедними човнами. Всі чотирі збудовані на італійській верфі „Анзальдо“. Вони однотипові: місткість 1350 тон, длина 18 м., ширина 5,7 м., глибина ходу 2,9 м.; хуткість 38 вуз.; 45.000 К.С., чотирі 12—15 цм. гармати (дві спереду, 2 ззаду); два 40 мм. кул. та два 20 мм. кул. (за „Кр. Зв.“ „M. W.“ 23, 1/32).

Турецький уряд хоче удержавнити всю турецьку торговельну фльоту, викупивши її примусово з приватних рук.

Продукція вугілля в турецькому порті Зангулдак на Чорному морі росте: у 1929 році була 1.460.000 тон, а в 1930 році вже 1.600.000 тон.

УГОРЩИНА. Воєнна Дунайська фльотилія складається з 20 узброєних посильних кораблів розміром від 30 до 130 тон. Особовий склад фльотилії: 96 старшин і 1.524 морців. Вона несе поліційні функції.

УКРАЇНА. Чорноморська фльота у 1931 р. складалася: 1 лінейний корабель, 3 крейсери, 5 нищителів, 5 підв. човнів, 4 міноносці, 11 човнів берегової оборони, 2 допомогові та 3 учебні судна. Крім того 21 гідропляни.

ФРАНЦІЯ. Ново-спущений еск. міноносець „Chevalier-Paul“ є типом легкого крейсера, бо має 2.480 тон, 36 вуз., 5—130 мм., 1—75 мм. і 4 кулемети 37 мм.

ШТАТИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ. Армія має 117.937 і 11.822 старшин. Корпус старшин резерву 22.393. В кольоніях: Філіпини і зона Панамського каналу: 22.020 і 1.258 старшин.

Фльота має: 109.886 і 10.429 старшин, з яких на повітрову фльоту припадає всього 13.155 особ. складу, а на морську повітрову фльоту — 14.169. Тонаж фльоти 1.251.480 тон.

Аеропляні: 965 і гідропляні 787, дирижаблів — 5.

Видатки на армію 350 міліонів дол. і на фльоту 375 міліонів долярів.

Крейсер „Saratoga“ може везти на собі 100 бойових літаків з повним запасом амуніції і є найбільшим пливаючим гангаром на світі.

Найбільший в світі пасажирсько-торговельний пароплав „Левіафан“ (60.000 тон) в звязку з загальною кризою зіставлено безтерміново нечинним.

ЮГОСЛАВІЯ. Торговельна фльота має 181 корабель (140.716 тон), з яких 59 кораблів далекого пливання і 20 каботажного (25.483 тони). Найбільшим пароплавом є „Kraljica Marija“ — 17.000 тон.

Лейтенант фльоти С. Шрамченко.

До ВШП. Співробітників журналу.

У літі 1933 р. упливає 10 років з часу виходу друком ч. І. „Табору“ (липень 1923 р.). Цій події хочемо присвятити ч. 19 журналу, вихід якого і плянується на липень 1933 року.

Редакція має намір видати ч. 19 у побільшеному розмірі, щоби дати місце кожному авторові, хто співпрацював у журналі на протязі цих 10 років.

Отцим проситься ласкаво всіх В.Ш.П. Співробітників журналу не відмовити взяти участь в ювілейному числі „Табору“ і надіслати свої статті до розділу І і II на 1-е лютого, а до розділу III і IV на 15 березня 1933 року.

Бажаний розмір статей до 10—12 сторінок друку.

З пошаною

РЕДАКЦІЯ.

4 жовтня 1932 року.

Світова Торговельна Фльота

по відомостям „Lloyds Register“ за 1931 рік.

1	Держава	Кількість кораблів	Тонаж	Коефіціент світового тонажу
1	Анґлія	9.940	23.127.316	33.924
2	Штати Півн. Америки .	3.386	12.802.252	18.912
3	Японія	1.969	4.276.314	6.273
4	Німеччина	2.151	4.226.052	6.199
5	Норвеґія	1.981	4.061.629	5.958
6	Франція	1.521	3.513.179	5.153
7	Італія	1.101	3.273.525	4.802
8	Голяндія	1.410	3.111.357	4.564
9	Швеція	1.339	1.678.776	2.462
10	Ґреція	569	1.460.094	2.142
11	Іспанія	771	1.211.817	1.777
12	Данія	677	1.133.201	1.662
13	С. С. С. Р.	383	600.836	0.891
14	Бельґія	234	542.432	0.796
15	Бразилія.	297	493.943	0.724
16	Югославія	180	361.365	0.530
17	Хіни	229	331.849	0.487
18	Арґентина	299	303.338	0.445
19	Портуґалія	176	254.258	0.373
20	Фінляндія	223	244.357	0.359
21	Латвія	117	205.102	0.301
22	Польща	41	204.726	0.301
23	Чилі	113	180.115	0.264
24	Туреччина	190	179.286	0,203
25	Решта менших держав .	327	307.042	0.450
	Разом	29.624	68.174.180	100%

КОМИТЕТЪ
за
ЧЕСТВУВАНЕ

На Проф. Михаилъ Драгомановъ

Въ София

По случай 38-годишнината отъ смъртьта на голѣмия украински патриотъ и ученъ МИХАИЛЪ ДРАГОМАНОВЪ, неговитѣ почитатели и ученици в София, гдето той е прекаралъ последнитѣ си години като професоръ въ университета, Украйно-Българското Дружество и всички украински дружества въ България устройва паметно тържество, в свръзка съ откриването на паметника на МИХАИЛЪ ДРАГОМАНОВЪ над гроба му, на 16 Октомврий 1932 год.

Изпълнителниятъ Комитетъ Ви кани найучтиво, да се присъедините къмъ този поменъ за знаменития синъ на Украйна, голѣмъ приятель на България и единъ отъ виднитѣ изследвачи на българската народна поезия,— като вземете участие въ подписката за довършване паметника му, както и въ академическото възпоменателно тържество, на което ще говорятъ видни Украински и Български общественици и учени.

гр. София, 14 Юлий 1932 год.

КОМІТЕТЪ
по
ПОСВЯЧЕННЮ ПАМЯТНИКА

Проф. Михайлові Драгоманову

у Софії

З нагоди 38-ої річниці смерти великого Українського патріота і вченого, професора МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА його прихильники та учні у Софії, у якій він провів останні роки Свого життя як професор Університету, Украйнсько-Болґарське Т-во і всі Українські орґанізації у Болґарії влаштовують Свято в його память, звязане з відкриттям памятника на могилі і академією дня 16-го жовтня 1932 року.

Виконавчий комитет має за шану прохати Вас приєднатись до свята великого сина України, не меншого приятеля Болґарського народу, одного з найвидатніших дослідників Болґарської народньої поезії, — своєю посильною лептою для остаточного закінчення памятника, а також своєю участю в академічному святі, на якому промовлятимуть визначні Українські та Болґарські громадянські діячі і вчені.

м. Софія, 14 липня 1932.

ИЗПЪЛНИТЕЛЕНЪ КОМИТЕТЪ:

Председатель: проф. М. Арнаудовъ
председатель на Украйно-Българското Дружество

Подпредседатель: проф. М. Паращукъ
председатель на Украйноската Громада

Секретар: Г. Крупицки
секретар на Украйнската Громада

АДРЕСЪ НА КОМИТЕТА:

Софийски университетъ, институтъ за нова филология, за председателя на Украйно-българското дружество въ София.

Бібліоґрафія.

Іван Чернява. **На Сході—Ми!** Фільм прийдешнього. Видавництво „Стрибожич". Львів. 1922 р. 198 стор.

Автор у свойому „фільмі прийдешнього" поставив завданням дати малюнки з життя майбутньої вільної України. Він, „не політик, не стратеґ",... „розмальовує образ цих днів"..., „коли на нашій землі нема вже іншого пана, крім нас". Він хоче розбудити в грудях читачів „тугу і віру", бо „тільки віра, освячена змаганням, є правдивою дорогою, що лучить дійсність з мрією".

Можна бути ріжних поглядів на те, чи вдалося авторові в рамках „фільму" додержати умов, що вимагатиме сувора критика від його твору, не яко фільму, а яко повісти. Рівно ж можна було би закинути авторові по-декуди „декаденські нахили" в змальованні образків природи (зловживання виразом „чорна мазь"), але на цьому місці хочемо спинитися ми не над зовнішнім виглядом повісти, а над її змістом.

Отож автор виходить з засади, що „сила (добрий пястук) це найбільший апостол правди і науки". Варто було би це речення збудувати трохи інакше, хоч автор далі пояснює на прикладах свою думку. Але полишаємо це на боці, а переходимо до змісту. Автор хоче бачити вільну Україну могутньою, коли вона користається своєю силою і замішанням у Московській державі, щоби усталити свої кордони. Московські армії розбиті і в Новгороді Московщина приймає всі вимоги України.

Така мрія автора і, віримо, мрія наших читачів. Треба лише побажати, щоби вона стала в рівній мірі й мрією нашої молоди. Хай цією мрією захоплються наші молоді інженери і тоді матиме повстала до вільного життя Україна відповідні винаходи, що дадуть її військові спроможність поставити Батьківщину на відповідне місце серед вільних народів.

Хай перестане наша молодь роскладати свою волю до чину слуханням „квасно-солодких" співів, як „Ой, не ходи, Грицю", або „У турка я перевернувся", а хай захопиться мрією підписати мир з Московщиною навіть хоч не в Новгороді, а лише в Москві і раз назавжди забезпечити вільне існування свойого народу. І коли читач з „фільму прийдешнього" винесе переконання—„що Москва мусить бути приборкана", то в цьому буде полягати велика заслуга автора перед своїм народом. Отож серед повени спогадів, споминів, хронік і т. п. матеріялу, що заповнюють український книжний ринок і які будуть мати певну вартість для майбутніх істориків переважно для зясування причин, чому і як не слід було робити, не можна не вітати зявлення твору, автор якого пробує накреслити шляхи на майбутнє.

В. Кущ.

Major-General Fuller. The Dragon's Teeth: a Study of War and Peace. Constable and Co., Ltd. London. 1932.

Генерал-Майор Фулер. Зуби дракона: досліджування війни і миру. Видання „Констабль і Ко". Льондон, 1932 р.

Анґлійський ґенерал Фулер користається в цілім світі славою великого знавця і прихильника „механізованого провадження війни". Тепер він видав нову книжку, в якій розглядає питання війни і миру з погляду історичного, політичного і з погляду розвитку модерної техніки.

Книга ця має великий інтерес, бо ідеї Фулера мають багато прихильників по ріжних країнах, і ще через те, що автор користається великим авторитетом в Британських військових колах.

В початку книги Фулер робить коротку екскурсію в галузь історії, розглядаючи добу так зв. „pax romana". Очевидно, що автор є прихильником ідеї світової державної орґанізації, яка одна лише має змогу забезпечити людськості довгий і щасливий мир. Зерно тої ідеї має в собі Британська світова імперія.

Далі автор переходить до взаємновідношень між війною і миром в сучасних обставинах світової політики. Автор приходить до висновку, що зараз в політиці панує „світовий хаос". Причину цього ґен. Фулер бачить в поширенні після війни „духу демократії". Автор рішуче виступає проти Франції,

яка, користуючись цим поширенням демократичних ідей, бажає встановити в Европі свою ґеґемонію — ніби ґеґемонію демократії, а справді ґеґемонію военної сили.

В дальших главах ґен. Фулер торкається питання про вплив війни на цивілізацію і цивілізації на війну. Що до першого питання, то автор робить висновок, що вплив останньої війни на культуру був глибоко неґативним. Війна привела до нечуванної ще концентрації капіталів в небагатьох державах, які в той спосіб домагаються тримати в своїх руках владу над цілим світом.

Вплив цивілізації на війну полягає головне в тім, що через розвинення техніки доба вживання великих армій вже скінчилася. Великі армії стали остільки складним орґанізмом, що сучасний полководець не має змоги ними керувати. З цього приводу автор надсміхається над стратеґією маршала Фоша, який часто не знав, що творив. Майбутність, як каже автор, матимуть лише невеликі армії, але такі, сила яких складається з панцерних відділів.

Отже автор приходить до висновку, що треба розвивати механічні армії. Вони, однак, можуть існувати лише в тих країнах, які посідають велику індустрію. Механічна армія — це армія élite, символ інтелектуальної міцности нації. Вона завжди буде панувати над великими і некультурними ордами так зв. „армій узброєного народу".

Взагалі автор показує себе справжнім анґло-саксом, прихильником орґанізації і механічної сили, досить ворожим до всіх інших націй.

First Lientenant E. Carl Engelhart. Japanese Antiaireraft Artillery. „Coast Artillery Journal", March-April 1932, Washington.

Перший лейтенант Е. Карл Енгельгарт. Японська протилітакова артилерія. Стаття в американському „Журналі берегової артилерії", Березень-Квітень 1932 р., Вашінгтон.

Через зацікавленість цілого світу японськими узброєними силами, стаття ця має дуже актуальний інтерес. Автор нещодавно сам був в Японії і одержав дозвіл японського військового міністерства оглянути частини протилітакових гармат.

З таких частин рухомим є лише 1-й протилітаковий гарматний полк, який почасти розташовано у Токіо, почасти у Кіото, почасти при 7-му авіяційному полку в Гаманацу. Всі інші частини протилітакової артилерії, які існують при твердинях (головно берегових), є стаціонарними і засобів для пересування не мають.

Командіром 1-го протилітакового полку є полковник Куросакі. Склад полку — 34 старшини, 10 підстаршин і 801 жовнір.

Матеріяльна частина в дуже доброму стані. Вона складається з зенітових гармат калібру 75 мм., 105 мм., кулеметів калібру 6,5 мм., акустичних апаратів, прожекторів, вимірових апаратів Цейса і інш.

Практичне стріляння з протилітакових гармат, на якому був присутній автор статті, дало дуже добрі наслідки.

Отже, можна сказати, що Японія, хоч має й невеликі сили протилітакової оборони, але вони дуже доброї якости. Це дозволяє розгорнути їх дуже швидко, якби в тому була потреба.

Les tendances italiennes en ce qui concerne la conduite de la Guerre Futurre. „Revue Militaire Française", Mai 1932, Paris.

Італійські нахили в тім, що торкається ведення майбутньої війни. Стаття в французькому журналі „Военний французький огляд", травень 1932 р., Париж.

Зацікавленність французів всім, що торкається підготовки до війни Італії, дуже велика. Отже зараз французький журнал зробив витяги з кількох статей відомих італійських авторів (як ґен. Боно, ґен. Ґраціолі і інш.) в справі поглядів на провадження майбутньої війни. Ці погляди в багатьох відношеннях дуже цікаві

Передусім Італія в майбутності домагається уникнути війни на виснаження (як війна 1915—18 рр.); така війна не відповідає темпераменту італійського жовніра, а з боку господарського спричиняється до руйнації добробуту держави. Отже італійські полководці будуть домагатися шукати розвязання війни одним ударом і широко вживати несподіванність акцій з самого початку війни.

З того італійці роблять висновок, що армія їхня мусить посідати міцні

і швидкі засоби бою, які повинні обслуговуватися добірним особовим складом, молодим, добре вихованим і завжди готовим до акції.

Один з італійських авторів каже:

„В майбутній війні несподіванність акцій буде головним елементом. Було би недоцільним і невибачною хибою рахуватися з формальностями оголошення війни".

„Беручи на увагу приклади минулого, війна буде виникати не тільки без якого-будь попереднього оголошення, але — імовірно — ще в часи відносного миру, в той момент, коли ворог ще не буде насторожі".

Як підкреслює французький журнал, вся підготовка італійської армії до війни саме й ведеться в цім напрямі — несподіванного і наглого вдару. Італійці підчас маневрів часто вживають масовий вдар літаками, особливо несподіванне бомардування центрів скупчення ворожого війська і матеріялу. На погляд французького журналу, це може привести до скінчення кампанії в кілька день.

В. К-ий.

Ген. П. П. Петровъ. Отъ Волги до Тихого Океана въ рядахъ бѣлыхъ. 1918—1922 гг. Воспоминанія. 5 схем, 1 портрет. 254 стор. Рига 1930 р. Ціна 1 дол.

Автор пробив всю війну білих проти большевиків від Волги до Владивостоку по більшості на фронті, що він і описує.

Між іншим можна бачити, що в тих білих арміях теж розквітла в своїм часі „отаманія", яка так, як і в нас в кінці 1918 року і в 1919 році, наробила багато лиха.

Згадує ґенерал Петрів і про „Український полк" під назвою „Шевченківський курінь", зформований з українців, а далі — про „Карпаторуський полк" — з українців Закарпатської України, але з останнім полком авторові не вдалося зустрінутися.*)

Книжок про цю війну в Сибіру взагалі не багато, тому вона і цікава для нас.

Капитанъ I ранги В. Ф. Бергъ. Послѣдніе гардемарины. Трилогія. Съ 17 фотографіями. Парижъ 1931. 182 стор. Ціна 25 франків.

Історичний нарис Морського Корпуса в рр. 1919 — 1920 в Севастополі, а потім на еміґрації в Африці, куди він був евакуований ґенералом Вранґелем разом з Чорноморською фльотою. Цікаво, що на стор. 17, як один з доказів доцільности і необхідности поновлення діяльности Морського Корпуса написано, що „Українська Держава, розуміючи поважність значіння фльоти в життю Держави, відчинила Морську (Ґардемаринську) Школу в Миколаїві"... і т. д.

Лейтенантъ фл. А. Зернинъ. Балтійцы. Морскіе разсказы. Парижъ 1931. 160 стор. Ціна 18 франків.

Низка морських оповідань, як з життя російської фльоти перед Світовою війною, в її початку, так і підчас неї: бої з німцями під Естерґарном, знаменитий бій канонерських човнів „Сивучъ" і „Кореецъ" з німецькою ескадрою і загибель їх. Найбільш є оповідань з боєвих пливань рос. підводних човнів „Волкъ" і „Пантера". Загибель підв. човна „АГ. 15" на глибині 90 стіп і урятовання частини екіпажу його на чолі з лейтенантом Матиєвичем-Мацієвичем (нині командір польського учебного корабля „Дар Поморря"), який відчинив на тій глибині вхідний люк і тоді тиснення з рештою повітря викинуло їх всіх на поверхню води. До речи мовити, автор у 1918 році був молодшим, а потім булавним старшиною Укр. Мор. Ґенер. Штабу, а в початку 1919 р. — начальником статистичного відділу того ж Штабу (наказ по М. В. ч. 32/4 від 15 січня 1919 р.).

Commadant H. Sauer. „L'Enfer sous l'eau. Le sousmarin „UC 55" dans la Guerre mondiale". Avec 14 gravures hors texte. Edition Payot. Paris 1930. 174 pages. Prix 18 frcs.

Дуже цікаво написана книжка командіра німецького підводного човна „UC 55" про його бойові пливання і загибель човна в каналі до анґлійського

Українські військові формації існували в арміях адмірала Колчака, ґенерала Вранґеля і інших. Цікаво, щоби вчасники цих формацій описали би їх чини і цим схоронили би їх історії — для майбутнього. С. Ш.

порту Лервік 29.IX. 1917 р. від пекельної машини, закладеної до човна ще в Німеччині по підозрінню російським полоненим-шпигом, який працював як робітник на німец. верфях. Автор попав тоді до полону, про який він і оповідає далі.

ЖУРНАЛИ.

„Морськи Сговоръ“ № 4. Априлъ 1932. Варна. Година IX. Главенъ Редакторъ Сава Н. Ивановъ.

Цей ілюстрований журнал виходить під редакцією капітана II ранги Болгарської воєнної фльоти Сави Іванова вже IX рік, яко орґан Болгарської Морської Ліги.

В цьому числі серед цілого ряду ріжних статей, як ориґінальних, так і перекладних, як лейт. А. Соболева „Червона фльота“, Г. С. „Розвиток Російської торговельної фльоти“, цікава стаття в перекладі з німецької мови кап. II ранги С. Іванова „На підводному човні U. 3“, де командір німецьк. підводного човна „U. 3“ старший лейтенант фльоти М. Валентипер (який підчас Світової війни знищив і утопив аж 420.000 тон пароплавів Антанти) оповідає про одну зі своїх перших атак, до-того ж ще невдалу, на російські крейсери „Баянъ“, і „Паллада“ в самому початку війни.

Добрий відділ бібліоґрафії, де на стор. 31 знаходимо згадку про „Табор“, з переліченням морських заміток і статей з №№ 14 і 16; наведена і рецензія „Табору“ на книжку болгарського старшини фльоти С. Чорноморського.

„Зарубежный Морской Сборникъ“, № 13. 1931. Пільзень. Видання Кап. I ранги Подгорного.

Останнє число цього поважного журналу має між іншим дуже цікаву статтю контр-адмірала Бубнова: „Чому Росія не оволоділа Босфором підчас минулої війни?“ В и с н о в о к ц і є ї с т а т т і: „Майже повна непідготовленність до такої операції ще перед війною з боку воєнного відомства потягнула за собою певне небажання верховного командування підчас війни дати необхідні сили для десанту*), а ще тим більш тоді, коли у 1916 році Чорноморська фльота на чолі з віце-адміралом Колчаком була цілковито готова для цієї операції. А далі, коли морське відомство почало готувати власні частини до десанту, а саме „спеціяльну десантну дивізію“ з власною артилєрією, до якої малося на увазі додати Балтійську морську дивізію, яку було для цього перекинуто з Аляндських островів в гирла Дунаю, а також ґвардейський екіпаж, якого було відведено з фронту в тил для розгорнення в більшу одиницю, — революція перекреслила всі пляни.

Того-ж самого питання торкається і великий лист до редакції б. ґен.-квартирмейстра при верховному головнокомандуючому ґенерала Ю. Данилова.

В бібліоґрафії розібрана добре нова книжка у франц. мові сотника по адміралтейству Терещенка — „Російсько-Японська війна“.

„L'Armée Moderne de Terre-de l'Air-de Mer“ № 3. 1932. Paris. 281. Rue S.—Honoré.

Новий французький ілюстрований журнал, присвячений сучасному розвиткові армії, фльоти і повітрофльоти.

„L' Italia Marinara“. Roma. № 11. 1.VI. 1932.

Це число найбільш присвячено Гарибальді.

„Romania Maritima si Fluviala“. Anul 1. Bukuresti. №№ 3, 4, 5, 6, 7.— Старанно редаґовані, мають цілу низку статей по в-морських питаннях взагалі і, що для нас цікаво, головним чином торкаючихся Чорного моря, Дуная і їх фльот.

Між іншим, в числі 5 на стор. 120 знаходимо замітку про перебування підчас Світової війни зімою в гирлах Дунаю льодоколу „Гайдамака“ (з Одеси).

„Österreichische Wehrzeitung“. Wien I. Schwarzenbergplatz 1. 13 Jahrgung.

Австрійський воєнний і воєнно-морський тижневик-газета — продовження старих імператорських **„Militärischen Rundschau“**.

---

*) У літі 1915 р. для цієї цілі намічалася одна дивізія... і то 3-ої черги (104-а піша). Редакція.

„Mitteilûngen des Marineverbandes". Wien IX. Schwarzspanierstrasse 15. VI Jahrgang.

Орґан союзу моряків б. Австрійської воєнної фльоти, головним чином очевидно для підтримання звязку. Цей „Marineverband" є продовженням „Österreih-Ung. Flottenverein" чи Австро-Уґорської Морської Ліги старих часів і її журналу „Die Flagge".

„Морской журналъ". Praha IV, Loretanske nam. 109. Редактор лейтенант фл. М. Стахевич. №№ 2, 3, 4—5.

Цікава стаття контр-адмірала М. І. Федоровича. Бази на океанах. По всіх числах багатий відомостями відділ торговельного мореплавання і відділ бібліоґрафії, де знайдемо і про „Табор", з переліченням всього того, що маємо в „Таборі" по в.-морській частині.

„Morze." Warszawa. Nr. 5. 1932. По-за іншим число присвячено подорожі Маршала І. Пілсудського до Еґіпту.

„Mer et Colonies". № 254. Mai 1932. Paris. По більшості статті по ріжних французських морських проблємах.

„Przegląd morski". Miesięcznik Marynarki Wojennej. Toruń. Rok wydania IV. № 33—34.

Поважний і цікавий змістом воєнно-морський журнал — щомісячник, видання Польської воєнно-морської (Ґардемаринської) школи („Szkoła podchorążych Mar. Woj".) в Торуню.

Треба звернути увагу, що своїм змістом по ріжних питаннях воєнної фльоти він не уступає, а часом і перевищує, зокрема зовнішнім виглядом, закордонні воєнно-морські журнали.

В цьому числі маємо статтю поручника фльоти Станевича: „Питання воєнної фльоти в імператорській Росії наприкінці XIX і на початку XX віків" — ґрунтовна праця, яка ще не скінчена в цьому числі. — Далі командора-підпоручника Римшевича: „Битва під Доґґербанк" і т. д. Значний відділ воєнно-морської хроніки.

Слабий лише відділ бібліоґрафії.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

Надіслані книжки та журнали:

В огні. Часопис для української молоді. Рік вид. II. Ч. 4. (13). 15 лютого 1932. Львів. Ч. 5—6 (14—15), березень 1932. Ч. 7 (16), 1 квітня 1932; Ч. 8 (17), ч. 9/18, ч. 10/19, ч. 1 (20), вересень 1932 р. Рік III.

Кіно. Двотижневий журнал кінематоґрафії. 1932. III рік видання. Львів. Ч. 5—6 (33/4). Ч. 7—8. (35/6), ч. 9—10. (37/8), ч. 11—12 (39/40), ч. 41 (13), ч. 42—(14), ч. 43—(15).

Рідна Школа. Ілюстр. часопис для всіх. Рік 1. Львів. 1932. ч. 4. 15 лютого; ч. 5. 1 березня; ч. 6. 15 березня; ч. 7 і 8, 15 квітня; ч. 9, 1 травня; ч. 10,11, 12, 13 і 14; ч. 15—16, 15 серпня; ч. 17 і 18, 15 вересня 1932.

Przegląd Wojskowo-Techniczny. Miesięcznik Naukowo-Informacyjny wojsk technicznych. Wydawany przy Instytucie badań Inżynierji. Warszawa. Listopad 1931 r. Zeszyt 5. Tom X. Grudzień 1931 r. Zeszyt 6. Tom X. Styczeń 1932 r. Zeszyt 1. Tom XI. Luty 1932 r. Zeszyt 2. Tom XI. Marzec 1932 r. Zeszyt 3. Tom XI. Kwiecień 1932 r. Zeszyt 4. Tom XI.

Відродження. Ілюстрований орґан Українського протиалькоґольного і протинікотинного руху. Рік V. Львів ч. 3. Березень 1932., ч. 6. Червень 1932 р. ч. 7—8. Липень-Серпень 1932., ч. 9. Вересень 1932.

Морской Журнал. Ежемѣсячникъ. Изданіе Каютъ-Компаніи в Прагѣ. V годъ изданія. № 50 (2). Февраль 1932 г.

L'U.R.S.S. et le désarmement. Biuro permanent de l'entente internationale contre la III-e internationale. 13, Corraterie 13, Genève. Février 1932.

Український Інженер. Орґан Союзу Орґанізацій інженерів Українців на еміґрації. ч. 3. Подєбради. 1932.

Bellona. Dwumiesięcznik Wojskowy wydawany przez Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy. Rok czternasty. Warszawa. Tom XXXIX. Zeszyt 1. Styczeń-Luty 1932. Tom XXXIX. Zeszyt 2. Marzec-Kwiecień 1932. T. XXXIX. Zesz. 3. Maj-Czerwiec 1932 r. T. XL. Zesz. 1. Lipiec—Sierpień 1932.

Слово правди. Орґан громадської критики. Тижневик. Львів. Рік 1. 1932 р. ч. 2, ч. 3.

Гуртуймося. Неперіодичний орґан військово-громадської думки. Рік видання IV. Травень 1932 р. IX. Tchécoslovaquie. Horni Cernošice 107.

Prof. dr.-inż. I. Feszczenko-Czopiwski i inż. A. Maruszczenko-Bohdanowski. Stopień rozsiewu składu chemicznego, struktury i własności wytrzymałościowych stali pociskowych. Odbitka z „Wiadomości Techn.-Artyleryjskich" № 11. Listopad-Grudzień 1931.

Іван Чернява. На Сході—Ми! Фільм прийдешнього. 198 стор. Львів. 1932. Видавництво „Стрибожич".

Кубанський край. Орґан неперіодичний. X. Червень. 1932. Прага.

Wschód. Ilustrowany kwartalnik poświęcony sprawom wschodu. Rok III. Warszawa, Sierpień-Wrzesień 1932 r. № 3—4 (7—8). Organ polskiej młodzieży akademickiej, zgrupowanej w Orjentalistycznych Kołach Młodych, poświęcony sprawie przyjacielskiego zbliżenia i zapoznania się z narodami Bliskiego i Dalekiego Wschodu.

Книголюб. Видання Українського Т-ва прихильників книги. Кн. 1 — 11. Річник VI. 1932. Прага. Tchecoslovaquie.

Ілько Гаврилюк. **Велетень Духа.** Памяти Симона Петлюри. Чернівці. Накладом книгарні Ю. Гливка і Спілка, вул. Петровича ч. 4. 38 стор.

I. Вільгельм Боде. **Найбільший обманець.** Слово для пояснення. З німецької мови переклав Іван Ставничий. II. **Новий побит**, переклад з німецької мови зладив Ю. К. Львів—1932. Накладом Укр. Протиальґ. Т-ва „Відродження" у Львові. 32 стор.

Р. Лісовський. **Петро Холодний.** (1876—1930). Майстрі Українського мистецтва. Видавництво Української Молоди. Прага. 13 стор., 1 фот. і 3 мал. 1932.

ВОЄННО-НАУКОВЕ ВИДАВНИЦТВО

„ДО ЗБРОЇ"

ЦІНА 2 зол. 85 гр.
з перес. у Польщі.